

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

KOSOVA'DA TARIM SEKTÖRÜ VE REKABET GÜCÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suat DAŞI

Balıkesir – 2015

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

KOSOVA'DA TARIM SEKTÖRÜ VE REKABET GÜCÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suat DAŞI

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ**

Balıkesir – 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201012505014 numaralı Suat DAŞI'nin hazırladığı "Kosova'da Tarım Sektörü ve Rekabet Gücü" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmenliği uyarınca ..23.01.2015.... tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Üye (Danışman)

Üye

Doc. Dr. Cem KIRANKABES
Üye

Üye

Yrd. Doc. Dr. Simon AYTERİN
Üye

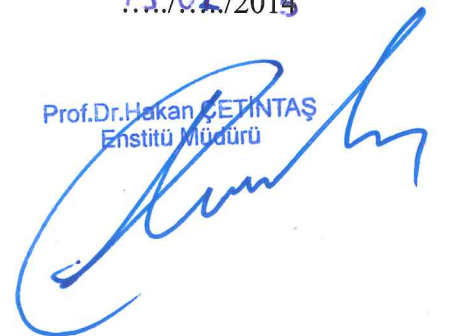

Üye

Yukardaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

19/01/2015

Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kosova tarım sektörü hakkında yaptığım çalışmamda, 2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova için bir nebze katkıda bulunacağıma inanıyorum. Çalışmada, Kosova'nın tarım sektörüne yönelik rekabet gücü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kosova'da tarım sektörü ve uygulanan tarım politikası hakkında genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Balkan ülkeleri ile Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) ve Karşılaştırmalı İhracat Performans Katsayısı (CEP) değerlerine bakılarak rekabet gücünün ölçülmesi yapılmıştır. Bu durumda yeni ve gelişmekte olan Kosova için tarım sektöründe hangi ürünler hakkında avantaja ve dezavantaja sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında beni yönlendiren, her zaman rehberlik eden ve eleştirileriyle bana yol gösteren değerli danışmanım Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma sırasında literatür taramalarında ve kaynaklara ulaşılmasında ciddi anlamda sıkıntılar yaşandığı bir ülke olan Kosova'da, kaynak konusunda bana yardımda bulunan Kosova Cumhuriyeti Milletvekili Sn. Fikrim DAMKA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma esnasında, benden manevi desteklerini esirgemeyen ailem ve değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM'a ve Doç. Dr. Hülya GÜR'e teşekkürlerimi sunarım.

Suat DAŞI

Balıkesir-2015

ÖZET

KOSOVA'DA TARIM SEKTÖRÜ VE REKABET GÜCÜ

DAŞI, Suat

Balikesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

2015, 100 Sayfa

Kosova, küçük bir yüzölçümüne sahip olmasına rağmen, Balkan yarımadasında önemli bir konuma sahiptir. Kosova, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri ile tarımsal üretim çeşitlerinin üretilmesi için uygun ekilebilir alan ve verimliliğe sahiptir. Kosovanın % 52'si tarım alanı, % 39'u ise ormanlık alandan oluşur. Tarım sektörü gayri safi yurt içi hasılanın % 19'unu oluşturup, aynı zamanda nüfusun önemli bir çoğunluğu için gelir kaynağıdır.

Bu çalışmada, Kosova ve Balkan ülkeleri açısından bazı temel tarım ürünlerinde 2008-2011 dönemi için dört grup altında RCA ve CEP değerleri hesaplanarak bir karşılaştırma yapılmış ve seçilmiş tarım ürünlerinde Kosova ile Balkan ülkeleri arasında rekabet gücünü belirlemeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Kosova'da Tarım Sektörü, Tarım Politikası, Rekabet Gücü.

ABSRTACT

AGRICULTURAL SECTOR IN KOSOVO AND COMPETITIVE POWER

DAŞI, Suat

**Balıkesir University, Institute of Social Sciences
Master Degre (Post Graduate), Economy Department
Paper Advisor: Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ**

2015, 100 Pages

Even though Kosovo is small area, it has important location in the Balkan peninsula. Kosovo is suitable place by geographical and climate feature's for production of agricultural products and for productive planting. The %52 of Kosovo is agricultural area and the %39 is forestry. The %19 of Gross Domestic Product (GDP) is made by agriculture sectore and also this sectore is the important working area for most of population.

In this study, RCA and CEP values were calculated and a comparison was made under four groups for the period of 2008-2011 for some basic agricultural products regarding with Kosovo and Balkan States, and in chosen agricultural products, the competitive power between Kosovo and Balkan States was tried to determine.

Key words: Kosovo, Agricultural Sektore in Kosovo, The Agricultural Politics, Competitive Power.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
1 .BÖLÜM	3
KOSOVA’NIN GENEL YAPISI VE TARİHSEL SÜRECİ	3
1.1. Kosova’nın Fiziki Özellikleri ve Coğrafi Konumu.....	3
1.2. Kosova’nın Tarihsel Gelişimi.....	8
1.2.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Kurulması....	8
1.2.2. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Dağılması... 11	
1.2.3. Kosova’da Bağımsızlık Hareketleri.....	13
1.2.4. Kosova’ya NATO Müdahalesi.....	15
1.2.5. Kosova’nın Bağımsızlık İlanı.....	17
1.3. İdari ve Siyasi Yapısı.....	19
1.4. Ekonomisi.....	20
1.5. Tarım ve Ormancılık.....	26
1.6. Sanayi, Madencilik ve Enerji.....	27
1.7. Dış Ticaret.....	28
2.BÖLÜM	30
KOSOVA’DA TARIM SEKTÖRÜ VE TARIM POLİTİKASI	30
2.1. Tarımsal Yapı	30
2.2. Tarımsal Üretim.....	31
2.2.1. Tarla Ürünleri.....	31
2.2.2. Bahçe Ürünleri.....	32

2.2.3. Et ve Süt Ürünleri.....	34
2.3. Tarımın Ticaretteki Yeri.....	36
2.4. Kosova'nın Tarım Sektörünü Etkileyen Faktörler.....	37
2.5. Kosova'nın Tarım Sektöründe İş Gücü.....	38
2.6. Kosova'da Tarım Sektörünün Temel Sorunları.....	39
2.7. Ortak Bir Tarım Politikasını Doğuran Nedenler.....	40
2.8. Ortak Tarım Politikasının İlkeleri.....	41
2.8.1. Tek Pazar İlkesi.....	41
2.8.2. Topluluk Tercih İlkesi.....	42
2.8.3. Mali Dayanışma İlkesi.....	42
2.9. Ortak Tarım Politikasının İşleyişi.....	43
2.9.1. Karar Mekanizması.....	43
2.9.2. Piyasa Düzenlemeleri.....	44
2.9.3. Piyasa ve Fiyat Mekanizması.....	44
2.9.3.1. İç Piyasaya Yönelik Politikalar.....	44
2.9.3.2. Dış Piyasaya Yönelik Politikalar.....	45
2.9.4. Yapısal Politikalar.....	45
2.9.5. Finansman Mekanizması.....	46
2.10. Kosova'da Tarımsal Politikalar ve Hedefler.....	48
3. BÖLÜM.....	50
KOSOVA'NIN VE BALKAN ÜLKELERİNİN BAZI TEMEL TARIM ÜRÜNLERİNDE REKABET GÜCÜNÜN RCA VE CEP DEĞERLERİYLE ÖLÇÜLMESİ.....	50
3.1 Uluslararası Rekabet Gücünü Ölçen Yöntemler.....	50
3.2. Kosova ve Balkan Ülkelerinin Bazı Temel Tarım Ürünlerinde RCA ve CEP Değerlerinin Ölçülmesi.....	51
3.2.1. Tahıllar için RCA ve CEP Değerleri.....	52
3.2.2. Canlı hayvanlar İçin RCA ve CEP Değerleri.....	54
3.2.3. Hayvansal Ürünler İçin RCA ve CEP Değerleri.....	56
3.2.3.1. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal İçin RCA ve CEP Değerleri.....	56
3.2.3.2. Hayvansal Yağlar İçin RCA ve CEP Değerleri.....	58
3.2.4. Endüstriyel Ürünler İçin RCA ve CEP Değerleri.....	60

3.2.4.1.Şeker ve Şeker Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerleri.....	61
3.2.4.2.Tütün ve Tütün Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerleri.....	62
3.2.4.3.Kahve, Çay, Krema ve Baharat Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerleri.....	64
3.2.5. RCA ve CEP Değerlerine Göre Ürün Sıralaması	66
3.2.5.1. RCA ve CEP Değerlerine Göre Balkan Ülkelerinin Ürün Sıralaması	66
3.2.5.2. RCA ve CEP Değerlerine Göre Kosova'nın Ürün Sıralaması	68
3.2.6. RCA ve CEP Değerlerine Göre Ürün Bazında Ülke Sıralaması.....	70
3.2.6.1.Tahıllar RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması.....	71
3.2.6.2.Canlı Hayvanlar RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması.....	72
3.2.6.3.Hayvansal ürünler için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması.....	74
3.2.6.3.1.Süt, Yumurta ve bal ürünler için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması.....	74
3.2.6.3.1.Hayvansal Yağlar için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması.....	75
3.2.6.4.Endüstriyel Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	77
3.2.6.4.1. Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması.....	77
3.2.6.4.2.Tütün ve Tütün Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	79
3.2.6.4.3.Kahve, Çay; Krema ve Baharat Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)	80
3.2.7. Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	82

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	96
KAYNAKÇA.....	98

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Kosova'nın Sınır Komşularıyla Olan Uzaklıkları.....	5
Tablo 2. Kosova'daki Toplam Nüfusun Etnik Dağılımı.....	5
Tablo 3. Kosova'nın Yaş Oranına Göre Nüfusun Dağılımı.....	7
Tablo 4. Kosova'da Yıllara Göre Mal Ve Hizmet İhracatı.....	21
Tablo 5. Kosova'da Yıllara Göre Mal Ve Hizmet İthalatı.....	23
Tablo 6. Kosova'da Yıllara Göre GSYİH'sı.....	25
Tablo 7. Kosova'da Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi.....	28
Tablo 8. İthal Edilen Tarımsal Ürün Çeşitleri ve Değerleri	36
Tablo 9. İhraç Edilen Tarımsal Ürün Çeşitleri ve Değerleri	37
Tablo 10. Tam Zamanlı Çalışan İş Gücü.....	39
Tablo 11. Tahıl Ürünü için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	52
Tablo 12. Tahıl İçin RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	53
Tablo 13. Canlı Hayvanlar için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	54
Tablo 14. Canlı Hayvanlar için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	55
Tablo 15. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal İçin Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	57
Tablo 16. Süt Ürünleri, Yumurta Ve Bal için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	58
Tablo 17. Hayvansal Yağlar için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	59
Tablo 18. Hayvansal Yağlar için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	60
Tablo 19. Şeker ve Şeker Ürünleri için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	61
Tablo 20. Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	62
Tablo 21. Tütün ve Tütün Ürünleri için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	63
Tablo 22. Tütün ve Tütün Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	64
Tablo 23. Kahve, Çay, Krema ve Baharat Ürünleri için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011).....	65
Tablo 24. Kahve, Çay, Krema ve Baharat Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011).....	65
Tablo 25. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde RCA'ya Göre Ürün Sıralaması (Balkan Ülkeleri 2008-2011).....	67
Tablo 26. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde CEP'e Göre Ürün Sıralaması (Balkan Ülkeleri 2008-2011).....	68
Tablo 27. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde RCA'ya Göre Ürün Sıralaması (Kosova 2008-2011).....	69

Tablo 28. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde CEP'e Göre Ürün Sıralaması (Kosova 2008-2011).....	70
Tablo 29. Tahıllar RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011).....	71
Tablo 30. Tahıllar CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011).....	71
Tablo 31. Canlı Hayvanlar RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011)...	72
Tablo 32. Canlı Hayvanlar CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011).....	73
Tablo 33. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	74
Tablo 34. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	75
Tablo 35. Hayvansal Yağlar için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	76
Tablo 36. Hayvansal Yağlar için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	76
Tablo 37. Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	77
Tablo 38. Şeker ve Şeker Ürünleri için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	78
Tablo 39. Tütün ve Tütün Ürünleri için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	79
Tablo 40. Tütün ve Tütün Ürünleri için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	80
Tablo 41. Kahve, Çay; Krema ve Baharat Ürünleri için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	80
Tablo 42. Kahve, Çay; Krema ve Baharat Ürünleri için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011).....	81
Tablo 43. Tahıllar İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	82
Tablo 44. Canlı Hayvanlar İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	84
Tablo 45. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	86

Tablo 46. Hayvansal Yağlar İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	88
Tablo 47. Şeker ve Şeker Ürünleri İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	90
Tablo 48. Tütün ve Tütün Ürünleri İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	92
Tablo 49. Kahve, Çay, Krema ve Baharatlar İçin Ülkelerin Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması.....	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kosova Cumhuriyeti Haritası.....	3
Şekil 2. Kosova'daki Toplam Nüfusun Etnik Dağılımı.....	6
Şekil 3. Kosova'nın Mal ve Hizmet İhracatının Yıllara Göre Seyri.....	22
Şekil 4. Kosova'nın Mal ve Hizmet İthalatının Yıllara Göre Seyri.....	23
Şekil 5. Kosova Ekonomisi.....	24
Şekil 6. Kosova'nın Mal ve Hizmet GSYİH'nin Yıllara Göre Seyri.....	26
Şekil 7. Kosova'da Dış Ticaret Dengesinin Yıllara Göre Seyri.....	29

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD**: Amerika Birleşik Devleti
- AGİT** : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı – Kosova Misyonu
- BM** : Birleşmiş Milletler
- CEEC**: Orta - Doğu Avrupa Ülkeleri
- CEFTA**: Merkezi Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
- CEP**: Karşılaştırmalı Performans Katsayısı
- COPA**: AB Tarımsal Organizasyonlar Komitesi
- EAFRD**: Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu
- EAGF**: Avrupa Tarımsal Garanti Fonu
- ES**: İhracat Benzerlik Endeksi
- ESK**: Ekonomik ve Sosyal Komite
- EULEX** : Avrupa Birliğinin Hukukun Egemenliği Misyonu
- FEOGA** Avrupa Tarımsal Yön verme ve Garanti Fonu
- GSMH**: Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HKH** : Halk Kurtuluş Hareketi
- IMF** Uluslararası Para Fonu
- İPA**: Katılım Öncesi Yardım Araçları
- KDV**: Katma Değer Vergisi
- KFOR** : Kosova’da Barış ve İstikrarı Korumakla Görevli Barış Gücü
- NATO** : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
- OTP**: Ortak Tarım Politikası
- RC**: Açıklanmış Rekabet Edebilirlik
- RCA**: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
- SSCB**: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- U.Ç.K.** : Kosova Kurtuluş Ordusu
- UNMİK** : Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu
- WEF**: Dünya Ekonomik Forumu

I.GİRİŞ

Çok uluslu bir devlet olan Kosova küçük olmasına rağmen Balkanlar'da jeopolitik öneme sahip bir konumdadır. Avrupa kıtasının güneyinde, Balkan yarımadasının kuzeybatısında yer alır. Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında köprü görevini görür. Mikro düzeyde, Balkan ülkeleri ile Türkiye'nin batı Avrupa ülkeleri ile bağlantısını sağlarken; makro düzeyde Avrupa-Asya-Afrika kıta ülkeleri arasında hem karayolu hem de demiryolu yol güzergâhı üzerinde bulunur. Yoğun çabalarına rağmen bir türlü sıcak denizlere açılmayan Rusya Federasyonunun Adriyatik denizine açılma umudunun olduğu bir konuma sahiptir. Müslüman bir ülke olması nedeniyle İslam Dünyasının Avrupa'daki gözde topraklarıdır. Büyük bir jeopolitik öneme sahip olan Kosova, Güneydoğu Avrupa'da, Yeni Dünya Düzeni'ni temsil eden Batı ülkelerinin doğuya doğru, Rusya Federasyonu yanlısı sosyalist ülkelerin batıya doğru, İslam Dünyası'nın kuzeye doğru yayılma kavşağında kilit bir ülkedir. Dünya güçlerinin çarpışma noktasında, önemli bir kriz fay hattını oluşturur.¹

Kosova, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri ile tarımsal üretim çeşitlerinin üretilmesi için uygun ekilebilir alan ve verimliliğe sahiptir. Tarım sektörü gayri safi yurt içi hasılanın % 19'unu oluşturup, aynı zamanda nüfusun önemli bir çoğunluğu için gelir kaynağıdır. Fakat yüksek üretim potansiyeline rağmen tarım ürünleri ihtiyacının büyük bir bölümünü ithal ederek karşılamaktadır.

Kosova'da tarım sektörü üretimine genel olarak bakıldığında, küçük çiftliklerin hakim olduğu görülmektedir. Bu çiftliklerin çoğu düşük verim ve danışmanlık hizmeti almadan üretim yapmaktadırlar. Sosyalist Yugoslavya döneminde Kosova tarım arazilerinin büyük bir bölümünün kamulaştırılması ve işletilmesi süreci yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda ise tekrar tarım arazilerinin parçalanması ve çiftçilere dağıtımı yapılmış, bunun sonucunda çok sayıda küçük çiftlikler ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Kosova'nın genel yapısı ve tarihsel süreci hakkında genel bilgiler verilmiştir.

---

¹ Yörükoğlu, İhsan. (1999). "Kosova; Neden Kanlı Ova?" *Altınoluk Dergisi: Sayı: 159*. <http://www.enfal.de/kos.htm> adresinden 17 Kasım 2013 tarihinde alınmıştır.

İkinci bölümünde, tezin ana kısmının bir parçası olan Kosova'da tarım sektörü ve uygulanan tarım politikası anlatılmıştır.

Üçüncü ve son kısmında ise seçilmiş olan bazı temel tarım ürünlerinde Kosova'nın rekabet gücü araştırılmış ve Balkan ülkeleri ile karşılaştırılmıştır. Bu durumda yeni ve gelişmekte olan Kosova için tarım sektöründeki hangi ürünlerde bir avantaja ve dezavantaja sahip olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Şekil 1’de coğrafi konum olarak Kosova, Avrupa kıtasının güneyinde, Balkan yarımadasının kuzeyinde yer alan bir ülkedir. 10.887 km²’lik alana, yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip olan Kosova’nın kuzeybatısında Karadağ, kuzey doğusunda Sırbistan, güneyinde Makedonya ve güneybatısında Arnavutluk yer alır. Coğrafi olarak Balkan yarımadasının merkezinde yer alması Adriyatik ve Ege Denizine en kısa ulaşım yolunu oluşturur. Kosova’da iklim karasal iklimdir. Yazları sıcak, kışları ise soğuk geçer.²

10.887 km²’lik alanıyla, Balkanların küçük ama geçmişte olduğu gibi gelecekte de sadece Balkanlar için değil; tüm komşu coğrafya için de büyük krizlere sebep olacak bir bölgedir³. Bölge ülkeleri açısından baktığımızda; başta Sırbistan için Kosova toprak bütünlüğünün sağlanması açısından önem taşımakla birlikte sahip olduğu linyit, kurşun, çinko gibi zengin yeraltı kaynaklarıyla da Sırbistan enerjisi için ayrı bir önem taşır.

Karadağ, Kosova'nın denize çıkış noktalarından birisidir. Bu itibarla Kosova, Karadağ için bu ülke üzerinde baskı unsuru oluşturma riskini taşımaktadır. Makedonya açısından Kosova, bu ülkenin içinde barındırdığı Arnavut nüfus bağlamında kilit bir ülke konumundadır⁴.

Arnavutluk açısından bakıldığında, yaklaşık olarak Balkanların dağılan coğrafyasında 7 milyon Arnavut nüfus yaşamaktadır. Arnavutluk dış politikasının da önemli yeri kendi sınırları dışında yaşayan bu Arnavutları korumaktır. Arnavutluk en başından beri Kosova'yı desteklemiş, Kosova'da ki Arnavut haklarının korunmasını savunmuştur. Ayrıca Arnavutluk'un en önemli ticari ortaklarından biridir.

---

²Fatma Taşdemir, Pınar Yürür, “Kosova Sorunun Tarihi ve Hukuki Değerlendirilmesi”, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, 3/99, s. 135.

³Halil Akman, **Paylaşılmayan Balkanlar**, Siyaset Bilimleri, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 227.

⁴Pınar Yürür, " Kosova'nın Bağımsızlık Süreci ve Balkanlarda Son Durum" **Karasam Bülteni**, Aylık Strateji Toplantıları, **Temmuz 2009, s.9.**

Tablo 1. Kosova'nın Sınır Komşularıyla Olan Uzaklıkları

Arnavutluk	111.8 km
Makedonya	158.7 km
Karadağ	78.6 km
Sırbistan	351.6 km
Toplam	700.7 km

Kaynak: www.esk.rks-gov.net

Kosova'nın komşularıyla olan uzaklığına (Tablo 1) baktığımızda Karadağ ile arasındaki uzaklık mesafesi, komşu ülkeler arasındaki mesafeler arasında, en kısa mesafedeki komşu ülke olarak yer almaktadır.

Kosova'nın değerli stratejik konumu ve coğrafyası, Balkanlarda savaş ve karışıklıkların önemli merkezlerinden olması, demografik yapısını sürekli etkilemiş ve değişmesine sebep olmuş; bu bölgeye hükmedenler kendi nüfusunu artırma politikasını uygulamışlardır.

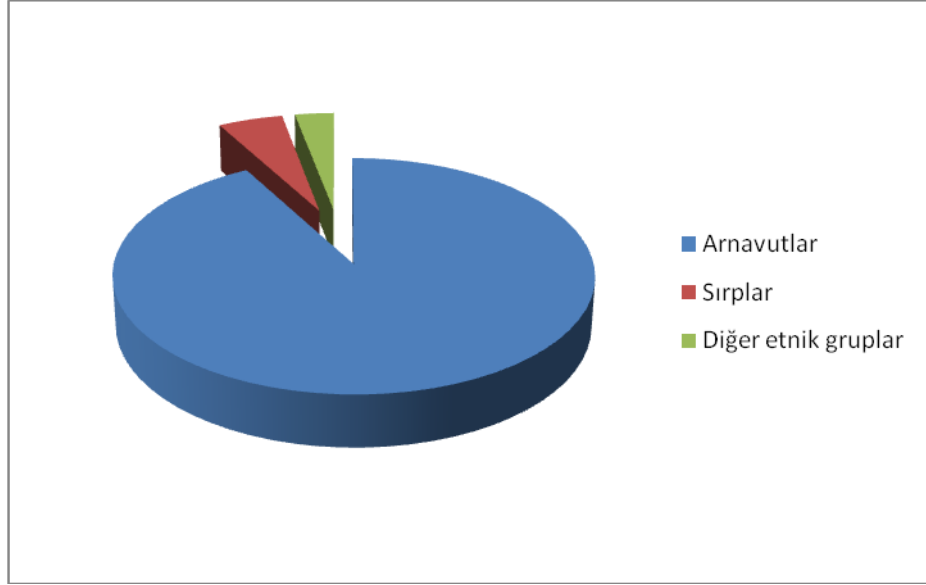
Tablo 2. Kosova'daki Toplam Nüfusun Etnik Dağılımı

Arnavutlar	% 92
Sırlar	% 5
Diğer etnik gruplar	% 3
Toplam	%100

Kaynak: www.esk.rks-gov.net

Kosova yoğunlukla Arnavut Nüfusunun yaşadığı görülmektedir. Nüfusunun etnik yapısına baktığımızda; toplam nüfusun %92'sini Arnavutlar, %8'ini (Sırlar, Boşnaklar, Goralılar, Romalılar, Türkler, Aşkaliler, Mısırlılar) oluşturur⁵.

⁵"Kosovo" <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> (erişim) (18.05.2013)

Şekil 2. Kosova'daki Toplam Nüfusun Etnik Dağılımı

Kaynak:esk.rks-gov.net

Şekil 2’de de görüldüğü gibi Kosova, Arnavutların yoğun olduğu bir ülkeyi teşkil etmektedir. Kosova, Arnavutluk ve Balkan ülkelerine dağılmış diğer Arnavut nüfus açısından da büyük önem taşımaktadır. Kosova İstatistik Raporuna göre Kosova’da Nisan 2011’de yapılan en son nüfus sayımında 1.815,048 kişi yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu 179.7kişi/km²’dir. Balkanlarda Arnavutların nüfus açısından en yoğun yaşadıkları ikinci bölge sayılmaktadır⁶. Arnavutluk’ta 3.500.000 (%95), Kosova’da 1.800.00 (%90), Makedonya’da 700.000 (%35), Yunanistan’da 500.000 (%5), Sırbistan’da 100.000 (%1) civarında Arnavut’un yaşadığı görülmektedir⁷.

⁶Bilgin Çelik, Vesayeten Bağımsızlığa mı? Kosova’nın Geleceğini Belirleyecek Müzakere Süreci Yakında Başlıyor,(erişim) <http://kisi.deu.edu.tr/bilgin.celik/Kosova.html> (18.05.2013)

⁷Pınar Yürür, a.g.m. s.10.

Tablo 3. Kosova'nın Yaş Oranına Göre Nüfusun Dağılımı

0-14 yaş arası	% 33
15-64 yaş arası	% 61
65 ve üzeri	% 6

Kaynak: www.esk.rks-gov.net

Tablo 3 Kosova'nın yaş oranına göre nüfus dağılımını göstermektedir. Kosova'da yaş oranının nüfusa dağılımı %33'nü 0-14 yaş arası, %61'ni 15-64 yaş arası ve %6'nı 65 yaş ve üzeri oluşturmaktadır. Tabloya göre genç nüfusun ağırlıklı olduğu bir ülkeyi temsil etmektedir.

Ayrıca Avrupa'nın da en genç nüfusunu oluşturmaktadır.. Böylesine genç bir nüfusa sahip olması Kosova'daki doğurganlık oranının da yüksek olduğunun işaretidir⁸.

Dini açıdan baktığımızda nüfusunun %90'ından fazlasını oluşturan Arnavutların %3'lük bir Katolik nüfus dışında tamamının Müslüman olduğunu söyleyebiliriz. Ülkedeki Sırp, Karadağlı ve bir kısım Çingene nüfus dışında kalan Boşnak, Türk ve diğer nüfusun büyük ölçüde Müslüman olduğunu ifade edebiliriz⁹. Bu anlamda Kosova nüfusunun %95'e varan bir kısmı (Sunnî) Müslüman'dır. Fakat son zamanlarda özellikle 1999 savaşından sonra Kosova'da ciddi boyutta misyonerlik faaliyetleri gerçekleşmiş. özellikle Katolikler tarafından gençlere yönelik kurs adı altında birçok misyonerlik faaliyetleri düzenlenmiştir.

Balkanlarda en önemli konuma sahip olan Kosova'nın başkenti yarım milyonu geçen nüfusu ile Priştina'dır. Diğer önemli şehirleri arasında Prizren, Cakova, Ferizay, İpek, Gilan ve Mitrovitsa sayılabilir.

Etrafını çeviren dağlara rağmen Kosova, hem ticaret kervanları hem de orduların geçtiği bir bölge olmuştur. Kosova'dan önemli iki yol geçmektedir. İlki, Prizren'i Arnavutluk'un kuzeybatı kesiminin en önemli ticaret merkezi olan İşkodra

⁸Yılmaz, Murat; **Bağımsızlık Yolunda Kosova**, İstanbul, İlke Yayıncılık/İslam Coğrafyası Dizisi, 2005. s. 16-17.

⁹ Murat Yılmaz, a.g.e. s.23.

kentine, yani Adriyatik'e bağlanmaktadır. İkinci yol ise Ragusa'dan başlamaktadır ve bu yol ile Adriyatik'e bağlanıyordu. Priştine'de sivil trafiğin kullanabileceği uluslararası standartlara uygun hava alanı bulunmaktadır. Priştine hava alanına bugün için İsviçre, Fransa, İtalya, İngiltere ve Türkiye hava yolları haftada bir kaç kez planlı uçuş yapmaktadır. Ayrıca Kosova'da askeri güç bulunduran ülkelerin askeri uçakları da Priştine hava alanına iniş - kalkış yapmakta, ikmal ve personel nakli faaliyetlerinin bir kısmı bu şekilde yürütülmektedir. Priştine – Üsküp arasının, kara yolu ile bir saat olması nedeniyle, daha çok Üsküp hava alanı tercih edilmektedir.

Toprakları son derece verimli olan Kosova'da tarım ve hayvancılık yaygın bir iş sahasıdır. Ülkenin kuzey kesiminde çinko, kurşun ve alüminyum yatakları ile bunların işlenmesi için fabrikalar mevcuttur. Kosova genelde ticaretini Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye ve Arnavutluk ile yapmaktadır. Almanya, Fransa ve İngiltere son dönemlerde Kosova pazarında yer edinmeye başlamışlardır. Türkiye'den daha çok elektronik malzeme (özellikle televizyon ve uydu görüntü sistemleri), gıda ve giyecek maddeleri ile ayakkabı, ziynet ve süs eşyaları ithal edilmektedir.

1.2. Kosova'nın Tarihsel Gelişimi

1.2.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Kurulması

İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan yeni Yugoslavya aslında eski Krallık Yugoslavya'sı arazisi üzerine "Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti" şeklinde kurulmuştur. Yeni devlet Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, ve Makedonya olmak üzere altı federal cumhuriyetten oluşmaktaydı. Sırbistan sınırları içerisinde Voyvodina ve Kosova'ya ise önce "özel" sonra da birincisine "özerk" vilayet, ikincisine de "özerk" birim statüsü verilmiştir.¹⁰

İkinci Dünya Savaşından sonra bloklar haline gelen dünya Doğu ve Batı Bloklarına ayrılmıştı. Tito'nun liderliğinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti halinde yeni bir devlete dönüşen Yugoslavya, Sosyalizmi benimsemiş olsa da birçok açıdan diğer Doğu Bloğu ülkelerinden farklılık gösteriyordu.

---

¹⁰ Osman Karatay, Kosova Kanlı Ova, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998,s.90.

Öncelikle bütün Balkan ve Orta Avrupa ülkeleri arasında Alman işgaline en sert direnişi Tito'nun önderliğindeki Partizan hareketi vermiştir. Gevşek iki kutuplu sistemin hüküm sürdüğü bu dönemde, diğer Doğu Bloğu ülkelerinden farklı olarak Yugoslavya Alman işgalinden, SSCB'nin Kızıl Ordusuna ihtiyaç duymadan kendi çabasıyla kurtulmuştur.¹¹

Yugoslavya Sosyalist Halk Cumhuriyetini kuran 1946 Anayasası, SSCB'nin 1939 tarihli anayasasından esinlenerek hazırlanmıştır. 1946 Anayasası'na göre, yasama Meclisinin iki kanadı olacak ve böylece ülkede yaşayan bütün ulusların ve etnik grupların temsiline imkân sağlayacaktı. Halk meclisi doğrudan yapılan seçimlerle belirlenecek, Milliyetler Meclisi ise Cumhuriyetlerden gelen temsilcilerden oluşacaktı. Yugoslavya'da Tito önderliğinde tesis edilen sosyalist sistemin ilk yıllarında Stalin uygulamaları taklit edilmiştir.

Ancak Tito, hem sosyalist ülkeler arasında dayanışma olmasını savunuyor hem de SSCB'nin uydusu olmak istemiyordu. Tito'nun dış dünyada Moskova'ya sağladığı destek, 1948 yılında Yugoslavya'nın Kominform'dan ihraç edildiği tarihe kadar sürmüştür. Tito, 1950 yılında özyönetim uygulamasına başlamıştır. SSCB ve yandaşları tarafından yürütülen ideolojik savaşta, Tito sosyalizmden sapmakla suçlanmıştır. Ancak Tito'ya göre özyönetim, sosyalizmden ayrılmayı simgelemiyor, aksine sosyalizmin insani taraflarını öne çıkarıyordu.

1963 yılında yeni Yugoslavya Anayasası yapıldığında Kosova için “özerk birim” tabiri “özerk bölgeye” çevrilmiştir. Cumhuriyetlerin onar kişi ile temsil edildikleri Federal Mecliste özerklerin de beşer milletvekili olmuştur.

1966 yılından sonra Sırlar Kosova'nın siyasi ve idari aygıtları üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmişlerdir. Kasım 1968 de Arnavut hoşnutsuzluğunun, Kosova'ya Cumhuriyet statüsü verilmesi için çağrıda bulunulan büyük gösterilerle serbestçe ifade edilmesine izin verilmiştir.

1968 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Kosova ile Voyvodina'ya cumhuriyetlerindeki benzer bazı yekiler ve aynı zamanda Kosova'nın Arnavut bayrağı çekmesine izin verilmiştir. Tüm bu değişiklikler 1974 Anayasasına yansımıştır.¹²

---

¹¹ İlhan Uzgel, “Yugoslavya'nın Kuruluşu”, TDP, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar 1998-2001, Cilt 2, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 482.

¹² Karatay, a.g.e., s. 92.

1974 senesinde Yugoslav Anayasası'nda yapılan kapsamlı değişikliklerde sonucunda Yugoslavya'yı oluşturan altı kurucu cumhuriyete (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, ve Karadağ) ilaveten iki tam otonom bölge oluşturulmuştur. Sırbistan'ın altında kurulan bu iki özerk bölgeden biri kuzeyde Macarların yaşadığı ancak çoğunluğu oluşturamadıkları Voyvodina diğeri de Arnavutların toplam nüfusunun % 90'na ulaştığı Kosova idi. 1974 Anayasasına göre Yugoslavya altı federe cumhuriyet ve iki özerk bölge olarak yeniden biçimlendirilirken, Tito'nun amacı belliydi; Çokuluslu Yugoslavya'nın daha 1960'ların başında kendini gösteren etnik temelli siyasal krizleri aşmasını yolu, mevcut altı cumhuriyeti geniş yetkilerle donatmak ve ayrıca Arnavut ve Macar nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kosova ve Voyvodina'yı , neredeyse cumhuriyetlerinkine benzer yetkilere sahip özerk bölgeler haline getirmekten geçiyordu.¹³

Kosova ve Voyvodina "Cumhuriyet" olamazlardı, çünkü diğerlerin aksine Arnavut ve Macarların Yugoslavya dışında ana-devletleri vardı. Anayasaya göre federasyonun kurucu milletlerine tanınan "kendi kaderini tayin hakkı" federe cumhuriyetlerin federasyondan ayrılma hakkını da içeriyordu. Yugoslavya içinde "millet" statüsü elde edemeyen Arnavutlar ve diğer "milliyet"lerin tüm halklar için geçerli kendi kaderini tayin hakkını ayrılık yönünde kullanabilmeleri anayasal olarak söz konusu değildi. 1974 Anayasası çokuluslu Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için bulunmuş en iyi düzenleme idi. Yükselen milliyetçilik sonucunda artık bugün ortada ne eski Yugoslavya var nede onun Anayasası.¹⁴

Yugoslavya, 1945'den 1980'e kadar 35 yıl boyunca Tito idaresi altında kalmıştır. Karizmatik kişiliği ve Yugoslavya sorununa objektif yaklaşımı nedeniyle Tito, Yugoslav halklarından destek görmüştür. Tito, Yugoslavya içerisinde en fazla nüfusa sahip olan Sırların diğerleri üzerinde tahakküm kurmasına engel olmuştur. Bu amaçla ortaya konan projelerden birisi de, Kosova ve Voyvodina'ya özerk statü verilmesi olmuştur.

Yugoslavya'yı oluşturan uluslar ve halklar arasındaki dengeyi korumak için Tito'nun ölümünden sonra Kolektif Başkanlık Konseyi oluşturulmuştur. Bu durumda birer yıllık aralarla Cumhuriyet ve Özerk bölge liderleri Devlet Başkanlığı görevini

¹³ Hasan Ünal, Balkanlarda Geniş Mevcut Meclisi ve Türkiye, Avrasya dosyası, sayı 1- 2, cilt 4, 1998, ss., 111-149.

¹⁴ Şule Kut, "Kosova Milliyetçiliğinin Kör Düğümü", Foreign Policy, Sayı 3, İstanbul, 1998, ss. 55-64.

üstleneceklerdi. Ancak bu sistem başarılı olmamıştır, çünkü Tito'nun yeri doldurulamamıştır. 4 Mayıs 1980'de Tito'nun ölümü ile Yugoslavya'da yeni bir dönemin kapıları aralanmıştır.¹⁵

1.2.2. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılması

Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin 1989 sonuna doğru teker teker yıkılmaya başlaması, Türkiye ve Yunanistan dışında, bu rejimleri benimsemiş olan balkan ülkelerinde de etkisini göstermiştir. Yugoslavya'daki rejim değişikliği ise, bu ülkenin kendisine özgü yapısından dolayı, tüm bu ülkelerden daha farklı bir biçimde yaşanmıştır. Bu ülke zaten diğer tüm doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinden gerek ekonomik yapısı, gerek etnik yapısı ve federal sistemi, gerekse dış politikası açısından farklılık gösteriyordu. Dolayısıyla, zaten hassas dengeler üzerinde duran Yugoslavya'da rejim değişikliğiyle birlikte, bir parçalanma sürecine de tanık olunmuştur.¹⁶

Yugoslavya'daki etnik ve siyasi hoşnutsuzluklar, bunların tabii sonuçları olarak patlak veren iç savaşlar aniden başlamamıştır. Aksine belli bir tarihi süreci takip ederek önce yatay olarak gelişmiştir. Fakat daha sonra bunlar 1980'li yıllarda belirginleşerek, 90'ların hemen başında çıkan ve sonuçları itibarıyla hazırdaki korkunç tabloyu hazırlayan iç savaşlara neden olmuştur. Bu son aşama dikey aşama olarak bilinmektedir.

Bu isteklerin yatay iken dikey hale gelmesi Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun ölümünden sonra bu göreve getirilen Slobodan Milošević zamanına rastlar. Milošević Tito'dan çok daha farklı bir Yugoslavya hayaliyle yaşıyordu. Ortodoks inancına, komunizme, ve Sırp milliyetçiliğine dayanan bir sentezle sistem içerisinde kalarak değişik bir yapılanma arzulamıştır. Milošević'in bu niyetinin sezilmesi, dağılma sürecinin başlamasına neden olmuştur. Milošević ile başlayan bu dağılma sürecinin ilk ayağı, Kosova'daki hoşnutsuzluklar olmuştur. Bunu sırasıyla Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, ve Bosna-Hersek takip etmiştir.

Tito'nun ölümünden sonra Kosovalı Arnavutlar arasında özerk bölge olarak kalmak yerine Yugoslavya içerisinde "yedinci kurucu cumhuriyet" olma

---

¹⁵ Ülger, a.g.e., s. 68.

¹⁶ Uzgel, a.g.e., s. 481.

eğilimlerinin gelişmeye başladığı gözlenmiştir. Nitekim 1981 yılının Mart ayında Arnavut üniversite öğrencileri Kosova'nın başkenti Priştine'de, ekonomik koşulları protesto etme maskesi altında rejime karşı ilk hareketi düzenlemişlerdir. 2 Nisan 1981'de olaylar zirvesine ulaşmıştır. Artık "Kosova Cumhuriyeti" sloganları atılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Federal Hükümet tarafından bölgede üç ay sürecek olan sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Kosova'daki gösteriler 1980'lerin ikinci yarısında da devam etmiştir. Kosova'daki gelişmelerin Makedonya'daki Arnavutlar ve Bosna-Hersek'teki Müslümanlar arasında ayrılıkçı eğilimleri körükleyeceği kaygısını dile getiren Sırbistan yönetimi, kendi anayasasında değişiklik yapma hakkını federal düzeyde savunmaya başlamıştır. Sırbistan'ın bu talebinin gerisinde Kosova ve Voyvodina'nın federal yönetimle ilişkisini sınırlama ve denetim altına alma düşüncesi vardı.

Artık Yugoslavya dağılma süreci içerisinde hızla yuvarlanmaya başlamıştır. Fakat bölgeyi yakından izleyen hemen herkes savaşın Kosova'da patlak vereceğini tahmin ederken, bilindiği gibi savaş önce Slovenya'da başlamıştır. Daha sonra süratle önce Hırvatistan'a sonra da Bosna'ya yayılmıştır.

1991 yıllarının başlarında Slovenya Yugoslavya'dan ayrılma isteğini açık bir şekilde telaffuz etmeye başlamıştır. Bunun ardından Slovenya Parlamentosu, bağımsız silahlı kuvvetlerin oluşturulmasını öngören bir yasayı kabul etmiştir. Kısa bir süre sonra da, Cumhuriyet sınırlarında gümrük merkezleri oluşturulmuştur. 25 Haziran 1991'de Slovenya tek taraflı olarak Yugoslavya Federasyonundan ayrıldığını duyurmuş ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olayın hemen ardından Zagreb Parlamentosu, 25 Haziran 1991'de Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Yugoslavya'nın dağılma süreci böylece hızlanmıştır, 8 Eylül 1991 yılında, iç savaş sürerken, Makedonya Meclisi referandum kararı almıştır. "Bağımsızlık Referandumu" % 95,4'lük bir oranla bağımsızlıktan yana sonuç vermiş ve bunun ardından 17 Eylül'de Parlamento Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını dünyaya resmen duyurmuştur. Diğer federe devletlere nazaran, Yugoslavya'dan savaşız, barışçıl yollarla ayrılan tek cumhuriyet Makedonya olmuştur.

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık mücadeleleri devam ettiği sırada, Bosna –Hersek'teki eylemler de siyasi bir harekete dönüşmüştür. 29 Şubat 1992 yılında yapılan halk oylamasında % 99'lük çoğunlukla bağımsızlık kararı alınmıştır. 1 Mart 1992 yılında ise Müslüman-Sırp iç savaşı başlamıştır. Bu kanlı savaş tam 4

yıl sürmüştür ve ancak uluslararası güçlerin gecikmeli de olsa devreye girmesiyle sonuçlanmıştır.

Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından Makedonya ve Bosna-Hersek'in de bağımsızlık ilan etmesiyle beraber, Yugoslavya'dan geriye sadece Sırbistan ve Karadağ olmuştur. Bu iki Cumhuriyet arasında 27 Nisan 1992'de kabul edilen yeni bir anayasa ile federasyon kurulmuştur. Ancak bu federasyon üçüncü Yugoslavya değil, bir Sırp devleti olmuştur.¹⁷

1.2.3. Kosova'da Bağımsızlık Hareketleri

1964 yılında onaylanan Yugoslavya Anayasası ile Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti kapsamında, Federasyonun bir varlığı, Kosova diğer Cumhuriyetlere göre daha dezavantajlı durumda idi. 1974 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ve Kosova Anayasası kabul edilmeden önce, Kosova, Yugoslavya Federasyonunun diğer unsurlarıyla aynı pozisyonda değildi. 1974 Anayasası ile, Federasyonun bir birimi olan, Kosova 1991 yılında çıkacak olayların habercisi idi, böylece devlet olarak parçalanma süreci başlayacaktı. 1974 Yugoslavya Anayasası ve Sırbistan ile Kosova anayasalarında belirtildiği gibi, özerk bölgelere, cumhuriyetler gibi geniş haklar tanınmasına rağmen onlara cumhuriyet statüsü verilmemiştir.¹⁸

Seksenli yılların başında Yugoslavya geniş kapsamlı, ekonomik, politik, anayasal, bunalım yaşıyordu. Özyönetim çökmek üzere idi. Batıdan yapılan yardımlar giderek azalıyordu. Bunun sonucu olarak ekonomik, sosyal ve ulusal sorunlar giderek ağırlaşıyordu. Yugoslavya içerisindeki cumhuriyet ve özerk bölgeler arasındaki farklar giderek derinleşiyordu. Sırbistan lideri, Miloşeviç, Federasyonda görülen bu krizin odağına Kosova sorununu yerleştirmek istiyordu.

Aynı zamanda onun temsil ettiği komünist ideoloji de değersiz kınılıyordu. Böyle bir ortamda Sırbistan Komünist Parti başkanı Miloşeviç, partisinin otoritesini arttırmak ve onun sosyal tabanını genişletmek için milliyetçilik kartını oynuyordu. Bunu da halkın % 90'nının Arnavut olduğu Kosova'da uygulamaya başladı. Kosova'da mevcut olan ekonomik ve sosyal sorunlar yüzünden 1981 yılından

---

¹⁷ Ülger, a.g.e., s. 134-136.

¹⁸ "YSFC 1974 Anayasası", 4.Madde; Kosova Anayasası, 1974, 3 paragraf.

itibaren milliyetçilik belirtileri gayet kaba bir şekilde sahneye çıkmıştı. Kosova’da yaşayan Arnavutlar, Yugoslavya’da yaşayan diğer halklara verilen geleceğini belirleme hakkı ve ulusal eşitlik haklarına kavuşmak için Yugoslav sınırları içerisinde bir cumhuriyet kurma istemlerini dile getirmişlerdir.

1987 yılının Aralık ayında Miloşeviç bir iç darbe ile Yugoslavya Komünist Partisinin başına geçti, böylece durum daha da sertleşti. Miloşeviç rejimince, özerklikleri alınan Kosova ve Voyvodina, sıradan bir Sırp belediyesine dönüştürüldüler. 7 Eylül 1990 tarihinde Kaçanik kentinde Kosova Meclisi’nin toplanan 114 Arnavut delegesi Kosova Cumhuriyeti Anayasa’sını ve diğer yeni yasaları oybirliği ile kabul ettiler.

1991 yılının Eylül ayında ise Kosova’nın bağımsızlığı için referandum düzenlendi. Katılımın % 87 olduğu bu referandumda oy kullananların % 100’ü bağımsızlık yolunda oyunu kullanmışlardı. Kosova Arnavutlarına kendi geleceklerini belirleme hakkının tanınmaması gibi kararlılık dile getirilirken, aynı zamanda Miloşeviç’in pozisyonu da güçleniyordu. Bu durumda Kosova’daki Arnavutların silahlara sarılıp sorunlarına çözüm aramaktan başka seçenekleri kalmamıştı. Böylece UÇK (Kosova Kurtuluş Ordusu) kuruldu. 1998 yılında UÇK’nın gerçekleştirdiği eylemler geniş boyutlara ulaşmış, ve Kosova’nın tümüne yayılmıştır.¹⁹

Kosova’da çatışmalar başlamıştır, ancak bu çatışmalar tehlikeli noktaya vardığı zaman, uluslararası topluluk müdahale etmeye karar vermiştir. Belgrad ile yapılan görüşmelerde, uluslar arası topluluk, Kosova sorununun bir ülkenin iç sorunu olmaktan çıktığını, bu yüzden hiç kimsenin dışarıdan karışmayacağı bir mesele olmadığı konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Düzmece bir terörizme karşı savaş bahanesiyle Yugoslavya’nın Bosna-Hersek örneğinde uyguladığı senaryoları tekrar edebileceği ihtimali karşısında, batı dünyası tedirginliğe kapılmıştı. ABD, sadece gücün kullanılmasıyla Miloşeviç’in belli konularda tavize yanaşacağını, daha Bosna savaşında anlamıştı. AB ile anlaşma sağlayan NATO, bu sayede Belgrad üzerinde askeri baskı senaryoları uygulamaya başlamıştı.

Kosova’daki genel durumun giderek tırmanması, özellikle Raçak katliamında 45 Arnavut’un hunharca öldürülmesi, ayrıca katledilen sivillerle ilgili görüntülerin

---

¹⁹ Ana Lalaj, “Kosova rruga e gjat drejt vetevendosjes” (Kosova’yı belirlemenin uzun yolu), Teona Yayinevi, Tiran, 2000, s. 219.

ekranlara getirilmesi, batı dünyasında büyük tepkilere yol açtı. Tüm bu olaylar, müdahalenin hızlı bir şekilde yapılması gerektiğini gösteriyordu.

ABD, askeri müdahaleye hemen geçilmesinden yana olmasına karşın, Avrupa Birliği'nin diğer üyeleri, Kosova sorununun çözüme bağlanması için daha geniş ve kapsamlı bir diyalogun ve sonucunda tüm taraflar için bağlayıcı olacak bir toplantının tertiplenmesi fikrini savunuyorlardı. Fakat bütün taraflar, sonuçta Yugoslavya üzerinde askeri baskıların yoğunlaşması üzerinde birleşmişlerdi.

Rambuye Konferansı 6 Şubat 1999 tarihinde başlamıştır. Temas Grubu'nun daha önce hazırladığı esas belge her iki tarafa da sunulmuştur. Bu belgede Kosova statüsünü 3 yıl içerisindeki geçici politik çözümünü ve bu anlaşmanın garantörlüğünü NATO birliklerinin üstlenmesini öngörüyordu. Bu yüzden NATO, çatışma halinde olan taraflara sürekli olarak baskı uygulayarak, Güvenlik Konseyi ve Temas Grubu'nun kararlarını gerçekleştirilmesinde ısrar etmişti.²⁰

Rambuye Konferansı sırasında Sırlar sürekli anlaşma metnine karşı çıkarak görüşmeleri zora sokuyordu. Bunun temel nedeni ise anlaşmada yer alan EK B isimli bir bölümdü. Bu bölümü özellikle NATO Sırbistan'ın imzalamasını istiyordu. Çünkü bu belge NATO'nun sadece Kosova'da değil, tüm Sırbistan'da da rahatça hareket etmesine izin verilmesini sağlıyordu. Oysa Sırlara göre EK B bu anlaşmanın temel amaçlarından biriydi ve egemenliklerinden vazgeçmekti. Bütün çabalara rağmen Rambuye Konferansı, Kosova'lılar tarafından imzalanmasına rağmen, Sırlar tarafından imzalanmayınca geçerliliğini kaybetmiştir. Rambuye görüşmelerinden sonuç alınamayınca NATO, Kosova'ya müdahale etmek zorunda kalmıştır.²¹

1.2.4. Kosova'ya NATO Müdahalesi

Kosova krizinin patlak verdiği daha ilk günlerde NATO Genel Sekreteri Javier Solana, Kosova krizinin çözümlenmesi ile ilgili NATO'nun askeri seçeneklerinin var olabileceğini, ve her türlü alternatifin mümkün olabileceğine işaret etmişti. Solana'nın bu açıklaması da ABD'nin artık Bosna'da yaşananların bir daha tekrar edilmesine izin verilmeyeceğini net bir şekilde gösteriyordu. Bosna-

²⁰ Blerim Shala, "Vitet e Kosoves; 1998-1999", (Kosova'nın; 1998-1999 Yılları), Zeri Yayınları, Priştine, 2003, s. 213-214.

²¹ Emir Türkoğlu, "Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği", Asam Yayınları, Ankara, 2001, s. 121.

Hersek'te sivillere karşı yapılan saldırıların ve etnik temizliğin Kosova'da tekrar edilmesine hiçbir şekilde izin verilmeyeceğini NATO da özellikle vurguluyordu.

Uluslararası Hukuk açısından bakıldığında, NATO'nun elleri bağıydı. Güvenlik Konseyi'nin 1160 ve 1199 no'lu kararları, Belgrad'ın üzerine düşenleri yerine getirmemesi halinde güce başvuracağı belirtilmemişti. NATO üyelerinin birçoğu, insan haklarının çiğnenmesinin ne pahasına olursa olsun durdurulmasının gerektiğini savunuyorlardı. NATO'da hakim olan bu görüşe göre, bu nedenler tehdit ve askeri gücün kullanılması için yasal bir gerekçeyi oluşturuyordu.²²

Giderek kötüleşen insani durum, uluslar arası topluluğu müdahale etirmeye gerekli kılıyordu. Artık yüzbinlerce insanın katledilip evlerinden kovulması, köylerin alevler içinde kalması, sivillerin savaş kurbanı olması karşısında uluslar arası topluluk ve NATO eli bağı kalamazdı. Belgrad'ın 1199 no'lu kararı uygulaması için baskılar gelmeye başlamıştı, ama Belgrad yönetimi bunu hiçbir zaman uygulamadı. NATO, Miloşević'in Kosova'da başlattığı taaruzlarına son verip, askeri birliklerini Kosova'dan çekmemesi ve Kosova'lı Arnavutlar ile yapıcı bir diyalog başlatmaması halinde, Yugoslavya'ya karşı hava saldırılarının düzenleneceği tehditlerinde bulunmuştu. Rambuye Konferansında yapılan anlaşmanın, sadece Arnavutlar tarafından tek taraflı olarak imzalanması ve Sırlar tarafından imzlanmaması, Miloşević'in siviller üzerindeki katliamlarının zamanının geldiğini gösteriyordu.

24 Mart 1999 tarihinde, saat 18:15 sularında "Yugoslavya'ya" karşı NATO hava kuvvetleri hava saldırısına başladı. Hava saldırısı 78 gün sürdü. Düzenlenen bu saldırılarda genelde, uçaksavar birliklerin pozisyonları, radar istasyonları, askeri komuta ve irtibat merkezleri ve askeri havaalanları hedef alınmıştır. NATO'nun müdahalesinde ve operasyonlarda en büyük yükü ABD ve İngiltere üstlenmiştir. Hava saldırıları sırasında Sırlar tarafından Mart-Nisan aylarında 800 bin Kosova'lı yurtlarından kovularak; başta Makedonya ve Arnavutluk olmak üzere, diğer ülkelere mülteci olarak sürülmüşlerdir.

NATO'nun hava saldırılarına Sırbistan hükümeti 78 gün dayanabildi. 3 Haziran 1999 tarihinde, Yugoslavya Parlamentosu, uluslararası arabulucular tarafından önerilen anlaşma ilkelerini kabul etmek zorunda kaldılar. 10 Haziran tarihinde ise BM Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği karar gereğince, 12 Haziran

---

²² Wolfgang Petrich-Robert Pichler, Savaşta Uzun Yol, Koha Yayınları, Priştine, 2002, s. 127.

1999 tarihinde Sırp askeri birliklerinin Kosova'yı terk etmesi ile beraber NATO güçleri Kosova'ya girmeye başladı. Böylece Kosova'da savaş artık sona ermişti.²³

Kosova'ya NATO'nun müdahalesi ile NATO Kosova'da asker konuşlandırdı ve Kosova'nın güvenliğini sağladı, aynı zamanda bölge yönetimi BM Misyonu olan UNMİK tarafından yönetilmeye başlandı ki bu görevler günümüze kadar gelmiştir, ve bağımsızlık sonrası bile geçerlidir.

6 Ekim 2000 tarihinde Sırbistan'da seçim yenilgisini kabul etmeyi reddeden Miloşeviç, kitlesel gösterilerin ardından istifa etti. 28 Haziran 2001'de Miloşeviç, savaş suçlarından yargılanmak üzere, Hollanda'nın Lahey kentindeki uluslar arası savaş suçları mahkemesine teslim edildi, ancak mahkemesi tamamlanmadan öldü. Bu sırada BM gözetiminde bulunan Kosova'da geçici bir hükümet kuruldu, Kosova bağımsızlığa bir adım daha yaklaşmış oldu.

1.2.5. Kosova'nın Bağımsızlık İlanı

Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyi 1244 No'lu kararı gereğince, Kosova artık bir uluslar arası manda yönetimini oluşturuyordu. BM Kosova Misyonu (UNMİK) denetimi altında geniş bir özyönetimin hakim olduğu özerk bir bölgenin oluşmasını hedefleyen bu misyon, bölgenin final statüsü hakkında bir kararın alınmasıyla sonuçlanacaktı. Böyle bir kararın alınması yada taraflar arasında uzlaşma sağlanması için uzun yılların geçmesi gerekiyordu. Kosova'nın statüsü hakkında 2003 yılından itibaren doğrudan görüşmelere başlandı, ama bir türlü nihai bir karara ulaşılamadı. 27 Ocak 2007 tarihinde ise BM'nin Kosova Temsilcisi Martti Ahtisaari, Kosova'ya gözetim altında bağımsızlık verilmesini öngören planını açıkladı.

Kosova için planladığı ve önerdiği şeyler kuşkusuz Kosovalı Arnavutlar için mükemmel değildi. Tarih boyunca zulüm ve sıkıntı çekmiş Kosova'nın bağımsızlık hayali için sabırsızlığı normaldi. Üstelik Kosova'yı her manada destekleyecek güçlü bir ülke de yoktu. Bu şartlarda, Marti Ahtisaari'nin planı kabul edildi. Marti Ahtisaari'nin Kosova planında üç çok önemli konu bulunuyordu.

---

²³ Mehmet Kraja, "Mirupafshim ne nje luft tjetër", (Başka bir Savaşta Buluşmak Üzere), Rozafa Yayınları, Priştine, 2003, s. 184-191.

Bunlar;

- 1- Kosova'nın mevcut tüm sınırları ile bir bütün halinde bağımsızlığı. (Kosova bölünmeyecek)
- 2- Kosova'nın başka ülkelerle bütünleşmemesi (Arnavutluk ve Makedonya ile birleşmemesi ya da diğer bir tanımla etnik Arnavutluk devleti olmaması)
- 3- Kosova'daki azınlıklar sorunu.²⁴

Bu sırada Kosova Başbakanı Haşim Taçi de bağımsızlık ilanı için, ABD ve AB ülkeleriyle görüşmelerde bulunuyordu. ABD bağımsızlığa sıcak bakarken, AB ülkeleri daha da temkinliydi.

Kosova Parlamentosu, bağımsızlığın ilan edilmesi için, Sırbistan seçimlerinin geçmesini bekledi. 17 Şubat 2008 tarihinde, Kosova Meclisinde, Sırp milletvekillerinin katılmadığı oturumda bağımsızlık ilan edildi. Kosova'yı ilk tanıyan ülke Kosta Rika olurken, ABD hemen arkasından geldi. Türkiye'de Avrupa ülkeleri ile beraber Kosova'yı ilk tanıyan ülkeler arasında yerini aldı.

Sırbistan kendisinden kopan toprak parçasının bağımsızlığını hiçbir zaman tanımayacağını ilan etti. Rusya ise Sırbistan'dan yana taraf oldu ve dönemin devlet başkanı Vladimir Putin'in ağzından Batılı ülkeleri ikiyüzlülükle suçlayarak, Kuzey Kıbrıs'ın 40 yıldır niçin tanınmadığını sordu, batılı ülkeler ise Kosova'nın kendine özgü bir durum olduğunu yanıtını verdiler. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi, Kuzey Kıbrıs meselesinden, İspanya Bask Bölgesi'nden ve Katalonya'dan, Azerbaycan da Dağlık Karabağ'dan dolayı, Kosova'nın bağımsızlığını halen tanımamışlardır.²⁵

Kosova'yı 109 ülke tanısa da Rusya Federasyonu ve Çin'in desteğiyle Sırbistan, Kosova'nın BM'ye kabul edilmesini engellemiştir. Çünkü, BM Güvenlik Konseyi'nin olumlu bir önerisi olmadığı sürece, Kosova BM üyesi olması mümkün değildir. Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip olan, Rusya Federasyonu ve Çin, en azından belli bir dönem için Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Diğer taraftan Sırbistan yine, kararların oybirliği ile alındığı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Konseyi'ne de Kosova'nın üye olmasını engellemiştir.. 1244 numaralı BM Güvenlik Konseyi kararı yürürlükte kaldığı sürece, uluslar arası ortamda Kosova'yı bağımsızlıktan önce olduğu gibi, UNMİK adı altında

---

²⁴ <http://www.abhaber.com/ozelhaberyazdir.php?id=2642> (E.T. 05.01.2012)

²⁵ <http://www.balkangunlugu.com/content/view/833/> (E.T. 14.05.2011)

halen temsil etmeye devam edecektir. Aynı UNMİK'in şemsiyesi altında çalışacak olan bir de Avrupa Birliği Misyonu EULEX (The European Union Rule of Law Mission in Kosovo) Kosova'da görev yapacaktır.

UNMİK, EULEX, ve Kosova hükümeti arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi alanında daha çok şey yapılması gerekse de, UNMİK'in ikinci plana itilerek, Ahtisaari Planı'na uygun bir şekilde kabul edilen Kosova yasalarının uygulanmasını EULEX denetleyecektir.

Göz ardı edilmemesi gereken konulardan biri de, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Romanya, ve İspanya gibi ülkelerin Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıktığı sürece, Kosova'ya vaat edilen AB üyeliğinin, hatta NATO üyeliğinin bir hayal olduğudur. Uzun vadede ise Kosova'nın güvenliğinin sağlanması ve egemenliği kısmen de olsa ABD ve Brüksel'in politikalarına bağlıdır.²⁶

1.3. İdari ve Siyasi Yapısı

Kosova'yı "Arnavut ve diğer etnik topluluklardan oluşturan çok etnikli bir ülke" olarak niteleyen Kosova Anayasası'nın yürürlüğe girişi Kosova'nın devletleşme sürecinin tamamlanmasındaki en önemli adım olarak kabul edilmiştir.

Yeni bir devlet olan Kosova, devletleşme sürecinde hızla ilerlemektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı karar uygulaması halen devam etmektedir. UNMİK'nin görevleri sınırlıdır, izleme, rapor verme ve dış ilişkilerde temsil etme gibi kolaylıklar sağlamakla yükümlüdür.

Yasama yetkisi ise Kosova Meclisine aittir. Meclis 4 yıl için seçilen 120 üyeden oluşmaktadır. 120 üyenin 100'ü doğrudan seçilmekte, 20'si azınlıklara ayrılmıştır. 120 sandalyeli mecliste 100 sandalye doğrudan seçilirken, 10 sandalye etnik Sırp için, 10 sandalyede diğer etnik azınlıklar için ayrılmıştır. Yürütme görevi Başbakan başkanlığında hükümet tarafından yerine getirilmektedir. Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Devletin başında Mart 2011'de yeni seçilen Atifete Yahyaga; Hükümetin başında ise 9 Ocak 2008'den beri Başbakan Haşim Taçi bulunmaktadır. Yargı yetkisi, bağımsız mahkemelerce kullanılmaktadır. Bakanlar

---

²⁶ Erhan Türbedar, "Kosova'nın Bağımsızlığının Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'ya Etkileri", Avrasya Dosyası, Cilt 14, Sayı 1, 2008, s. 23-26.

Kosova Meclisi tarafından 5 yıllığına seçilir. Başbakan ve Başkan Kosova Meclisi tarafından seçilmektedir²⁷. Kosova'nın yönetim şekli parlamenter demokrasidir. Kosova çok partili sisteme sahiptir. Günümüze kadar genel seçimler 2001, 2004, 2007 ve 2010 yıllarında yapılmıştır. (AGİT denetiminde), Resmi dili ise Arnavutça ve Sırpçadır. Türkçe ise sadece Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde resmi dil olarak kullanılmaktadır²⁸.

1.4. Ekonomisi

Kosova, Avrupa'nın en yoksul devletlerinden biridir. Halkının yüzde %50'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Topraklarının % 52'si tarıma elverişli olup, % 39'u dağlık alandır. Kosova, 2.300 dolarlık kişi başı yıllık geliri ile Avrupa'nın en fakir halkı durumundadır²⁹. Nüfusun kalabalığı, tarımın geri kalmışlığı ve % 50'lere varan işsizlik oranı bölgenin temel ekonomik özelliklerini oluşturmaktadır. Kosova'nın hem ekonomik hem de kültürel açıdan geri bırakılması aslında 1980'lere dayanır. Sırpların, Kosovalı Arnavutlar üzerinde bilinçli olarak izlemiş olduğu politika sonucu Kosova, diğer bölgeler ve cumhuriyetlere oranla geride bırakılmıştır. 90'ların başında Miloşeviç'in etnik temizlik politikası bölgedeki alt yapıyı bozmuştur. Ayrıca, NATO müdahalesi nedeniyle demiryolu, telekomünikasyon sistemleri de zarar görmüştür³⁰.

Kosova'nın ekonomik durumunda 1999 savaşıdan sonra da olumlu yönde bir gelişme olduğu söylenemez. Çünkü Kosova ekonomisi, savaştan ciddi zarar görmüştür. Her ne kadar ülkedeki az sayıda fabrika tahrip olmamış ise de fabrikalarda çalışan personeller işsiz kalmış, sigorta ve emeklilik haklarını kaybetmiş, maaşlarını alamamışlardır³¹. Emekliler, emekli maaşı yerine her ay düşük

---

²⁷ Konya Ticaret Odası, "Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu", **Etüd-Araştırma Servisi**, Haziran, 2009. (Erişim), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kosova.pdf> 11.11.2013.

²⁸ http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/infoCountryPage/setimes/resource_centre/countries/kosovo?country=Kosovo#politics 11.02.2013.

²⁹ Konya Ticaret Odası, "Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu", **Etüd-Araştırma Servisi**, Haziran, 2009. (Erişim), <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kosova.pdf> 11.11.2013.

³⁰ ACAR, Başak; **AB'nin Kosova Sorununa İlişkin Oynayacağı Rol Üzerine Senaryolar**, Ankara, 2009.s. 24.

³¹ Meriç Önen, **Kosova'nın Nihai statüsü; Tarihi Süreç ve Günümüzde ki Gelişmelerin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, , 2006. s.117.

bir ücrette yardım almışlardır. Günümüzde hala emekli maaşı yerine sadece düşük bir miktarda yardım almaktadırlar.

Bu zararları ortadan kaldırmak için 1999 yılından sonra uluslararası toplum, Kosova ekonomisinin altyapısını yeniden inşa etmeye başlamıştır. Uluslararası toplum ve diaspora, özellikle (Almanya ve İsviçre), Kosova'ya ciddi mali ve teknik yardımda bulunmaktadır. Bu yardımlar Kosova'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının %13-%15'ini oluşturur. Savaşın ardından toparlanmaya çalışan Kosova'nın bağımsızlığının ilanından sonra Kosova'da ekonomik anlamda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Statüsünün belli olması Kosova'ya özellikle yabancı yatırımları artmıştır. Yeni kurulmuş bir ülke olarak henüz uluslararası geniş bir alanda tanınmamasına rağmen Uluslararası Ticaret Odaları Konfederasyonu ve Dünya Ticaret Birlikleri Konfederasyonuna üye olabildiği görülmüştür.

Tablo 4. Kosova'da Yıllara Göre Mal ve Hizmet İhracatı

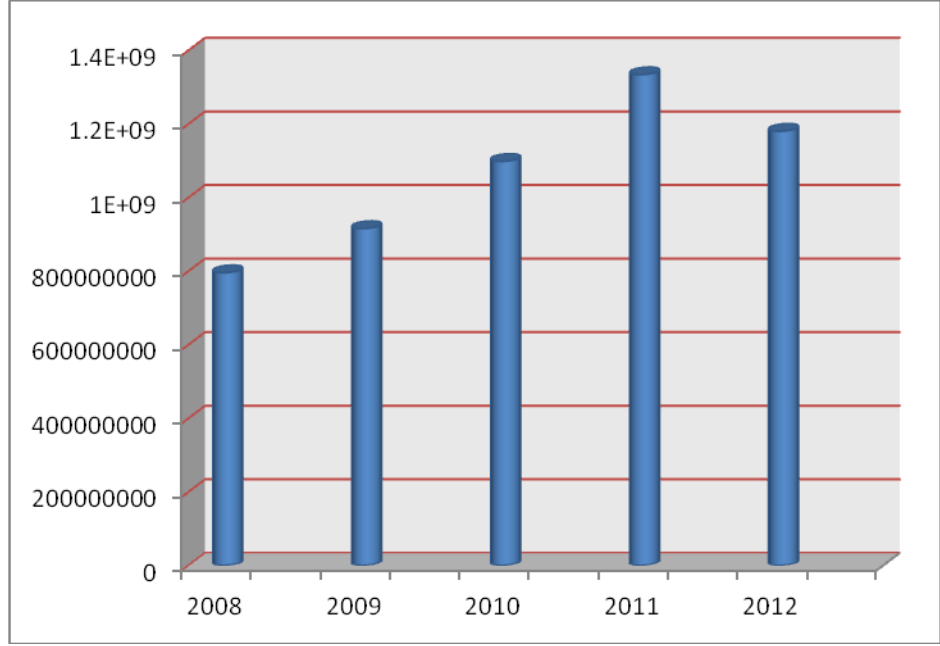
YIL	Mal ve Hizmet İhracatı (mevcut ABD \$)
2008	795,949,849
2009	916,026,108
2010	1,098,859,209
2011	1,334,302,917
2012	1,180,690,690

Kaynak: WORLDBANK

Kosova bağımsızlıktan sonra, çok kısa bir süre içerisinde yasal düzenlemeleri gerçekleştirerek, piyasa ekonomisine geçişte ve makroekonomik istikrarın korunmasında önemli ilerleme kaydetmiştir. Kosova'da para birimi olarak önceleri Sırp Dinarı kullanılırken, 2002 yılında Euro yeni para birimi olarak benimsenmiştir³². Bu para biriminin kullanılması döviz kuru riskini azaltmış ve yabancı yatırımın artmasını sağlamıştır³³.

³² Republic of Kosovo Ministry of Trade and Industry, Investor's Guide, s.12.

³³ Republic of Kosovo Ministry of Trade and Industry, Investor's Guide, s. 6.

Şekil 3. Kosova'nın Mal ve Hizmet İhracatının Yıllara Göre Seyri

Kaynak: WORLDBANK

Şekil 2'de de görüldüğü gibi Kosova bağımsızlığını ilan ettikten sonra ihracat yönünde bir gelişme sarf etmiştir. Fakat bu gelişmeler Kosova'nın genç nüfusuna işsizlik konusunda bir çözüm getirmemiştir. İhracat yaptığı ülkeler İtalya, Arnavutluk, İsviçre, Makedonya. İthalat yaptığı ülkeler ise Makedonya, Almanya, Sırbistan, Türkiye ve Çin'dir³⁴.

Ancak, Kosova hala yurt dışı yardımlara ihtiyaç duymaktadır. AB 2005'e değin 1 milyar Euro yardımda bulunmuştur. Dünya Bankası hesaplarına göre işsizlik oranı yüzde 23 ile 33 arasındadır. Gençler arasındaki yoğun işsizlik, gençlerin iyi bir hayat yaşamak için organize suçlara yönelme eğilimini tetiklemektedir. AB mali yardımındaki azalma 2007'de şekil değiştirmiş ve tekrar artmıştır. İPA (Katılım Öncesi Yardım Araçları) Kosova'da AB Komisyonu kararıyla 2007-2009 arasında 200 milyon Euro miktarında yardım yapmıştır. AB, Kosova ekonomisini Avrupa standartlarında modernleştirmektedir. Bu çerçevede, Kosova'nın komşularıyla ekonomik anlaşmalar imzalamasına yardım etmektedir. Bu anlaşmalar enerji, turizm, ulaşım ve serbest ticaret üzerinedir. Arnavutluk Bosna, Hırvatistan ve Makedonya ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanmıştır³⁵.

³⁴ Konya Ticaret Odası, **Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu**, (Erişim) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kosova.pdf>. 11.11.2013.

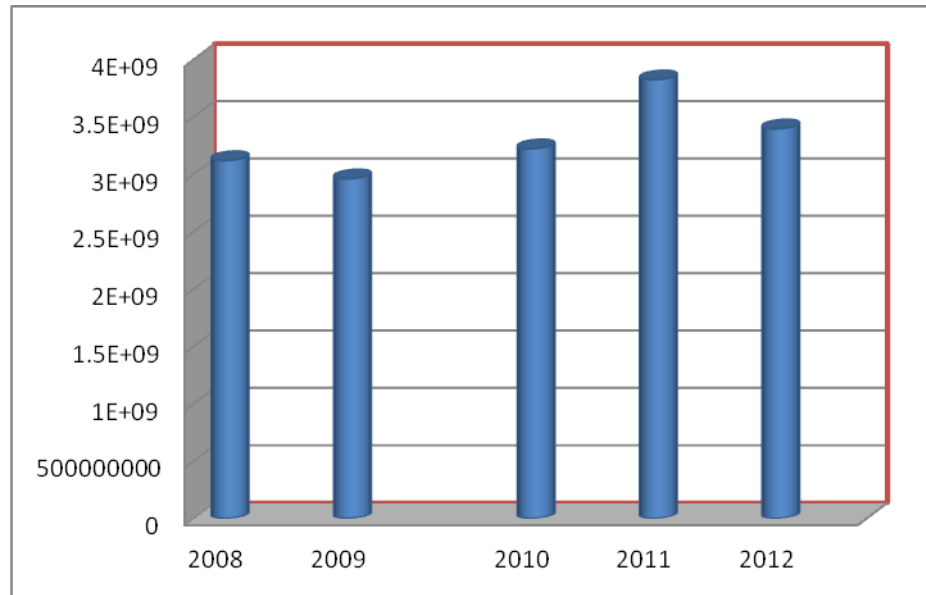
³⁵ Başak Acar, a.g.e., s. 24-25-26.

Tablo 5. Kosova’da Yıllara Göre Mal ve Hizmet ithalatı

YIL	Mal ve Hizmet İthalatı (mevcut ABD \$)
2008	3,120,807,925
2009	2,961,600,262
2010	3,223,527,064
2011	3,824,728,319
2012	3,397,240,939

Kaynak: WORLDBANK

Kosova’nın yıllara göre mal ve hizmet ithalatına (Tablo 5) baktığımızda ise gelişmekte olan bir ülke için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Tablodaki verilere bakıldığında ihracatın verilerine nazaran negatif yönlü bir gelişme göstermektedir.

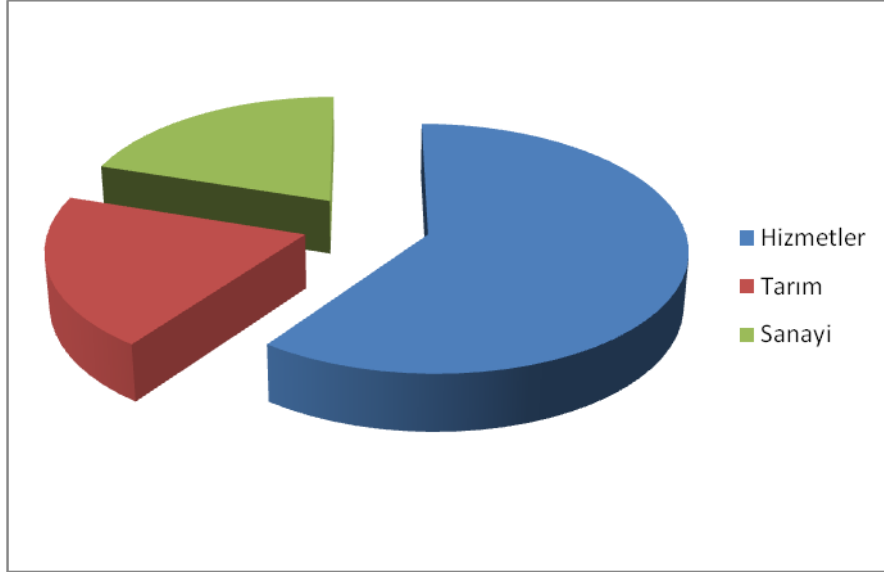

Şekil 4. Kosova’nın Mal ve Hizmet İthalatının Yıllara Göre Seyri

Kaynak: WORLDBANK

Şekil 3’te de görüldüğü gibi dışa bağımlı net ithalatçı bir ülke konumunu sürdürmeye devam etmektedir. Risk oluşturmaya devam etmektedir.

Kosova'nın yeni yasal düzenlemeleri Avrupa standartlarına uyumludur. Kosova'da ki yabancı şirketlerin haklarının korunması garanti kapsamındadır ve yabancı şirketler yerli şirketler gibi eşit muamele görür³⁶. 2009 yılında vergi oranlarını yarı yarıya (%20'den %10'a) indirmiş ve böylece Kosova en düşük vergi sistemine sahip bir ülke konumunu kazanmıştır³⁷.

Şekil 5. Kosova Ekonomisi

Kaynak:esk.rks-gov.net

Şekil 6'da görüldüğü gibi Kosova ekonomisi'nin; % 60'ını hizmetler, % 20'sini tarım ve % 20'sini de sanayi sektörler oluşturmaktadır .

Çalışanların sayılarına bakıldığı zaman, en fazla %26.7 oranı ile ticaret sektörü yer alır ve ticaret sektörü, az çalışana sahip küçük işletmelerden oluşur. İstihdamın diğer sektörler dağılımı ise şu şekildedir: Enerji (% 13.7), Otel restaurant (% 11.3), Sanayi (% 11.3) Ulaşım-telekominasyon (%10.9), inşaat (% 8), madencilik(%1.3) ve diğer servisler (% 4.4).³⁸

Kosova'da toplam işsizlik içerisinde iş arayanların yaklaşık % 60 gibi önemli bir bölümünü vasıfsız işgücünün oluşturması, aynı zamanda Kosova'da vasıflı işgücü piyasasında da sıkıntı yaşandığının önemli bir göstergesidir. İşsizlik oranının

³⁶ Republic of Kosovo Ministry of Trade, and Industry, Investor's Guide, s. 7.

³⁷ Republic of Kosovo Ministry of Trade, Industry, Investor's Guide, s. 12.

³⁸ Konya Ticaret Odası Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu , (erişim) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kosova.pdf>

ve vasıfsız işgücünün yüksek miktarda oluşu, işgücü maliyetlerinde düşük olmasına neden olmaktadır. Kosova'nın sosyal ve politik istikrarı ekonomi gelişmesine bağlıdır. Kosova ciddi bir ekonomik mücadele vermektedir.

Bölgede dış ticaretinin canlanması için bölgeye yabancı yatırımın artması gerekir. Kosova'nın en sıkı ticari ortağı AB ülkeleridir³⁹. AB'nin Güneydoğu Avrupa politikası bölgede güvenlik ve işbirliğini sağlamaktır, Kosova ise bu bölgesel işbirliğinin anahtarını oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) birçok bölgesel işbirliği düzenlemeleri Kosova adına imzalamıştır. Kosova İstikrar ve Ortaklık Sürecinin bir parçasıdır.

Tablo 6. Kosova'da Yıllara Göre GSYİH'sı

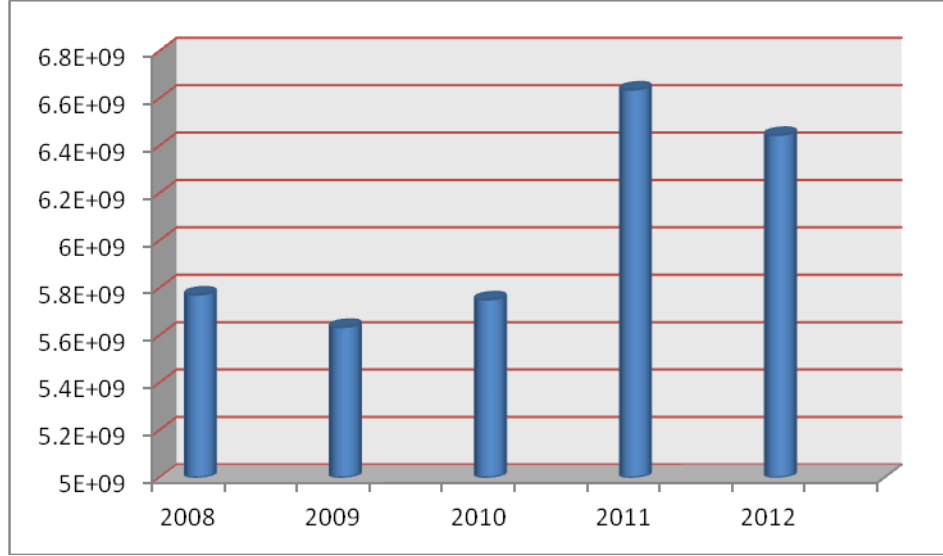
YIL	GSYİH (cari ABD \$)
2008	5,771,473,142
2009	5,634,824,257
2010	5,750,799,437
2011	6,636,703,418
2012	6,445,201,981

Kaynak: WORLDBANK

³⁹ Kosovo-Fulfilling its European Perspective, Commission of The European Communities, 2009, Brussels,(erişim) <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0534:FIN:EN:PDF>

Kosova'nın GSYİH'na (Tablo 6) bakıldığında 2008 yılı itibarı ile bir yükselme olduğu görülmektedir. 2008-2010 yılları arasında GSYİH'sı 5 milyarın üstünde iken 2011 ve 2012 yıllarında 6 milyar ABD dolarının üstüne çıkmıştır. Fakat 2012 yılında 2011 nazaran bir gerileme yaşandığı görülür.

Şekil 6. Kosova'nın Mal ve Hizmet GSYİH'nın Yıllara Göre Seyri

Kaynak: WORLDBANK

Şekil 7'de de görüldüğü gibi Kosova ekonomisinde GSYİH'nın en yüksek olduğu dönem 2011 yılında yaşanmıştır.

Elektrik enerjisinin yeterli olmaması sürekli elektrik kesintilerine neden olmaktadır. Bu durumda ekonomisini de olumsuz yönde etkilemektedir.

1.5. Tarım ve Ormancılık

Kosova'nın % 52'si tarım alanı, % 39'u ise ormanlık alandan oluşur⁴⁰. Toprakların % 53'ü tarıma elverişlidir. Nüfusun % 60'ı kırsal alanda çalışır. Tarım sektörü Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının %19'unu oluşturur. Nüfusun ana gelir kaynağı tarımdır. En önemli iş olanağı tarımcılıktır⁴¹. Kosova ekonomisi temelde tarıma dayalıdır. Sektörün toplam ihracat içindeki payı ise % 16'dır. Başlıca tarımsal

⁴⁰ Republic of Kosovo Ministry of Trade and industry, investing In Kosovo, s.6.

⁴¹ Republic of Kosovo Ministry of Trade and industry, investing In Kosovo s.9.

ürünler; tahıl, çeşitli sebzeler, kendir, elma ve üzumdür. Ormancılık yapılan bölgelerde sığır, koyun, domuz gibi canlı hayvanlar da yetiştirilmektedir.

Tarım alanlarının % 80'i şahıslara aittir, aileler geçimini tarımdan sağlamaktadırlar. Kosova'da şarap üretimi için üzüm yetiştirilmektedir. Priştina, İpek ve Prizren bölgelerinde geniş alanlarda bağcılık şarap üretimi yapılmaktadır⁴². Ayrıca ülkede, reçel, marmelat, meyve kompostosu, turşu, yeliş bezelye, biber, karışık salata, ketçap, biber gibi gıda ürünleri yetiştirilmektedir.

1.6. Sanayi, Madencilik ve Enerji

Kosova önemli doğal kaynaklara sahiptir. 14.7 milyon ton ile dünyada 5.ci en büyük linyit rezervin Kosovadadır⁴³. Ayrıca, kurşun, çinko, altın, gümüş, bizmut, kadmiyum, selenyum, telleryum, nikel, kobalt, krom, bakır, magnezyum, boksit, demir, magnezyum gibi zengin yer altı maden rezervleri bulunmaktadır. Ülkenin kuzey doğusunda Trepça Madenleri İngilizler tarafından 1927 yılında işletilmeye başlatılmış, daha sonraki yıllarda çevre kirliliği gerekçesiyle 2000 yılında Kosova'da Barış ve İstikrarı Korumakla Görevli Barış Gücü (KFOR) tarafından kapatılmıştır. Madenlerin özelleştirme kapsamında işlemlerine devam edildiğinden, birçok ocakta üretim yapılmamaktadır⁴⁴. Kosova'da zengin maden kaynaklarına bağlı olarak demir çelik üretimi ilk sırada yer almaktadır. Ülkede küçük ve orta ölçekli demir çelik üretim tesisi bulunmaktadır. Dünyanın beşinci en büyük linyit rezervi Kosova'nın Dukagjin ve Drenica havzalarında bulunmaktadır, kömür madenleri yüzeyde olup, açık işletme yöntemiyle üretim yapılmaktadır. Dolayısıyla üretiminde kullanılan iş makinelerinin üretime uygun olması, daha az yedek parça ve ucuz işçilik nedeniyle dünyada tercih edilen en karlı kömür üretim yöntemidir⁴⁵.

Uluslararası piyasa ile karşılaştırıldığında, Kosova'nın madenlerindeki kömür üretimi rekabeti olan piyasalardan birisi durumundadır.

---

⁴²Ahmet Meriç Önen, a.g.e., s.118.

⁴³Republic of Kosovo Ministry of Trade and industry investing In Kosovo,s.9.

⁴⁴ investor's Guide, Republic of Kosovo Ministry of Trade and Industry,2009.s.15.

⁴⁵Kosova Ticaret Odası,Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu, (erişim) <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kosova.pdf>

1.7. Dış Ticaret

Kosova ticaretinin büyük bölümünü Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye ve Arnavutluk ile yapmaktadır. Almanya, Fransa ve İngiltere son dönemlerde Kosova pazarında yer edinmeye başlamıştır⁴⁶. Kosova ithalatta Merkezi Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) ülkeleri dışındaki ülkelere % 10 gümrük vergisi uygulamaktadır.

Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Moldova ve Sırbistan arasında imzalanarak 26 Haziran 2007 tarihinden itibaren yürürlüğe giren CEFTA çerçevesinde anlaşmanın 3'nolu ekindeki tarım ürünlerinde, Hırvatistan hariç olmak üzere, söz konusu ülkelerle gümrük vergisi oranları karşılıklı olarak sıfırlanmıştır. İthal ürünlerden % 16 oranında KDV tahsil edilmektedir. Ayrıca, petrol ürünleri, alkollü içecekler, otomotiv gibi bazı ürünlerde de özel tüketim vergisine benzer çeşitli oranlarda vergi uygulanmaktadır.

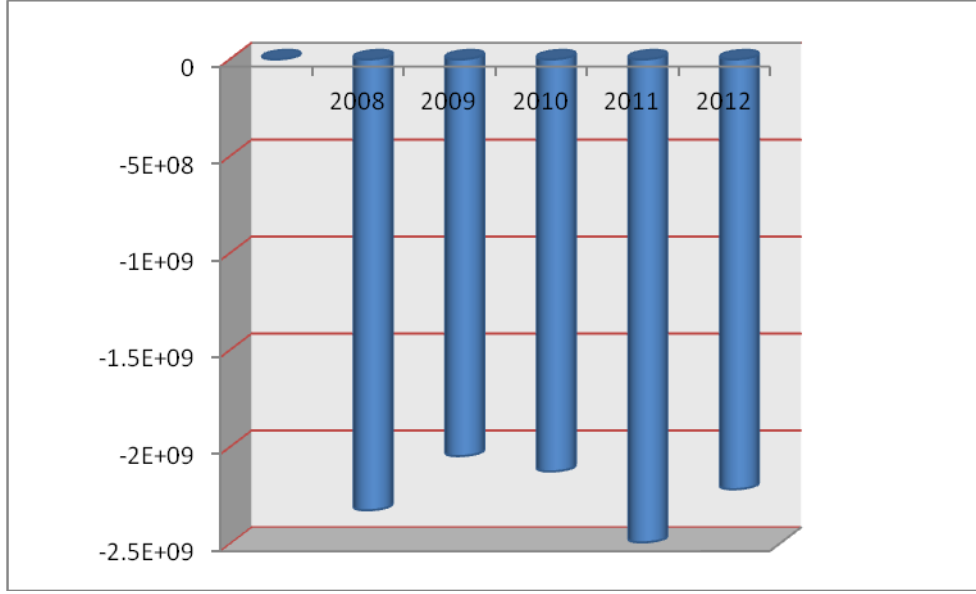
Tablo 7. Kosova'da Yıllara Göre Dış Ticaret Dengesi

YIL	Dış Ticaret Dengesi (mevcut ABD \$)
2008	-2,324,858,076
2009	-2,045,574,154
2010	-2,124,667,855
2011	-2,490,425,402
2012	-2,216,550,249

Kaynak: WORLDBANK

Kosova'da yıllara göre dış ticaret dengesine (Tablo 7) bakıldığında ise ciddi bir dış ticaret açığının olduğu görülmektedir. Bu açığın 2008-2012 yılları arasında 2 milyar ABD dolarının altına düşmediği görülmektedir.

⁴⁶ Ahmet Meriç Önen, a.g.e., s.19.

Şekil 7. Kosova'da Dış Ticaret Dengesinin Yıllara Göre Seyri

Kaynak: WORLDBANK

İKİNCİ BÖLÜM

KOSOVA'DA TARIM SEKTÖRÜ VE TARIM POLİTİKASI

2.1. Tarımsal Yapı

Kosova tarımsal arazileri bol olan bir bölgedir. 1.1 milyon hektar yüzey alanının yaklaşık 580.000 hektar alanlık kısmı veya toplam arazilerin ortalama % 53'ü tarıma elverişli alandan oluşmaktadır. Tarımsal arazilerin % 52'si bahçe ve tarıma uygun alanlardan oluşup, yaklaşık 300.000 hektar alan büyüklüğündedir. Tarımsal arazilerin % 31'i veya 180.000 hektarlık alan otlaklardan oluşmaktadır. Tarımsal arazilerin % 17'si ise, 100.000 hektarlık alandan oluşan çayır, üzüm bağları ve bahçelerden oluşmaktadır.⁴⁷ Kosova tarımcılığında yaklaşık 143.000 kırsal hane ve hane başına ortalama 3.2 hektarlık alanın 2 hektarlık bölümü tarımcılık için kullanılmaktadır.

Toprak ve su bir ülkenin en önemli doğal zenginlikleri olarak kabul edilmektedir. Sürdürülebilir tarımsal kalkınma için su kaynaklarının geliştirilmesi ve dolayısıyla tarımsal sulama için sürekli temin edilebilmesi çok önemlidir. Fakat Kosova'da henüz gerekli miktarda tarımsal sulama için su temini mevcut değildir. Ayrıca belli bölgelerde tarımsal arazilerin sulamasında içme suyunun kullanımı da yaygındır. Dolayısıyla tarımsal sulamada temel öncelik, içme suyunun tarımsal sulama için kullanımının minimum düzeye çekilmesi ile tarımsal araziler için sulama sistemlerinin kurulması olmalıdır.

Yeni bir sulama yöntemi de damla sulamadır. Damla sulamanın en önemli özelliği sık aralıklarla yalnızca bitki köklerinin sulanmasıdır. Mevcut bütün alanı sulamadan yalnızca bitki sırasının sulanması ile sulama suyundan en üst düzeyde verim alınmaktadır.

---

⁴⁷Institucionet E Përkohshme Të Vetëqeverisjes Ministria E Bujqësisë, Pylltarisë Dhe Zhvillimit Rural. Libri I Gjelbërt I Kosovës. 2003. s. 23

2.2. Tarımsal Üretim

Kosova, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri ile tarımsal üretim çeşitlerinin üretilmesi için uygun ekilebilir alan ve verimliliğe sahiptir. Tarım sektörü gayri safi yurt içi hasılanın % 19'unu oluşturup, aynı zamanda nüfusun önemli bir çoğunluğu için gelir kaynağıdır. Fakat üretim potansiyeli yüksek olmasına rağmen Kosova tarım ürünleri ihtiyacının büyük bir bölümünü ithal ederek karşılamaktadır. Tarımsal üretim çeşitleri aşağıda başlıklar halinde sıralanmıştır.

2.2.1. Tarla Ürünleri

Kosova'da ekilebilir alanların büyük bir bölümünü tahıllar (buğday, mısır, arpa) kapsamaktadır. Temel besin maddesi ve unlu gıda sanayi hammaddesi olan buğday, üretilen en önemli yerel tahıl ürünüdür. Buğday unu ürünlerinin Kosova genelinde kullanımı yaygın olup, her evin temel besin ürününden biridir. Kosova'da hektar başına buğday üretimi ortalama 3.33 ton verim ile toplam 75.273 hektar alan üzerinde üretimi yapılmaktadır. Üretimin yaklaşık % 55'ini ortalama 1.5 hektar alan üzerinde üretim yapan 70.000 civarında küçük çiftlikler oluşturmaktadır. Geri kalan üretimin % 29'u yarı ticari çiftlikler ve % 16'sı da ticari çiftlikler tarafından üretilmektedir.

Kosova'da yıllık yaklaşık 4.440.000 ton civarında buğday unu tüketimi yapılmaktadır. Bu oran diğer Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında nispeten daha yüksektir. Öte yandan yerel üretim toplam talebin ancak % 60'lık kısmını karşılayıp, geri kalan kısım ise ithal etmektedir. Kosova'da buğday üretiminde düşük üretim maliyetleri (kg başına 0.12 sent) dikkate alındığında yatırım olması durumunda ithalat ile rekabet yapma imkanına sahiptir. İnsan gıdası ve hayvancılık sektörünün hammaddelerinden biri olan mısırın Kosova'da yıllık üretimi 328.174 tondur. Hektar başına 4.86 tonluk verim ile toplam 67.904 hektar alan üzerinde üretimi yapılmaktadır. Üretimin büyük bir çoğunluğu hayvancılık için yem kaynağı olarak üretilmektedir. Hayvan yemi için mısır üretimi yaklaşık 19.500 hektar alan üzerinde 113.120 tonluk yıllık mısır üretimi gerçekleşmektedir. Hayvan beslenmesi yanı sıra arpa bira üretimi için büyük önem taşımaktadır. Kosova arpa üreticiliğinde kısmen kendine yeterliliği sağlamaktadır, Arpa ithalatı önemli derecede değildir. Arpa üretimi hektar başına ortalama 2.46 ton verim ile toplam 4.489 hektarlık alan üzerinde yıllık ortalama 11.000 ton arpa üretimi gerçekleşmektedir. Yaklaşık 100

hektar ortalama alana sahip 36 çiftlik sadece bira üretimi için arpa üretmektedir. Arpa üretiminin % 86'lık kısmı sadece bira üretimi için kullanılmaktadır.⁴⁸

2.2.2. Bahçe Ürünleri

Kosova'nın sebze sektörü, verimlilik ve istihdam bağlamında ihracat potansiyeli olan tarım sektörlerinden biridir. Sebze Kosova hane halkının temel gıda zincirinin bir parçası olup özellikle yerel mutfakta kullanımı çok fazladır. Yıllık kişi başına düşen sebze tüketimi 146 kg olup nispeten yüksek bir tüketim miktarı vardır. Sebze sektöründe toplam pazar talebi ise 365.000 ton olup, yerli üretim bu talebin % 60'ını karşılayabilmektedir. Yaklaşık yıllık 143.000 ton sebze miktarı ise ithal edilmektedir.

Kademeli bir şekilde artan sebze alanları, bilginin tarıma aktarılması ve kaliteli tohum kullanımı sonucunda artan verimlilik nedeniyle son yıllarda sebze üretiminde bir artış gerçekleşmiştir. Yılda ortalama olarak 26.000 ile 28.000 hektar alan üzerinde üretim yapılmaktadır. 2006 yılında sebze üretimi ise 22.000 hektar alan üzerinde yapılmıştır. Ana sebze üretim alanları Dukagjin ve Anamorara bölgeleridir. Sebze üretimi genel olarak ortalama 2 hektar büyüklüğündeki küçük çiftlikler tarafından sağlanmaktadır. Bunun dışında hane halkının ev içi üretimini saptamak mümkün olmasa da bu üretim oranının da önemli bir faktör olduğu tahmin edilmektedir.

Kosova'da endüstriyel işlenmiş sebze tüketimi yılda kişi başına 1,5 kg ortalama ile toplam pazar talebi 3.150 tondur. İşlenmiş sebze sektöründe yerel üretim, son yıllarda özel şirketlerin yaptığı faaliyetler ile önemli ölçüde artırılmıştır. Buna rağmen yerel üretim toplam işlenmiş sebze talebinin yaklaşık % 30'nu karşılayabilmektedir. Talebin büyük kısmı ithal edilmektedir. Meyve üreticiliğinde de Kosova'nın uzun bir geçmişi vardır. Uygun iklim ve coğrafi koşulları ile çeşitli türde meyvelerin yetişmesi mümkündür. Kosova'da modern meyve üretimi 1980'lerde başlamıştır. Meyve üretimini diğer tarımsal üretim sektörleri ile karşılaştırdığımızda, kullanılan alan büyüklüğüne göre meyve üretimi toplam tarım arazilerinin % 2'lik bir kısmını kapsamaktadır.

---

⁴⁸Institucionet E Përkohshme Të Vetëqeverisjes Ministria E Bujqësisë, Pylltarisë Dhe Zhvillimit Rural. Libri I Gjellbërt I Kosovës. 2003. s. 26

Kosova'da yıllık meyve tüketimi kişi başına ortalama 20 kg dır. Yıllık toplam meyve talebi ise 50.000 ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yerel üretim 27.473 ton ile toplam talebin % 54'lük kısmını karşılamaktadır. Geri kalan kısım ithal edilmektedir. 2006 yılında büyük çoğunluğu özel çiftlikler tarafından toplam 2.414 hektar alan üzerinde meyve üretimi gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda özel sektör tarafından sorunların çözümüne katılım sağlanmış, olsa da yüksek kalitede üretim gerçekleştirilmesi için bu sektöre yeni yatırımlar gerekmektedir.

Kosova da küçük aile şirketleri şeklinde geleneksel alkollü içki üretimi için de büyük bir oranda meyve kullanımı vardır. Aynı zamanda geniş bir alana yayılmış yabancı meyveler de çay gibi içecekler veya tıbbi amaçlar için kullanılmaktadır.

Kosova'da işlenmiş meyve tüketimi kişi başına yıllık 6 kg ile toplam 15.000 ton pazar talebi olduğu tahmin edilmektedir. İşlenmiş meyve üretiminin % 96'lık kısmı ithal edilerek karşılanmaktadır. Yerel meyve işleme kapasitesi önemli derecede değildir, bu da yabancı yatırımcılar için fırsat oluşturabilecek alanlardan biridir.

Kosova tarımında hala yabancı yatırımcı çekmek için en önemli potansiyele sahiptir. Üzüm yetiştiriciliği ve şarap üretiminin Kosova'da uzun bir geçmişi vardır. Karasal iklim ve deniz seviyesinden 300 - 400 metre yükseklikteki bağlarda şarap üretimi için uygun üzüm yetişmektedir. Üzüm bağları yılda ortalama 200'ün üzerinde güneşli gün görmektedir ve bu da Kosova'da şarap üretimi için avantajlı koşullardan bir diğeridir. Çok eski zamanlardan beri Kosova'da küçük ölçekli şarap üreticiliği yapılmıştır. Fakat tam anlamıyla şarap endüstrisi için ilk büyük tesis 1970'li yıllarda kurulmuştur. Kosova'nın güney batısı boyunca 9.000 hektar bağ alanı kamu-özel mülkiyeti olarak ayrılmıştır. Dört adet kamu-şarap üretim tesislerinde şarap fabrikaları vardır. En büyüğü olan Rahovec tesisi kendi başına toplam bağ alanlarının yaklaşık % 36'sına denk gelen yıllık 50 milyon litre şarap üretme kapasitesine sahiptir. Bunun dışında Theranda tesisi 21, Gjakova tesisi 28 ve Kosovo vine tesisi 13 milyon litre şarap üretme kapasitesine sahiptir. Kosova'da toplam 112 milyon litre yıllık şarap üretme kapasitesi vardır.

Kosova'da şarap sektörünün gelişimi için Kosova Devleti tarafından şarap yasası çıkarılması gerekir. Ancak yasal düzenlemeler sonucunda yüksek standartlarda şarap üretimi sağlanabilir. Kosova gibi üzüm bağları açısından yüksek potansiyeli olan küçük ülkelerin kaliteli şarap üretebilmeleri aynı zamanda bölge ekonomisi için de çok önemlidir. Yapılacak yeni yatırımlar ile bağcılık sektörünün gelecekte canlanması ve daha modern bir yapıya dönüşmesi mümkündür.

Son yıllarda yapılan araştırmalara göre seralarda iek yetiştiriciliğinin Kosovalı iftiler için daha cazip hale gelip, önemli ölçüde artığı görülmektedir. iek yetiştiriciliği için 3.5 hektarlık bir alan kullanılmaktadır. iek yetiştiriciliğinde temel en büyük pay % 35 ile gl oluşturmaktadır. % 32 ile Mazidella ve %29 ile mevsimlik çiçekler üretilmektedir.

Aynı zamanda Kosova'da uygun toprak ve iklim koşullarının var olmasından dolayı şıfalı bitkiler de yetişmektedir. Fakat yetişen şıfalı bitkilerin ilaç yapımında kullanımı sınırlı seviyededir.⁴⁹

2.2.3. Et ve Süt rnleri

Kosova'da hayvancılık sektörü yatırımlarını cazip hale getiren temel iki faktörden birincisi, değişik hayvan türlerinin yetişmesi için uygun iklim ve evre koşullarına sahip olması, ikincisi de hayvancılık ve bundan elde edilen ürünlere olan talebin günden güne hızlıca artmasıdır. Dolayısıyla son yıllarda Kosova'da hayvan yetiştiriciliğinde, özellikle koyun ve sığırların sayılarında ve elde edilen verimliliklerinde bir kalkınma süreci yaşanmaktadır.

Kosova'da et tüketiminin yaklaşık % 15 - 20'lik kısmı Kosova'nın yerel üretimi tarafından karşılanırken, % 80'lik et ürünleri talebi ise yurtdişından ithal edilerek karşılanmaktadır. Tahmini yıllık ortalama et tüketimi ise 102.500 ton olup, kişi başına ortalama et tüketimi 40.9 kg dır. Tüketilen et ürünlerine baktığımızda ise en çok sığır eti tüketilmektedir. Sığır etinden sonra tavuk eti ve daha az olan domuz eti tüketilen temel et türleridir.

Orta - Doğu Avrupa lkeleri (CEEC) ve Avrupa Birliği (AB) lkeleri ile karşılaştırıldığında Kosova'nın kişi başi et tüketimi daha azdır. Ancak ekonomik büyüme ve gelişme ile et sektörüne olan talebin de artacağı öngörülmektedir. Kosova'da mevcut koşullar altında koyun yetiştiriciliği çok krlıdır. Orta büyüklükteki çiftliklerde ortalama 150 koyun vardır. Koyun yetiştirmeciliğin retim

---

⁴⁹ Institucionet E Prkohshme T Vetqeverisjes Ministria E Bujqsis, Pylltaris Dhe Zhvillimit Rural. Librl I Gjelbrt I Kosovs. 2003. s.79

maliyeti 1 kg için ortalama 1.54 € iken, bunun satış fiyatı 1 kg için 2.5 € değerindedir.

Özellikle et gıda işleme sanayideki yeni gelişmeler ve hayvancılıkta yapılacak atılımlar ile fırsatların değerlendirilmesi yoluyla, gelecekte et sektörünün daha iyi durumlarda olacağı kesindir.

İşlenmiş et endüstrisinde Kosova birincil et ürünü yetersizliğinden dolayı, yerel et işlemcileri üretim ihtiyaçları için gerekli hammaddelerin % 85'ini ithal etmektedirler. Ambalaj malzemelerinin ise yaklaşık % 100'ü ithal edilmektedir. Dolayısıyla Kosova'nın mevcut pazar yapısı, coğrafi konumu ve Avrupa Birliği üyesi olmayan diğer Balkan ülkelerine yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda yabancı yatırımlar ile teknik yapının modernleştirilmesi halinde önemli bir ihracat pazarına açılma imkanı vardır. Fakat Kosova'daki et üreticileri için en önemli sorun, henüz ihracat piyasasının tam olarak düzenlenmemiş olmasıdır.

Kosova'da süt sektörü tarımcılık sektöründe en çok umut veren bir diğer alandır. Özellikle Kosova'da hayvancılık ve buna bağlı olarak süt üretimi tarımcılığın gelişimi için çok önemlidir. Kişi başı ortalama yıllık süt tüketimi 170 litredir. Toplam pazar talebi 339.500 ton olup yerel üretim 257.500 tondur. Yerel süt üretimi toplam talebin % 76'sını karşılamaktadır.

Süt üretiminin büyük bir kısmı ortalama 5 adet süt ineğine sahip olan küçük çiftlikler tarafından düşük verimlilikte üretilmektedir. Kosova süt sektörü ithalat ile rekabet edebilmesi ancak yerel süt üretiminin kaliteli üretilmesiyle mümkündür. Dolayısıyla daha kaliteli süt üretimi için küçük tesislerde verimlilik artırıcı çalışmalar yürütülmektedir.

Yerel süt üretiminin 34.200 tonluk kısmı endüstriyel olarak işlenmektedir. Bu rakam toplam tüketimin % 10.6'sına denk gelirken, işlenmiş süt ürünlerinin ise % 29.4'nü oluşturmaktadır. Toplam işlenmiş ürün tüketimin dörtte biri yurtdışından ithal edilmektedir. İşlenmiş süt ürünlerinin genel olarak ithal edildiği ülkeler, Macaristan, Slovenya, Bulgaristan gibi ülkelerdir. Yerel süt üretiminin son birkaç yıl içerisinde az da olsa artması ile işlenmiş süt ürünleri ithalat rakamları azalmıştır.

Yeni çıkarılması planlanan süt üretim lisansı sistemi ile süt sektöründe yeniden yapılanma ve yüksek kalitede üretim garantisi sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla mikrobiyolojik, kimyasal ve fiziksel tehlikeli maddelerin süt

ürünlerindeki varlığını en aza indirmek, süt işleme yöntemlerinin kaliteli olması ile mümkündür.⁵⁰

2.3. Tarımın Ticaretteki Yeri

Kosova'da tarımın ticaretteki yerine baktığımızda dışa bağımlı olarak ithalatçı konumdadır. Çeşitli ürünlerin ihracatında zaman içerisinde hareketlenmelerin olduğu görülmektedir.

Tablo 8. İthal Edilen Tarımsal Ürün Çeşitleri ve Değerleri

Ürün Çeşitleri	Avro (€)
Canlı Hayvanlar	3.652.604
Tütün ve Tütün Mamülleri	32.011.937
İşlenmiş Hayvan Yemi	8.242.657
Alkol ve Enerji İçecekleri	41.578.116
Hazır Gıda Çeşitleri	19.340.989
İşlenmiş Sebze, Meyve ve Kuruyemiş	11.862.368
İşlenmiş Tahıl Ürünleri	25.197.962
Kakao ve Kakao Ürünleri	11.501.446
Şeker ve Şeker Ürünleri	20.896.793
İşlenmiş Et ve Balık Ürünleri	9.911.930
Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar	15.312.775
Sakız reçine bitki özleri ve ekstratları	22.015
Endüstriyel ve Tıbbi Bitkiler	2.603.932
Bitkisel örgü malzemeleri (Vegetable Plaiting Materials)	8.184
Unlu Mamüller	11.745.127
Tahıllar	22.629.915
Kahve, Çay ve Baharatlar	8.580.837
Yenilebilir Meyve ve Kuruyemiş Ürünleri	13.875.866
Yenilebilir Sebze Kökleri ve Yumru Kökler	12.799.205
Canlı Ağaç ve Diğer Bitkiler	714.964
Hayvansal Kökenli Ürünler	221.626
Süt, Yumurta ve Doğal Bal Ürünleri	23.960.098
Balık ve Diğer Su Canlıları	978.658
Et ve Et Ürünleri	21.381.549

Kaynak: Agriculture and Food Processing Industry 2008 / 2006 verileri

⁵⁰ Institucionet E Përkohshme Të Vetëqeverisjes Ministria E Bujqësisë, Pylltarisë Dhe Zhvillimit Rural. Libri I Gjellbërt I Kosovës. 2003. s.88

Tablo 8’de görüldüğü gibi ciddi anlamda tarımsal ürünler konusunda ithalatını ihracata nazaran açık ara farkla sürdürmektedir. Bu durum gelişmekte olan Kosova için olumsuz bir görünüm teşkil etmektedir.

Tablo 9. İhraç Edilen Tarımsal Ürün Çeşitleri Ve Değerleri

Ürün Çeşitleri	Avro (€)
Canlı Hayvanlar	216.918
Tütün ve Tütün Mamulleri	-
İşlenmiş Hayvan Yemi	106.808
Alkol ve Enerji İçecekleri	2.364.606
Hazır Gıda Çeşitleri	66.891
İşlenmiş Sebze, Meyve ve Kuruyemiş	2.210.197
İşlenmiş Tahıl Ürünleri	31.546
Kakao ve Kakao Ürünleri	220.123
Şeker ve Şeker Ürünleri	85.593
İşlenmiş Et ve Balık Ürünleri	407
Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar	44.305
Et ve Et Ürünleri	35.125
Endüstriyel ve Tıbbi Bitkiler	263.844
Süt, Yumurta ve Doğal Bal Ürünleri	82.850
Unlu Mamuller	16.777
Tahıllar	670.914
Kahve, Çay ve Baharatlar	318.091
Hazır Meyve ve Kuruyemiş Ürünleri	711.777
Sebze Kökleri ve Yumru Kökler	2.394.727
Canlı Ağaç ve Diğer Bitkiler	15.727

Kaynak: Agriculture and Food Processing Industry 2008 / 2006 veriler

Tablo 9’a baktığımızda ise çoğunlukla tarımsal bir Alana sahip olan Kosova için az da olsa ihracatın yapıldığı görülmektedir.

2.4. Kosova’nın Tarım Sektörünü Etkileyen Faktörler

İklim: Sıcaklıkların çok yüksek yada düşük olması, yağış azlığı veya düzensizliği, kış mevsiminin uzun olması, yaz mevsiminin kısa sürmesi vb., tarım

faaliyetleri için olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kosova'da bu gibi iklim sorunlarının çok fazla yaşanmamasından dolayı, çok sayıda tarımsal ürünün yetiştirilmesi için uygun bir ortamdır.

Rölyefi: Kosova topraklarının % 53'ü tarıma elverişli alan olup % 39'u dağlık alanlardan oluşmaktadır. Süt sektörünün gelişmesi için yerel üreticilerin süt ürünlerinin kalite, depolama, tazelik konularında rekabet gücünün artırılması ve süt sektörünün ihtiyaçlara göre kullanılması konusunda üretici, işlemci ve tüketiciler arasında daha iyi bağlantı kurulması gerekmektedir. Yükselti veya engebeli yer şekillerinin olduğu alanlarda tarımsal faaliyetler yapılmamaktadır.

Toprak Bakımı: Tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü topraklarda devamlı üretim yapılabilmesi için toprağın korunması gerekmektedir. Devamlı üretim toprağın minerallerce zengin olmasına ve çeşitli şekillerde sürekli bakımının yapılmasına bağlıdır.

Tohum: Tarım ürünlerinde sulama ve gübreleme dışında yüksek verim elde edilmesi kaliteli tohum kullanımıyla da yakından ilişkilidir.

Pazarlama: Üretim maliyetlerinin altında satış yapılması tarımsal faaliyetlerin gerilemesine neden olduğu için üretilen ürünlerden kâr elde edilmesi tarımsal üretimin gelişmesi için temel sorundur. Tarımı destekleyen kuruluşlar ile pazarlama imkanlarının artırılması tarımsal üretimin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Makineleşme: Toprağın zamanda işlenmesi ve hasadın yapılması makineleşme ile daha kolay olmaktadır. Fakat bazı bölgelerde makine kullanımı daha düşüktür. Bunun nedeni bazı alanların makine kullanımı için elverişli olmaması, genellikle küçük çiftçiler için makine kullanımının pahalı olması, iş gücünün ucuz olması gibi nedenlerden dolayı belli bölgelerde makine kullanımı çok düşüktür.

2.5. Kosova'nın Tarım Sektöründe İş Gücü

Kosova'da genel olarak Priştine, Mitroviça ve İpek bölgelerinde, diğer bölgelerle kıyaslandığında tarımsal üretimde çalışan erkek ve kadın işgücü daha fazladır. Tam zamanlı çalışan iş gücü verileri (2007) aşağıdaki gibidir:

Tablo 10. Tam Zamanlı Çalışan İş gücü

Bölgeler	Erkek	Bayan	Toplam
Kosova	140.537	79.987	220.524
Priştine	24.420	12.663	37.083
Mitroviça	21.072	11.291	32.363
İpek	28.034	21.115	49.149
Yakova	19.688	9.008	28.695
Prizren	13.955	10.617	24.572
Ferizay	19.419	6.550	25.696
Gilan	13.949	8.743	22.693

Kaynak: Anketa e Ekonomive Shtëpiake Bujësore 2007

Çalışan iş gücü rakamlarına (Tablo10) baktığımızda Kosova'nın genelinde erkeklerin bayanlara oranı yüksek olduğu gözlenmektedir. Şehirlerdeki iş gücü değerlerine bakıldığında ise başkent Priştine ilk sırada yer almaktadır. Kosova'nın iş gücü rakamlarının genelinde bir değerlendirme yapıldığında ise oranların ülke nüfusuna nazaran oldukça düşük olduğu gözlenmektedir.

2.6. Kosova'da Tarım Sektörünün Temel Sorunları

Tarım sektöründe genellikle üretim faktörlerinde sorunlar yaşanmaktadır. Sermayenin yetersizliği, iş gücünün bol ama kalitesiz olması ve düşük maliyetlerle kaliteli üretim için teknolojik kapasitenin eksik olması tarımsal üretimin gelişmesine neden olmaktadır. Bunun dışında üretilen ürünlerin pazarlaması ve belli bir kârla rekabetçi piyasalarda satılabilmesi için gerekli olan altyapının eksikliği de ana sorunlardan biridir. Dolayısıyla istikrarlı işleyen bir tarımsal piyasa mekanizmasının sağlanabilmesi kurumsal altyapının varlığını da gerektirmektedir.

Sorunların çözülmesinde ise öncelik olarak saptanması önemlidir. Başta sulama olmak üzere çözülmesi gereken temel sorunlardan biri fiziksel altyapının geliştirilmesi gereklidir. Bir diğer sorun da diğer sektörler ile rekabet etmek için tarımsal üretim sürecinde üretim faktörlerinin ve kullanılan girdilerin piyasa fiyatından temin edilmesi gerekmektedir.

2.7. Ortak Bir Tarım Politikasını Doğuran Nedenler

Avrupa ülkeleri II Dünya Savaşı sonrasında iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel çok hızlı bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu yapılanma sürecinde savaş yıllarının yarattığı sorunlara karşı daha etkin önlemlerin alınması için çalışılmıştır. Gerek savaş dönemi gerekse savaşın hemen ardından ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi gıda arzı güvenliğinin sağlanması olmuştur. Stratejik sektör olarak kabul edilen tarım sektörü, günümüze kadar gelen süreçte destekleme politikalarından yüksek derecede faydalanmıştır.

Avrupa'da savaş yıllarında gıda güvenliği konusunda yaşanan sıkıntılara karşın, farklı tarımsal yapı ve politikalar, ülkeleri tarım alanında ortak hareket etmeye zorlamıştır. 1950'li yılların başlangıcından itibaren, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nin öncülüğünde tarımda ortak bir piyasanın oluşturulması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. 1952-1954 yılları arasında yapılan bir dizi görüşmede, bu konuda çeşitli ülkelere hazırlanan öneriler ele alınmış, ancak oluşturulacak ortak piyasanın statüsü, hangi kuruma bağlı olacağı ya da bağımsız mı olacağı konularında anlaşmaya varılamamıştır.⁵¹

Roma Antlaşmasınının 39. maddesinde OTP'nın amaçları şöyle belirtilmektedir:

a. Teknik ilerlemelerin teşviki, tarımsal üretimin makul gelişiminin sağlanması ve üretim faktörlerinin, özellikle de işgücünün optimal kullanımı ile tarımsal verimliliğin artırılması,

b. Tarımda çalışanların kişi başına gelirlerinin artırılması ile tarımsal nüfusu uygun bir yaşam düzeyine getirmek,

c. Piyasaların istikrarlı duruma getirilmesi,

d. Tarımsal arzın temininin güvence altına alınması,

e. Tarımsal arzın tüketicilere uygun fiyatlarla ulaşmasının sağlanması.

---

⁵¹ Eraktan, G., N. Ören (2005), "AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci ve Türkiye'ye Etkileri", *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*, 1. Cilt, Sy: 23-33, 3-7 Ocak 2005 Milli Kütüphane, Ankara. 2005,1

OTP'nın temelleri Roma Antlaşmasıyla atılmasına rağmen uygulanmaya başlanması ilerleyen yıllarda olmuştur. Roma Antlaşmasının imzalanışında, Antlaşmaya imza koyan altı ülkenin tarım politikaları birbirinden farklı ve çelişkiler içermekteydi; çünkü çok yönlü ekonomilere ve Kuzey Denizi'nden Akdeniz'e uzanan çok değişik tarımsal yapılara uymak zorundaydı. Bazı ülkeler arzın ve talebin serbest mekanizmasını savunuyorlar, başka ülkelere daha korumacı sistemler geliştiriyorlardı.⁵² Dolayısıyla bu farklı bölgeler arasında ortak bir tarım politikasının oluşturulması uzun süren görüşmeler sonucu uygulamaya geçebilmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortak Tarım Politikasının uygulanması Ocak 1962 yılında başlamıştır.

2.8. Ortak Tarım Politikasının İlkeleri

OTP üç temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Bunlar, tek pazar ilkesi, topluluk tercihi ilkesi ve mali dayanışma ilkesidir.

2.8.1. Tek Pazar İlkesi

Bu ilkede, OTP'yi kapsayan ülkeler arasında, içinde tarımsal ürünlerin serbestçe dolaşımını sağlayan tek bir pazarın oluşturulması amaçlanmıştır. Üye ülkeler birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticaretin gümrük vergileri, kotalar ve benzeri engellerle kısıtlanmayacağı bu ilkede belirtilmiştir. Pezaros (1998)'e göre, bu ilke sonucunda ulusal piyasalar bölgesel piyasalar gibi işlem görmeye başlamıştır. Üye ülkelerin Topluluk dışı ile gerçekleştirecekleri tarımsal ürün ticareti için ortak bir gümrük vergisi oranı uygulanmaktadır. OTP gelişim sürecinde dış ticaret ile ilgili olarak çevre ve insan sağlığına yönelik, tarım ürünleri ithalatında ortak kıstaslar da ön plana çıkmaya başlamıştır.⁵³

---

⁵² Uçak, Harun. (2009). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Ve Üye Ülkelerin Tarım Politikalarının Yakınsaması:Polonya Ülke Örneği. Yayınlanmış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü. Adana s.5

⁵³ Uçak, Harun. (2009). s.22

2.8.2. Topluluk Tercihî İlkesi

Topluluk tercihi ilkesi tek bir tarım piyasasının kurulmasının mantıksal bir sonucudur. Topluluk tercihi ilkesinde, üye ülkeler tarafından üretilen ürünlerin ayrıcalıklı bir konuma getirilmesi amaçlanmıştır. Bu ilkeyle Topluluk içinde yer alan çiftçilere dünyadaki diğer üreticiler ile karşılaştırıldığında önemli imkanlar sağlanmıştır. Bu destek, ithalata karşı alınan koruma önlemleri ve Topluluk tarafından çiftçilere sağlanan fon kanallarıyla olmuştur.

2.8.3. Mali Dayanışma İlkesi

Mali dayanışma ilkesiyle OTP'na yönelik tüm harcamaların Birlik üyesi ülkeler tarafından ortaklaşa üstlenilmesi amaçlanmıştır. Ortak sorumluluk çerçevesinde gerekli harcamaları karşılayabilecek bir finansman kaynağının yapılandırılması gerekli olmuştur. Roma Antlaşmasının 40. maddesinde de OTP'nın amacına yönelik olarak yönlendirme ve garanti fonlarının kurulabileceği belirtilmiştir. Bu amaca yönelik olarak 6 üyeden oluşan Topluluk tarafından 4 Nisan 1962 yılında, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) kurulmuştur.

Mali dayanışma ilkesiyle Topluluğun ortak bir şekilde OTP'nı finanse etmesi açık bir şekilde Topluluğun daha zayıf üyeleri için büyük önem taşımaktadır. Topluluğun ilk kuruluş dönemlerinde, üye ülkelerin Topluluk bütçesinden katkı yaptıkları oranda faydalanması yönünde bir inanış mevcuttu. Geçekte bu uygulama için bir temel olmamasına rağmen, bu düşünce zaman içinde tekrar ortaya çıkmıştır. Fakat, bölgeler arası ekonomik farklılıkları gidermeye önem veren Toplukta bu düşüncenin uygulanması zordu. Daha zengin üyelerin daha fakir bölgeleri desteklemeleri bir zorunluluk haline gelmişti (Fennel,1979,14). Topluluğun, Roma Antlaşmasında belirtilen ortak bir pazar yaratma amacının gerçekleşmesi, kuralların giderek bütünleşmesi ilkesine bağlıdır. Bu nedenle tarım sektöründe de 1962 yılından itibaren bu yönde bir çok karar alınmış ve FEOGA'nın harcamaları sürekli olarak artmıştır. Ayrıca başlangıçta FEOGA, pazarların organizasyonuna ilişkin

harcamaların 1/6'sını finanse ederken, Haziran 1967 tarihinden itibaren harcamaların tamamını finanse etmeye başlamıştır.⁵⁴

2.9. Ortak Tarım Politikasının İşleyişi

2.9.1. Karar Mekanizması

Avrupa Birliği, OTP'na ilişkin kararların alınmasında Birliğe üye devletler üzerinde diğer politikalara göre daha fazla yetkiye sahiptir. Bu çerçevede, kanun taslaklarının hazırlanması ve kanunlar üzerinde gerekli değişikliklerin yapılması, fiyat ve piyasa mekanizmalarının belirlenmesi tümüyle Birliğin yetkisi altındadır.

Yasal süreç bir Komisyon önerisiyle başlar. Komisyon, yeni politika ve politika değişikliği gereksinimini araştırır, ulusal ve birlik düzeyindeki tavsiye organları ve ilgili birimlerin danışmanlığında yasa tasarıları hazırlar ve bunu Bakanlar Konseyine sunar. Komisyon bir öneri sunduğu zaman, Konsey, öncelikle tartışma yöntemini hazırlaması için üst düzey memurlardan oluşan özel bir komite veya çalışma grubuna talimat verir. Bunun yanında görüş bildirmesi için Ekonomik ve Sosyal Komite (ESK)' sine de başvurulur, ancak görüşü Konsey üzerinde bağlayıcı değildir. Komisyon, yeni yasayı ancak Konsey tarafından kabul edildiği takdirde işleme koyar.

OTP'den etkilenen çıkar grupları, ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyinde olmak üzere iki lobicilik alanına sahip olduklarında dolayı iki düzeyli bir oyun içersindedirler. Ulusal düzey, Tarım Bakanları Konseyi içersindeki üye devletlerin lobiciliğine bakmaktadır. İkincisi ise, en önemlisi AB Tarımsal Organizasyonlar Komitesi (COPA) olan şemsiye organizasyonları üyeliği sayesinde doğrudan Komisyona lobicilik yapmaktadırlar. Bu iki grup ilişki, ulusal düzeyde olduğundan daha geniş bir politik topluluk oluşmasını sağlamaktadır.

---

⁵⁴ Uçak, Harun. (2009). s.23

2.9.2. Piyasa Düzenlemeleri

Toplululuk Sözleşmesinde, herhangi bir ortak fiyat düzeyi genel bir kıstas ve tek düze bir hesaplama yöntemine göre belirlenmesi yer almaktadır. Ortak bir fiyatın belirlenmesinde en temel kıstaslardan birisi olarak tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirleri yer almaktadır. Bununla birlikte, Topluluğun verdiği fiyat düzeyi kararlarında ekonomik koşullardan çok politik etkenlerin ön plana çıktığı belirtilmektedir.

2.9.3. Piyasa ve Fiyat Mekanizması

Piyasa ve fiyat politikaları OTP'nin en eski ve 1992 reformuna kadar en önemli aracıdır. 1958'de Stresa Konferansında  ift i gelirlerini desteklemek için belirlenecek garanti edilmiş fiyatlardan yararlanılması esası kabul edilmiştir. Piyasa ve fiyat mekanizmasına yönelik politikalar, iç piyasaya yönelik politikalar ve dış piyasaya yönelik politikalar şeklinde iki ayrı kısımda incelenebilir.

2.9.3.1. İç Piyasaya Yönelik Politikalar

İç piyasaya yönelik politikalar, tarımsal ürün fiyatlarının belirli bir fiyat düzeyinin altına dışmesini önlemek amacıyla yapılan müdahale alımları, üretim devamlılığı veya arttırılması için desteklemeleri kapsamaktadır.

İç piyasaya yönelik politikalar, hedef fiyat, müdahale fiyatı, pazardan çekilme fiyatı, satın alma fiyatı olarak müdahaleleri kapsamaktadır. Hedef fiyat, çiftçilerin gelir düzeyini en uygun seviyede tutacak tavan fiyatın saptanması, tüketicilerinde de aşırı fiyat artışlarından korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulan fiyattır. Müdahale fiyat, fiyatların hedef fiyat altına dışmesi halinde çiftçilere sağlanan en dışuk garanti düzeyini gösteren taban fiyattır. Bu fiyat, tarımsal ürünün topluluk içinde satılabileceği en dışuk fiyat düzeyini göstermektedir.

2.9.3.2. Dış Piyasaya Yönelik Politikalar

Dış piyasaya yönelik politikalar, ithalat politikası ve ihracat politikası çerçevesinde incelenebilir. İthalat politikasında eşit fiyat uygulaması yapılmaktadır. Eşik fiyat uygulaması, tarım ürünlerinin Topluluk içinde en yüksek maliyetle üretim yapan bölgelerin veya çiftçilerin fiyat düzeyine çıkarmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, eşik fiyat ithal tarım ürünlerinin Topluluğa girmesine izin veren asgari fiyattır. Düşük tarım ürünleri fiyatlarının Topluluk üreticisine zarar vermesini engellemek amacıyla ithal edilen ürünlerin fiyatlarını eşik fiyat düzeyine çıkarmak için değişen oranlı bir vergi olan prelevman (telafi edici vergi) alınmaktadır. Prelevman, dünya fiyatı olarak kabul edilen ürünün fiyatına eşit fiyata yükseltmek için alınan vergidir. Prelevmanın önemli bir özelliği, sürekli değişim içinde olmasıdır. Çünkü, hedef fiyat sürekli sabittir, fakat dünya fiyatlarında sürekli bir değişim söz konusudur. Dolayısıyla prelevman da değişen dünya şartlarına bağlı olarak tekrar belirlenmektedir.

Dış piyasaya yönelik ihracat politikasında restitüsyon (ihracatın sübvansiyonu) kullanılmaktadır. Topluluk içindeki tarımsal ürünlerin fiyatları dünya fiyatları seviyesinin üzerinde ise, bu ürünlerin ihracatını teşvik etmek amacıyla, dünya fiyatları ile müdahale fiyatları arasındaki fark restitüsyon primi ihracatçılara ödenmektedir.

2.9.4. Yapısal Politikalar

AB üye ülkeleri tarım sektörleri arasında, coğrafi koşullar, tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin nitelikleri, kullandıkları yöntemler, pazara uzaklıkları gibi pek çok noktada önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla OTP' nin pazar ve fiyat mekanizmaları üye ülkeler üzerinde aynı düzeyde bir etki yaratamamıştır. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesine yönelik olarak yapısal politikaların önemi artmıştır. Günümüzde arz sorununu büyük ölçüde çözümlen AB, bölgeler arası farklılıkların giderilmesine bağlı olarak bütçesinden daha fazla artan oranda desteği, yapısal politikalara doğru yönlendirmektedir.

2.9.5. Finansman Mekanizması

OTP'nın finansman mekanizması FEOGA ile sağlanmaktadır. 1962 yılında ortak tarım mekanizmasının finansmanı üzerine yapılan 25. nolu düzenleme ile kurulan FEOGA, asıl işlevine 1964 yılından itibaren başlamıştır. FEOGA'nın kuruluş amacı, Roma Antlaşması ışığında tarım politikası amaçları arasında yer alan arzın esnekliğinin sağlanması, üreticilerin belirli bir gelir seviyesine ulaşmasının sağlanması, fiyat politikalarını ve tarımsal altyapıyı düzenlemek için bir finansman kaynağı oluşturmaktır. 4 Nisan 1962 tarihinde kurulan Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu, 5 Nisan 1964 yılında Garanti Bölümü ve Yönverme Bölümü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonunun Garanti Bölümü kuruluşundan itibaren OTP'nın önemli bir uygulama aracı olmuştur. Fon, Avrupa Birliği'nin belirlediği kurallar çerçevesinde, temel tarımsal ürünlerdeki piyasaların düzenlenmesinde katkılarda bulunmaktadır. Yönverme bölümü ise Roma Antlaşması'nın 39. Maddesinde sayılan ve OTP'nin hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik ortak eylemleri finanse etmek için oluşturulmuştur.

FEOGA kurulduğundan günümüze kadar Topluluk bütçesinden en fazla paya sahip olan fondur. FEOGA bütçesi kurulduğu yıldan itibaren sürekli bir artış göstermiştir. OTP çerçevesinde yapılan reformlar, FEOGA'nın bütçesinde bir azalma meydana getirmemekle birlikte, sadece desteklemelerin dağılımında değişiklikler meydana getirmiştir.

FEOGA Bütçesi devamlı bir artış göstermesine rağmen, Topluluk bütçesindeki payı giderek azalış trendine girmiştir. Toplam AB bütçesi içinde FEOGA'ya ayrılan payın azalmasını iki nedenle açıklayabiliriz. Birincisi, AB içinde tarımsal verimlilik istenilen düzeye gelmiştir. İkincisi ise, AB bütçesinin büyümesi nedeniyle hesaplamadan kaynaklanan oransal bir düşüştür. Ayrıca, kıt faktör olan toprağın önemlik kısmı tarımsal aktivitede kullanılmaktadır. Topluluğun tarımsal arz ile ilgili olarak önemli bir sorunu olmaması da, daha fazla tarımsal harcama için bütçe ayrılması gerekliliğini ortadan kaldırdığı söylenebilir.

FEOGA'nın yönlendirme fonu, kırsal kalkınma çalışmalarının finansmanında ve tarım sektöründeki yapısal politikalara yönelik önlemlerde kullanılmaktadır.

Yönlendirme fonu genel olarak faaliyet gösterdiği genel alanlar arasında şunlar bulunmaktadır.

- Üretim ve pazarlama şartlarının düzeltilmesi yoluyla tarımsal yapının iyileştirilmesi, üretim düzeyinde toprakların yeniden değerlendirilmesi ve yeni sulama projelerinin gerçekleştirilmesi, pazarlama düzeyinde ise silo, soğutma tesisleri, ürünlerin işlenmesi, süt ve et kombinaları gibi yatırımları kapsamaktadır.
- Tarım sektöründeki işgücü fazlasının giderilmesi amacıyla 54 yaşını aşmış çiftçilerin faaliyetlerini terk etmesi için gerekli yatırımlar. Bu konuda yaş faktörünün yanısıra, kişi başına gelirin Birlik ortalamasından düşük olması hususu da göz önüne alınmaktadır.
- Birliğin dağlık bölgelerdeki nüfusunun gerilediği ve özel sorunu olan bölgelerin belirli düzeyde ekonomik canlılığını korumasına yönelik faaliyetleri desteklemektedir.
- Ekonomisi tarıma dayalı Akdeniz Bölgelerinin kalkındırılmasına katkıda bulunmak üzere ürünlerin pazarlanmasına ve bu bölgelerdeki altyapı yatırımlarına destek sağlanmaktadır.
- Entegre kalkınma programları desteklenmektedir. Tarım dışında el sanatları, tarım endüstrisi gibi faaliyetleri kapsayan, tarımla ilgili diğer alanların geliştirilerek bölgeye ekonomik canlılık katılması faaliyetlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.

OTP çevresinde kırsal kalkınmayı desteklemek için iki farklı fon bulunmaktadır. Birincisi, EAGF (Avrupa Tarımsal Garanti Fonu) vasıtasıyla yürütülmektedir. 21 Haziran 2005 yılındaki 1290/2005 nolu Konsey düzenlemesinde ne tür harcamaları destekleyeceği belirtilmiştir.

- Üçüncü ülkelere yapılan tarımsal ürün ihracatı için ödemeler
- Tarım piyasalarının düzenlenmesi için yapılan müdahaleler
- Ortak tarım politikası çerçevesinde çiftçilere yapılan doğrudan ödemeler
- Topluluk içi veya üçüncü ülkelerde tarımsal ürünlerle ilgili danışma ve tanıtım için topluluğun mali desteklemeleri

Kırsal kalkınma ile ilgili diğer bir fon EAFRD (Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu) tarafından yürütülmektedir. EAFRD'nın harcamaları 21 Haziran 2005 yılındaki 1290/2005 nolu Konsey düzenlemesinde belirtilmiştir. Bu düzenlemede EAFRD 'nın üye ülkeler ve Topluluk tarafından paylaşılmış bir yönetim kapsamında, Topluluğun yasalarına bağlı olarak kırsal kalkınma programlarının destekleneceği belirtilmiştir.

2.10. Kosova'da Tarımsal Politikalar ve Hedefler

Kosova hükümetinin tarım sektörünün düzenlenmesi ve geliştirilmesi için çıkarmış olduğu temel yasalar şunlardır:

Tarım ve Kırsal Kalkınma Yasası: Tarım sektöründe kalkınma için politikaların belirlenmesi, rekabet, üretim ve verimliliğin artırılması, kırsal nüfusun gelir seviyelerinin iyileştirilmesi, çevre korunması ile sürdürülebilir ekonomik büyüme için tarımcılık sektöründe istikrar sağlanması amaçlanmaktadır.

Tarım Müfettişlik Yasası: Bu yasa ile tarım, orman, hayvancılık ve ilaçlama süreçlerinde besin güvenliğinin sağlanması için denetim mekanizmasını düzenlemektedir.

Organik Tarım Yasası: Organik tarımcılık da, üretim koşullarını düzenleyen ve diğer zararlı koşulları en aza indirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla organik olarak üretilmiş ürünlerin etiketlenmesi ve ürünün organik olarak üretilmesini düzenleyen yasadır.

Tarım İlaçları Yasası: Tarımsal ilaçlarının ithal edilmesi, kayıt altına alınması, ruhsat verilmesi, dağıtılması, uygulanması ve yasak olan ilaçların denetlenmesini düzenleyen yasadır.

Ormanlar Hakkında Yasa, Hayvancılık Yasası, Suni Gübreler Yasası, Tarım Arazilerinin Sulanması Yasası diğer yasalardır.

Orta ve uzun vadede gerçekleştirmek istenilen hedefler ise:

Tarım, hayvancılık ve ormancılık sektörlerinde yeterli ilerlemeler gerçekleştirmek için gerekli siyasal ve yasal süreçlerin tamamlanması, üretimde maksimum verim ve çalışan iş gücü kapasitesinin artırılması, üretim sürecinde önceliklerin belirlenmesi ve tarımsal üretimi desteklemek için tarımsal fonların oluşturulması, yabancı yatırımcı çekmek için uygun şartların sağlanması ve kontrol

mekanizmasının geliştirilmesi, teknolojik haberleşme ve modern laboratuvar sisteminin oluşturulması ile Kosova tarımcılık sektörü ile Avrupa Birliği tarım sektörü arasında entegrasyonunun sağlanmasıdır.⁵⁵

---

⁵⁵Institucionet E Përkohshme Të Vetëqeverisjes Ministria E Bujqësisë, Pylltarisë Dhe Zhvillimit Rural. Libri I Gjellbërt I Kosovës. 2003. s.20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOSOVA'NIN VE BALKAN ÜLKELERİNİN BAZI TEMEL TARIM ÜRÜNLERİNDE REKABET GÜCÜNÜN RCA VE CEP DEĞERLERİYLE ÖLÇÜLMESİ

Rekabet gücü ölçümlerinin temelleri döviz kuru, arz-talep, birim toplam maliyet (birim işgücü maliyeti) ve piyasa davranışı gibi faktörler üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda rekabet gücü; göreceli ihracat fiyatları ile ölçülen fiyat rekabeti gücü, daha çok işgücü maliyetleri ile ölçülen maliyet rekabeti gücü ve bu ikisini içeren fiyat-dışı rekabet gücü ile tanımlanmaktadır .

Rekabet gücünü firma, endüstri ve ülke düzeyinde ele almak mümkündür. Endüstri düzeyinde rekabet gücü, ülke firmalarının yabancı rakipler karşısında (ya da yabancı rakipleriyle kıyaslandığında), korunma ya da sübvansiyonlar olmaksızın sürdürülebilir başarı sağlama yetenekleridir.

Endüstri düzeyindeki rekabet gücüne ilişkin ölçümler firmaların karlılığını, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, endüstrinin dış ticaret dengesini ve endüstrideki maliyet ve kalitenin ölçülmesi gibi yöntemleri içerir. Endüstri düzeyindeki rekabet gücü, firma düzeyine kıyasla genellikle ülkenin ekonomik refahı konusunda daha iyi bir göstergedir. Tek bir firmanın başarısı, yeniden meydana getirilmesi güç ya da imkansız olan firmaya özgü faktörlerden kaynaklanıyor olabilir. Öte yandan bir endüstrideki çeşitli firmaların başarısı ise genellikle genişletilebilecek ve geliştirilebilecek olan ülkeye özgü faktörlerin kanıtıdır. Tek bir firmanın başarısının tüm endüstrinin başarısını göstermediği hususu da ayrıca önemli bir noktadır.

3.1. Uluslararası Rekabet Gücünü Ölçen Yöntemler

Uluslararası rekabet gücünü sektörel düzeyde ölçen çalışmalar dış ticaret verilerini (sektörün ihracat-ithalat oranı, piyasa payı, ihracat performansı) esas alarak rekabet gücünü ölçmeye çalışmaktadır.

3.2.Kosova ve Balkan Ülkelerinin Bazı Temel Tarım Ürünlerinde RCA ve CEP Değerlerinin Ölçülmesi

Kosova ve Balkan ülkeleri açısından bazı temel tarım ürünlerinde 2008-2011 dönemi için dört grup altında RCA ve CEP değerleri hesaplanarak taraflar arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığı ilan etmesinden sonraki tarımsal verilerin alınması, yapılan çalışma açısından uygun görülmüştür. Tarım ürünleri ticaretinde ağırlığa sahip söz konusu dört grup: tahıllar, canlı hayvanlar, hayvansal ürünler (süt ürünleri, yumurta, bal ve hayvansal yağlar) ve endüstriyel ürünler (şeker, şeker ürünleri, tütün, tütün ürünleri, kahve, çay, krema ve baharatlar) olarak seçilmiştir. Kosova istatistik kurumu tarafından, hayvansal ürünler grubunda "süt ürünleri, yumurta ve bal" ve endüstriyel ürünler grubunda "şeker, şeker ürünleri ve tütün, tütün ürünleri ve kahve, çay, krema, baharatlar" ürünlerinin bir bütün halinde gösterilmesinden dolayı gruplanmış bir şekilde çalışmamda yer almaktadır.

Rekabet gücünü ölçmek için çok sayıda endeks geliştirilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanlar Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage RCA) ve Karşılaştırmalı İhracat Performans Katsayısı (Comparative Export Performance CEP) dir.

$CEP = (X_i / X_t) \cdot (X_{iw} / X_w)$ Bu formülde,

X_i : Ülkenin i. maldaki toplam ihracatı

X_t : Ülkenin toplam ihracatı

X_{iw} : i. malda toplam dünya ihracatı

X_w : Dünya toplam ihracatı

$CEP > 1$ olması ülke ihracat payının, aynı mal grubunda dünya ihracat payından büyük olduğunu gösterir. Bu bağlamda $CEP > 1$ olduğu durumda, ülkenin ilgili malda dünya pazarlarında rekabet gücü vardır.

$AKÜ (RCA) = \ln (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) * 100$

X_{ij} : i ülkesi j malı / sektörü ihracatı,

M_{ij} : i ülkesi j malı ithalatı,

X_{it} : i ülkesi toplam ihracatı,

M_{it} : i ülkesi toplam ithalatı olarak belirtilmektedir.

RCA>0 olması durumunda ilgili malda oransal olarak ithal edilenden daha fazla ihracat yapılmakta olduğu anlamına gelmekte ve bu durum ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bu endekslerde ülkenin yalnızca ithalat ve ihracatı dikkate alınarak, rekabet gücü korumasız bir ortamda yani serbest dış ticaret varsayımı altında ele alınmaktadır. Bu nedenle Kosova ve Balkan ülkelerinin seçilmiş tarım ürünlerinin dış ticaret dengelerine bakılarak RCA ve CEP değerlerini bulup Kosova'nın Balkan ülkeleri arasındaki rekabet gücünü ortaya koymaya çalışılmıştır.

3.2.1. Tahıllar için RCA ve CEP Değerleri

Birinci grubu temsilen genel olarak tahıllar alınmıştır. Bu ürünler için dış ticaret dengelerine baktığımızda (Tablo 11) Kosova incelenen dönemde ürünün ticaretinde 2008-2011 yılları arasında açık verdiği gözlenmektedir.

Tablo 11. Tahıl Ürünü İçin Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-147,806	-98,424	-116,030	-156,033
BOSNA HERSEK	-201,261	-114,675	-136,911	-199,163
BULGARİSTAN	554,028	423,059	693,228	884,238
HİRVATİSTAN	-25,295	96,547	77,887	37,755
KARADAĞ	-37,870	-30,799	-25,053	-41,017
KOSOVA	-39,980	-32,028	-39,423	-63,997
MAKEDONYA	-58,493	-33,095	-34,514	-49,388
ROMANYA	466,210	505,714	830,035	963,589
SİRBİSTAN	184,759	346,900	454,540	573,814
SLOVENYA	-108,914	-58,242	-50,640	-98,095
YUNANİSTAN	-405,434	-74,969	-204,716	-342,194
BALKAN ÜLKELERİ	177,944	930,988	1,448,403	1,509,509

Kaynak: WORLDBANK

Tablo 11'de Kosova'nın dört yıl içerisinde net ithalatçı konumunda olduğu gözlenmektedir. Balkan ülkelerine (Tablo 11) baktığımızda ise Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Slovenya ve Yunanistan 2008-2011

yılları arasında açık vererek Kosova gibi net ithalatçı durumdadırlar. Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan ise net ihracatçı olduğu gözlenmektedir.

Balkan ülkelerinin toplam dış ticaret dengesine bakıldığında ise net ihracatçı olduğu söylenebilir. Ürün bazında dış ticaret dengeleri ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri hakkında yeterli bilgi vermeyeceğinden RCA ve CEP değerlerine bakmak anlamlı olacaktır.

Tablo 12. Tahıl İçin RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
TAHILLAR	BALKAN ÜLKELERİ	47	78,8	87,5	74,2
	KOSOVA	-391,2	-420	-420	-496,2
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
TAHILLAR	BALKAN ÜLKELERİ	1,5	2,1	2,8	2,4
	KOSOVA	0,05	0,03	0,04	0,02

Kaynak: FAO, WORLDBANK ve www.ask.rks-gov.net Verileri Tarafından Hesaplanmıştır.

2008-2011 yılları arasında Kosova RCA değerleri (Tablo 12) 0'dan küçük çıkarak, ülkenin dış ticaret açığı ile uyum gösterdikleri görülmüştür. RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması ülkenin tahıllar açısından bir rekabet gücünün bulunmadığı göstermektedir. Balkan ülkelerinin RCA değerleri 0'dan büyük çıkarak, dış ticaret dengesine uyum gösterip rekabet gücünün olduğu görülmektedir.

CEP değerlerine bakıldığında Balkan ülkeleri 1'den büyük çıkarak tahıllar için rekabetçi olduğu görülmektedir. Kosova'da ise tahıllar da söz konusu değerlerin 1' den küçük çıktığı gözlenmektedir. Dış ticaret dengesine bakıldığında Kosova'ya nazaran Balkan ülkeleri dış ticaret dengesinin pozitif çıkmasına uyum göstererek CEP değerlerinde rekabet gücünün olduğu gözlenmektedir.

3.2.2. Canlı hayvanlar İçin RCA ve CEP Değerleri

İkinci grubu temsil eden canlı hayvan ürünlerini (Tablo 13) ele aldığımızda ise birinci guruba nazaran farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 13. Canlı Hayvanlar İçin Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-40,984	-38,839	-33,853	-30,292
BOSNA HERSEK	-79,153	-68,987	-57,709	-64,547
BULGARİSTAN	-18,205	-9,133	342	1,822
HIRVATİSTAN	-145,342	-146,332	-116,445	-107,301
KARADAĞ	-23,482	-22,498	-28,879	-35,477
KOSOVA	-4,727	-4,990	-10,143	-8,215
MAKEDONYA	1,342	4,147	2,884	2,332
ROMANYA	119,774	80,467	137,567	196,134
SİRBİSTAN	42,770	42,081	60,251	57,537
SLOVENYA	37,143	12,806	37,801	36,969
YUNANİSTAN	-109,838	-101,771	-81,045	-41,183
BALKAN ÜLKELERİ	-220,702	-252,528	-89,229	7,634

Kaynak: WORLDBANK

Tablo 13'te 2008-2011 yılı dış ticaret dengelerine bakıldığında Kosova'nın bu yıllar arasında farklılık göstermeyip açık verdiği gözlenmektedir. Böylece 2008-2011 yılları arasında Kosova net ithalatçı konumundadır.

Balkan ülkelerine (Tablo 13) bakıldığında ise Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Karadağ ve Yunanistan 2008-2011 yılları arasında farklılık göstermeyip bu yıllarda açık vererek net ithalatçı konumundadır. Bulgaristan 2008-2009 yıllarında dış ticaret açığı, 2010-2011 dış ticaret fazlası bulunmaktadır. Böylece Bulgaristan yıllar itibariyle farklılık göstermektedir. Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Slovenya 2008-2011 yılları arasında dış ticaret fazlası bulunmaktadır.

Balkan ülkelerinin genel toplamına baktığımızda ise 2008-2010 yılları arasında net ithalatçı, 2011 yılında net ihracatçıdır.

Tablo 14. Canlı Hayvanlar için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
CANLI HAYVANLAR	BALKAN ÜLKELERİ	10,5	22,3	0	18,2
	KOSOVA	-21,1	-105	-196,6	-299,6
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
CANLI HAYVANLAR	BALKAN ÜLKELERİ	1,9	1,8	0,2	2,7
	KOSOVA	1,8	0,6	0,05	0,1

Tarafımdan Hesaplanmıştır

Tablo 14'te Balkan ülkelerinin 2008, 2009 yılları arasında RCA değerlerine bakıldığında 0' dan büyük çıkarak, dış ticaret açığı olduğu yıllarda bile canlı hayvan ürünleri konusunda avantaja sahip oldukları görülür. 2010 yılında ise RCA değeri 0 çıkarak dış ticaret dengesine uyum gösterdiği görülür. 2011 yılında da RCA değeri 0'dan yüksek çıkarak dış ticaret dengesinde olduğu gibi RCA değerlerinde de rekabet gücünü koruduğu gözlenmektedir. Kosova'ya bakıldığında ise 2008-2011 yılları arasında RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkmasıyla dış ticaret açığının uyum gösterdiği gözlenmektedir. Böylece Kosova'nın canlı hayvanlar için negatif bir rekabeti söz konusudur.

CEP değerlerine bakıldığında (Tablo 14) Balkan ülkelerinin 2008, 2009 ve 2011 yıllarında 1'den büyük çıkarak canlı hayvanlar bakımında rekabet gücünün olduğu görülür. 2010 yılında ise CEP değerleri 1'den küçük çıkarak rekabet gücünün olmadığı görülür. Dış ticaret dengesi 2008 ve 2009 yılına nazaran 2010 ve 2011 yılında uyum göstermiştir. Kosova'nın CEP değerlerine bakıldığında 2008 yılında dünya ölçeğine göre 1'den büyük çıkarak canlı hayvanlar konusunda rekabet gücünün olduğu gözlenmektedir. 2009-2011 yıllarında rekabet gücünün olmadığı gözlenmektedir. Kosova 2008 yılında dış ticaret dengesinde uyum göstermeyerek 2009-2011 yıllarında dış ticaret dengesiyle bir uyum sergilemektedir.

3.2.3.Hayvansal Ürünler İçin RCA ve CEP Değerleri

Üçüncü grubu temsilen hayvansal ürünler olarak ele alınmıştır. Hayvansal ürünler olarak bölüm başında da belirttiğim gibi "süt ürünleri, yumurta ve bal" Kosova verilerinde gruplandırılmış şekilde ele alındığından dolayı Balkan ülkelerinde de gruplandırılmış şekilde hesaplanmıştır.

3.2.3.1. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal İçin RCA ve CEP Değerleri

Hayvansal ürünleri temsilen (Tablo 15) süt ürünleri, yumurta ve bal ürünlerinin ticaret dengesi ele alınmıştır.

Tablo 15. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-18,273	-18,569	-17,438	-21,415
BOSNA HERSEK	-61,504	-53,000	-49,805	-62,901
BULGARİSTAN	20,587	23,355	-21,709	-48,306
HIRVATİSTAN	-69,226	-40,712	-67,938	-91,111
KARADAĞ	-56,808	-48,346	-49,254	-58,661
KOSOVA	-35,705	-43,131	-42,486	-50,951
MAKEDONYA	-28,042	-31,308	-32,000	-39,810
ROMANYA	-237,532	-213,357	-188,670	-233,183
SIRBİSTAN	22,132	36,220	23,306	24,894
SLOVENYA	20,203	-7,891	-744	1,726
YUNANİSTAN	-778,506	-604,645	-602,063	-653,240
BALKAN ÜLKELERİ	-1,222,674	-1,001,384	-1,057,139	-1,232,958

Kaynak: WORLDBANK

Bu ürünler için dış ticaret dengelerine baktığımızda (Tablo 15) Kosova incelenen dönemde ürünün ticaretinde 2008-2011 yılları arasında açık verdiği gözlenmektedir. Bu durumda Kosova'nın dört yıl içerisinde net ithalatçı konumunda olduğu gözlenmektedir.

Ayrıca yine Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Romanya ve Yunanistan 2008-2011 yılları arasında açık vererek Kosova gibi net ithalatçı konumunda bulunmaktadır. Slovenya ise 2009-2010 yıllarında dış ticaret açığı, 2008 ve 2011 yılında dış ticaret fazlası vermiştir. Sözkonusu üründe Balkan ülkelerin içerisinde 2008-2011 dönemin tamamında dış ticaret fazlasına sahip tek ülke Sırbistan'dır.

Balkan ülkelerinin toplam dış ticaret dengesine bakıldığında ise Balkan ülkeleri net ithalatçı konumunda bulunduğu gözlenmektedir. Aslında ürün bazında dış ticaret dengeleri ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri hakkında yeterli bilgi sunamayacağından RCA ve CEP değerlerine bakmak daha anlamlı olacaktır.

Tablo 16. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal İçin RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
SÜT ÜRÜNLERİ+ YUMURTA+BAL	BALKAN ÜLKELERİ	-46,4	-49,4	-56,6	-58,5
	KOSOVA	-434,3	-288,2	-332,4	-381,7
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	BALKAN ÜLKELERİ	1	1,2	1,2	1,2
	KOSOVA	0,04	0,2	0,1	0,09

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 16'da Balkan ülkelerinin ve Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında RCA değerlerine bakıldığında 0' dan küçük çıkarak dış ticaret açığıyla uyum göstermiştir. Balkan ülkelerinin ve Kosova'nın RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması, süt ürünleri, yumurta ve bal açısından rekabet gücünün hem Kosova'nın hemde Balkan ülkeleri'nin olmadığı gözlenmektedir.

CEP değerlerine bakıldığında (Tablo 16) Balkan ülkelerinin ve Kosova'nın benzerlik göstermeyip, Balkan ülkelerinin dış ticaret açığı olmasına rağmen süt ürünleri, yumurta ve bal açısından rekabet gücünün olduğu gözlenmektedir. Fakat Kosova için bu durum söz konusu olmayıp dış ticaret açığı ile uyum gösterip süt ürünleri, yumurta ve bal açısından rekabet gücünün olmadığı gözlenmektedir.

3.2.3.2. Hayvansal Yağlar İçin RCA ve CEP Değerleri

Üçüncü gurubu temsilen hayvansal ürünler grubundan hayvansal yağlar (Tablo 17) incelenmektedir. 2008-2011 yıllarında Kosova'nın dış ticaret dengesine bakıldığında sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Fakat Kosova'nın hayvansal ürün açısından net ithalatçı konumu diğer balkan ülkeleri ile kıyaslandığında çok daha dikkat etmektedir.

Tablo 17. Hayvansal Yağlar İçin Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-	-5	-3	-8
BOSNA HERSEK	-	-1	-	-
BULGARİSTAN	-102	-8	24	18
HİRVATİSTAN	-	-1	-1	-
YUNANİSTAN	21	6	174	335
KARADAĞ	-	-	-	-3
KOSOVA	-28,152	-25,065	-25,241	-30,280
ROMANYA	-461	-366	-96	22
SİRBİSTAN	6	-	-	136
SLOVENYA	-10	-12	-22	-65
MAKEDONYA	-	-	-	-
BALKAN ÜLKELERİ	-28,698	-25,452	-25,159	-29,845

Kaynak: WORLDBANK

Balkan ülkelerine (Tablo 17) arasında Yunanistan 2008-2011 yıllarında sürekli dış ticaret fazlası vermiştir ve avantajlı bir konumdadır. Bulgaristan 2008-2009 yılları arasında dış ticaret açığı, 2010-2011 yılları arasında dış ticaret fazlası vermiştir. Romanya 2008-2010 yılları arasında dış ticaret açığı, 2011 yılında dış ticaret fazlası vermiştir. Sırbistan ise 2008 ve 2011 yılında net ihracatçı konumundadır. 2009 ve 2010 yılında ise ürün hakkında ihracat ve ithalat hareketlenmesi bulunmayıp bu yıllarda ürün hakkında verilere ulaşılamamıştır.

Balkan ülkelerinin toplam dış ticaret dengesine bakıldığında iste toplam Balkan ülkelerinin net ithalatçı konumunda olduğu görülmektedir. Ürün bazında dış ticaret dengeleri ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri hakkında yeterli bilgi vermeyeceğinden RCA ve CEP değerlerine bakmak anlamlı olacaktır.

Tablo 18. Hayvansal Yağlar için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
HAYVANSAL YAĞLAR	BALKAN ÜLKELERİ	-621,5	-552,1	-420	-338,1
	KOSOVA	-580,9	-482,8	-426,9	-511,6
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
HAYVANSAL YAĞLAR	BALKAN ÜLKELERİ	0,03	0,05	0,2	0,3
	KOSOVA	6	11,1	12,6	5,2

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 18'de RCA değerlerine bakıldığında 2008-2011 yılları arasında Balkan ülkelerinin ve Kosova'nın RCA değerleri 0'dan küçük çıkarak hem Balkan ülkeleri ve hemde Kosova'nın dış ticaret açığı ile uyum sergilediği görülmektedir. Böylece hem Balkan ülkelere hemde Kosova'nın hayvansal yağ açısından rekabet gücünün olmadığı görülmektedir.

CEP değerlerini dikkate alındığında (Tablo 18) yine Balkan ülkelerinin CEP değerleri dış ticaret açığı ile uyumlu olup, değerleri 1'den küçüktür. Bu durumda Balkan ülkelerinin söz konusu dönemde rekabet gücü açısından dezavantajlı. Fakat Kosova açısından bakıldığında ise Balkan ülkelerinin tersine olduğu göstermektedir. CEP değerleri 1'den büyük çıkarak, söz konusu ürünlerde bir rekabet gücünün olduğunu göstermektedir.

3.2.4. Endüstriyel Ürünler için RCA ve CEP Değerleri

Dördüncü grubun Endüstriyel ürünler olarak ele alınmıştır. Endüstriyel ürünler olarak bölüm başında da belirttiğim gibi "şeker, şeker ürünleri ve tütün, tütün ürünleri ve kahve, çay, krema, baharatlar" Kosova verilerinde gruplandırılmış şekilde ele alındığından dolayı Balkan ülkelerinde de gruplandırılmış şekilde hesaplanmıştır.

3.2.4.1.Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri

Dördüncü gurubu temsilen endüstriyel ürünler grubundan tütün ve tütün ürünlerine ilişkin ihracat ve ithalat değerleri Tablo 19’da gösterilmiştir. 2008-2011 döneminde Kosova’nın dış ticaret dengesine bakıldığında yılların tamamında dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Kosova bu ürün grubu açısından net ithalatçı konumundadır.

Tablo 19. Şeker ve Şeker Ürünleri için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-6,229	-5,292	-5,817	-6,949
BOSNA HERSEK	-21,213	-19,222	-19,647	-22,372
BULGARİSTAN	-7,878	-8,860	-9,178	-9,382
HIRVATİSTAN	-10,204	-5,288	-4,956	-7,740
KARADAĞ	-4,329	-3,480	-3,218	-3,953
KOSOVA	-15,152	-34,056	-42,105	-50,979
MAKEDONYA	3,856	1,974	4,528	3,153
ROMANYA	-30,587	-23,618	-23,855	-29,049
SIRBİSTAN	-9,170	-2,581	-2,748	-1,207
SLOVENYA	-1,463	-3,066	-3,510	-1,443
YUNANİSTAN	-4,824	10,083	12,871	10,683
BALKAN ÜLKELERİ	-107,193	-93,406	-97,661	-119,238

Kaynak: WORLDBANK

Balkan ülkelerine (Tablo 19) bakıldığında ise Makedonya dış ticaret net ihracatçı konumundaiken, Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Slovenya net ithalatçı konumdadır. Yunanistanın ise 2008 yılında dış ticaret açığı, 2009-2011 yılları arasında dış ticaret fazlası bulunmaktadır.

Balkan ülkelerinin toplam dış ticaret dengesine bakıldığında iste net ithalatçı olduğu söylenebilir. Ürün bazında dış ticaret dengeleri ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri hakkında yeterli bilgi vermeyeceğinden RCA ve CEP değerlerine bakmak anlamlı olacaktır.

Tablo 20. Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	BALKAN ÜLKELERİ	-38,6	-38,3	-45,9	-52,8
	KOSOVA	-312,4	-426,9	-420	-451
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	BALKAN ÜLKELERİ	0,9	1	1,1	1
	KOSOVA	0,5	0,3	0,4	0,3

Tarafından Hesaplanmıştır

2008-2011 yılları arasında Kosova ve Balkan ülkelerini'nin RCA değerleri (Tablo 20) 0'dan küçük çıkarak, ülkelerin dış ticaret açığı ile uyum gösterdikleri görülmüştür. RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması bu ülkenin şeker ve şeker ürünleri açısından bir rekabet gücünün bulunmadığı göstermektedir.

CEP değerlerinin RCA değerlerinden Balkan ülkelerinde farklı olduğu dikkat çekmektedir. Balkan ülkeleri sözkonusu dönemde net ithalatçı olmasına rağmen 2008 yılının dışında 2009-2011 yılları arasında CEP değerleri 1'den büyük çıkmıştır. Dolayısıyla CEP değerlerine göre Balkan ülkelerinde 2009-2011 yılları arasında rekabet gücünün olduğu görülmektedir. Kosova ise CEP değerleri ve RCA değerleri ile uyum göstererek dış ticaret açığına uyum gösterip, bir rekabet gücünün olmadığını doğrulamaktadır.

3.2.4.2. Tütün ve Tütün Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri

Tablo 21 tütün ve tütün ürünlerine ilişkin ülkelerin ithalat ve ihracat değerlerini göstermektedir. 2008-2011 yıllarında Kosova'nın dış ticaret dengesi

negatiftir ve dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Bu durumda Kosova bu ürün açısından da net ithalatçı konumundadır.

Tablo 21. Tütün ve Tütün Ürünleri için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-159,256	-164,704	-190,740	-153,824
BOSNA HERSEK	-212,198	-179,647	-168,370	-168,426
BULGARİSTAN	189,166	356,332	341,644	449,362
HIRVATİSTAN	122,344	87,746	109,516	59,618
KARADAĞ	-60,476	-55,070	-45,996	-40,394
KOSOVA	-57,080	-52,972	-62,369	-79,380
MAKEDONYA	210,640	168,384	197,872	240,776
ROMANYA	261,882	495,984	609,888	659,917
SİRBİSTAN	-87,040	4,262	-16,258	-115,932
SLOVENYA	-209,994	-197,256	-186,228	-204,940
YUNANİSTAN	237,568	21,544	172,326	345,158
BALKAN ÜLKELERİ	235,556	484,603	761,285	991,935

Kaynak: WORLDBANK

Balkan ülkelerine (Tablo 21) bakıldığında ise Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Romanya ve Yunanistan dış ticaret dengesine bakıldığında 2008-2011 yılları arasında pozitif ve dış ticaret fazlası vermektedir. Sırbistan'ın 2009 yılında dış ticaret fazlası, 2008, 2010 ve 2011 yılları arasında dış ticaret açığı bulunmaktadır. Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ ve Slovenya ise ilgili yılların tamamında dış ticaret açığı vermiştir.

Balkan ülkelerinin toplam dış ticaret dengesine bakıldığında bir grup olarak Balkan ülkelerinin net ihracatçı olduğu görülmektedir.

Tablo 22. Tütün ve Tütün Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	BALKAN ÜLKELERİ	61,9	27,2	41,2	45,9
	KOSOVA	-299,6	-338,1	-	-
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	BALKAN ÜLKELERİ	3,5	2,9	4,2	4,2
	KOSOVA	0,3	0,1	-	-

Tarafından Hesaplanmıştır

2008-2011 yılları arasında Balkan ülkeleri'nin RCA değerleri (tablo 22) 0'dan büyük çıkarak dış ticaret dengesiyle bir uyum göstermektedir. Bu bağlamda Balkan ülkelerinin 2008-2011 yılları arasındaki rekabet gücünün pozitif olduğu gözlenmektedir. Kosova sonuçlarına bakıldığında ise RCA değerleri 0'dan küçük çıkarak aynı şekilde dış ticaret açığıyla uyum sergilemektedir. Böylece Kosova'nın tütün ve tütün ürünleri açısından bir rekabet gücünün olmadığı fakat bir bütün olarak Balkan ülkelerinin bu ürün grubunda bir rekabet gücünün olduğu gözlenmektedir.

CEP değerlerini RCA değerleri ile bulunan sonuçları doğrulamaktadır. Balkan ülkelerinin CEP değerleri 1'den büyük çıkarak dünya ölçeğinde avantajlı olduğunu göstermektedir. Kosova'nın CEP değerleride yine bu ürün grubunda Kosovanın bir rekabet gücünün olmadığını doğrulamaktadır.

3.2.4.3.Kahve, Çay, Krema ve Baharat Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerleri

Dördüncü gurubu temsilen endüstriyel ürünler grubundan kahve, çay, krema ve baharat ürünleri (Tablo 23) incelenmiştir. Tablo 23 bu ürün grubuna ilişkin ihracat ve ithalat değerlerini göstermektedir. 2008-2011 yıllarında Kosova'nın dış ticaret dengesine bakıldığında olmadığı ve dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Bu durumda Kosova bu ürün grubu açısından net ithalatçı konumunda bulunmaktadır.

Tablo 23. Kahve, Çay, Krema ve Baharat Ürünleri için Dış Ticaret Dengesi (2008-2011)

İhracat ve İthalat Değerleri (1000 ABD\$)				
ÜLKE	2008	2009	2010	2011
ARNAVUTLUK	-21,682	-25,115	-22,787	-28,851
BOSNA HERSEK	-62,497	-53,083	-52,880	-81,746
BULGARİSTAN	-107,063	-88,968	-81,440	-87,308
HIRVATİSTAN	-78,806	-69,799	-67,916	-86,703
KARADAĞ	-20,586	-27,056	-35,042	-32,799
KOSOVA	-14,087	-16,643	-20,503	-28,542
MAKEDONYA	-27,164	-25,089	-24,451	-31,605
ROMANYA	-184,072	-168,408	-173,783	-226,512
SİRBİSTAN	-118,030	-77,822	-83,661	-125,490
SLOVENYA	-48,580	-44,847	-46,834	-60,610
YUNANİSTAN	-236,878	-213,489	-211,367	-284,032
BALKAN ÜLKELERİ	-919,445	-810,319	-820,664	-1,074,198

Kaynak: WORLDBANK

Balkan ülkelerine (Tablo 23) bakıldığında ise tabloda sözkonusu ülkelerin tamamının 2008-2011 yılları arasında dış ticaret açığı bulunmakta ve aynı şekilde net ithalatçı olduğu görülmektedir.

Tablo 24. Kahve, Çay, Krema ve Baharat Ürünleri için RCA ve CEP Değerleri (2008-2011)

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (RCA)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
Kahve, Çay, Krema ve Baharat	BALKAN ÜLKELERİ	-204,8	-195,2	-197,3	-201
	KOSOVA	-290	-240,8	-212,9	-255,1
KARŞILAŞTIRMALI PERFORMANS KATSAYISI (CEP)					
ÜRÜN	ÜLKE	2008	2009	2010	2011
Kahve, Çay, Krema ve Baharat	BALKAN ÜLKELERİ	0,1	0,1	0,1	0,1
	KOSOVA	6,07	0,1	0,2	0,1

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 24'de RCA değerlerine bakıldığında Balkan ülkelerinin bu ürün grubunda bir avantajının bulunmadığı görülmektedir. 2008-2011 yılları arasında RCA değerleri 0'dan küçük çıkarak, dış ticaret açığıyla uyum sergilemişlerdir. Diğer bir ifadeyle Balkan ülkelerinin kahve, çay, krema ve baharat açısından bir rekabet gücü bulunmamaktadır. Kosova'nın kahve, çay, krema ve baharat RCA değerlerine bakıldığında ise Balkan ülkelerinde olduğu gibi dış ticaret dengesiyle uyum gösterip negatiftir ve bir rekabet gücünün olmadığını göstermektedir.

Balkan ülkelerinin CEP değerlerine bakıldığında ise yine dış ticaret açığı ile uyumlu olup negatiftir. CEP değerlerinin 1'den küçük çıkması dünya ölçeğine göre Balkan ülkelerinin kahve, çay, krema ve baharat açısından rekabet gücünün olmadığını doğrulamaktadır. 2008-2011 yılları arasında Kosova'nın CEP değerlerine bakıldığında ise 2008 yılı dışında aynı sonucu vermektedir. Fakat 2008 yılında dış ticaret açığı olmasına rağmen CEP değerleri 1'den büyük çıkmıştır. Bu durum Kosova'nın kahve, çay, krema ve baharat ürün grubunda 2008 yılında bir rekabet avantajının olduğunu 2009-2011 yıllarında ise bu avantajını kaybettiğini göstermektedir.

3.2.5. RCA ve CEP Değerlerine Göre Ürün Sıralaması

Seçilen dört gruptaki ürün çeşidi için RCA ve CEP değerlerine göre Balkan ülkelerine ve Kosova'nın ürün sıralaması yapılmıştır.

3.2.5.1. RCA ve CEP Değerlerine Göre Balkan Ülkelerinin Ürün Sıralaması

Seçilen dört grupta yer alan ürün çeşidi Balkan ülkelerinin RCA değerlerine bakıldığında 2008 yılında ilk sırada hayvansal yağların yer aldığı görülmektedir.

Tablo 25. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde RCA'ya Göre Ürün Sıralaması (Balkan ülkeleri 2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜRÜN	RCA	ÜRÜN	RCA	ÜRÜN	RCA	ÜRÜN	RCA
1.	HAYVANSAL YAĞLAR	-28,2	HAYVANSAL YAĞLAR	-47,6	HAYVANSAL YAĞLAR	-39	HAYVANSAL YAĞLAR	-13,6
2.	CANLI HAYVANLAR	-90	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-92,3	CANLI HAYVANLAR	-78,1	CANLI HAYVANLAR	-77,4
3.	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-106,6	TAHILLAR	-95,3	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-87,1	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-89,8
4.	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-118,1	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-111,9	TAHILLAR	-91	TAHILLAR	-107,2
5.	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-135,1	CANLI HAYVANLAR	-133,3	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-137,7	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-133,5
6.	TAHILLAR	-148,8	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-142	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-144	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-150,9
7.	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-227	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-237,5	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-245,4	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-235,8

Tarafından Hesaplanmıştır

Balkan ülkelerinin RCA değerlerine göre ürün sıralamasına bakıldığında seçilmiş ürünlerin hepsinde RCA değerleri 0'dan küçük çıkarak ürünler açısından rekabet güçlerinin olmadığı gözlenmektedir. Ürün sıralamasında 0'dan küçük çıkmalarına rağmen birinci sırada olan hayvansal yağlardır. Hayvansal yağlar 2008-2011 yılları arasında sıralamayı bozmadan ilk sırada yer almaktadır. Son sırada kahve, çay, krema ve baharat yer aldığı görülmektedir.

Tablo 26: Seçilmiş Tarım Ürünlerinde CEP'e Göre Ürün Sıralaması (Balkan ülkeleri 2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜRÜN	CEP	ÜRÜN	CEP	ÜRÜN	CEP	ÜRÜN	CEP
1.	HAYVANSAL YAĞLAR	51,2	HAYVANSAL YAĞLAR	58,5	HAYVANSAL YAĞLAR	15,4	HAYVANSAL YAĞLAR	3,6
2.	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	1,2	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	1,3	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	1,1	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	1
3.	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1,1	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	1,1	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	1	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	1
4.	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	1	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1
5.	CANLI HAYVANLAR	0,9	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,8	CANLI HAYVANLAR	0,8	CANLI HAYVANLAR	0,9
6.	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,8	CANLI HAYVANLAR	0,8	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,8	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,8
7.	TAHILLAR	0,7	TAHILLAR	0,7	TAHILLAR	0,7	TAHILLAR	0,7

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 26 Balkan ülkelerinin ürün grupları arasında CEP değerlerindeki değişmeyi göstermektedir. Sıralamanın bir önceki bulgularla benzerlik benzerlik göstererek 2008-2011 yılları arasında hayvansal yağlar, yine ilk sırada yer almaktadır. Onu tütün ve tütün ürünleri, şeker ve şeker ürünleri, kahve, çay, krema ve baharatların izlemektedir. Fakat süt ürünleri, yumurta ve bal, canlı hayvanlar, tahıllara ilişkin CEP değeri 1'den küçük çıktığı için bu ürünlerde rekabet güçlerinin olmadığı gözlenmektedir.

3.2.5.2. RCA ve CEP Değerlerine Göre Kosova'nın Ürün Sıralaması

Kosova'nın RCA değerlerine bakıldığında 2008-2019 yıllarının tamamında ilk sırada canlı hayvan ürünleri yer aldığı görülmektedir.

Tablo 27. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde RCA'ya Göre Ürün Sıralaması (Kosova 2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜRÜN	RCA	ÜRÜN	RCA	ÜRÜN	RCA	ÜRÜN	RCA
1.	CANLI HAYVANLAR	-21,1	CANLI HAYVANLAR	-105	CANLI HAYVANLAR	-196,6	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-255,1
2.	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-290	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-240,8	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	-212,9	CANLI HAYVANLAR	-299,6
3.	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-299,6	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-288,2	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-332,4	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-381,7
4.	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-312,4	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-338,1	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-420	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-451
5.	TAHILLAR	-391,2	TAHILLAR	-420	TAHILLAR	-420	TAHILLAR	-496,2
6.	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	-434,3	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	-426,9	HAYVANSAL YAĞLAR	-426,9	HAYVANSAL YAĞLAR	-511,6
7.	HAYVANSAL YAĞLAR	-580,9	HAYVANSAL YAĞLAR	-482,8	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 27' de Kosova'da seçilmiş tarım ürünlerinin Kosova RCA değerlerine göre sıralanışı göstermektedir. Seçilmiş ürünlerin tümünde RCA değerleri 0'dan küçük çıkarak rekabet gücünün negatif yönlü olduğu görülmektedir. 2008-2011 yılları arasında negatif olmalarına rağmen ürünlerin kendi aralarında sıralanışlarına bakıldığında ise 2008-2010 yılları arasında ilk sırada canlı hayvanlar yer almaktadır. 2011 yılında da canlı hayvanların yerini kahve, çay, krema ve baharat kapmıştır. Sıralamanın sonunda yeri ise 2008, 2009 yıllarında hayvansal yağlar iken 2010, 2011 yıllarında tütün ve tütün ürünleri son sıraya yerleşmiştir.

Tablo 28. Seçilmiş Tarım Ürünlerinde CEP'e Göre Ürün Sıralaması (Kosova 2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜRÜN	CEP	ÜRÜN	CEP	ÜRÜN	CEP	ÜRÜN	CEP
1.	HAYVANSAL YAĞLAR	150	HAYVANSAL YAĞLAR	175	HAYVANSAL YAĞLAR	75,3	HAYVANSAL YAĞLAR	14,2
2.	CANLI HAYVANLAR	0,9	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1,1	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1,6	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	1,1
3.	KAHVE, ÇAY, KREMA VE BAHARAT	0,7	CANLI HAYVANLAR	0,4	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	0,4	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	0,3
4.	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	0,6	ŞEKER VE ŞEKER ÜRÜNLERİ	0,3	CANLI HAYVANLAR	0,3	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,07
5.	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	0,07	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,2	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,1	CANLI HAYVANLAR	0,04
6.	SÜT ÜRÜNLERİ, YUMURTA, BAL	0,04	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	0,05	TAHILLAR	0,01	TAHILLAR	0,01
7.	TAHILLAR	0,03	TAHILLAR	0,02	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-	TÜTÜN VE TÜTÜN ÜRÜNLERİ	-

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 28'de Kosova'nın CEP değerlerine bakıldığında ise sıralamanın benzerlik gösterdiği 2008-2011 yılları arasında hayvansal yağların ilk sırada olduğu görülmektedir. CEP değerleri 1'den büyük çıktığı balkan ülkeleri arasında bir avantajlı konumda olduğu söylenebilir. Aynı şekilde kahve, çay, krema ve baharatların CEP değerlerinden 1'den büyük için bir avantajının olduğu görülmektedir. Diğer ürünlerde Kosova'nın rekabet gücü açısından Balkan ülkelerine karşı dezavantajlı konumda olduğu görülür.

3.2.6. RCA ve CEP Değerlerine Göre Ürün Bazında Ülke Sıralaması

Dört guruba ayırdığımız ülke sıralamasını aşağıdaki tablolarda belirtmeye çalışılmıştır. Ürün bazında Balkan ülkeleri sıralamasında Kosova'nın ürün hakkındaki sıralamadaki avantajını belirtmeye çalışılmıştır.

3.2.6.1.Tahıllar RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması

Tablo 29. Tahıllar RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA
1.	SIRBİSTAN	258,5	SIRBİSTAN	324,2	SIRBİSTAN	372,5	SIRBİSTAN	316,7
2.	BULGARİSTAN	202,2	BULGARİSTAN	205,7	BULGARİSTAN	236,2	BULGARİSTAN	236,8
3.	ROMANYA	109,3	HIRVATİSTAN	137,6	ROMANYA	137,3	ROMANYA	119,3
4.	HIRVATİSTAN	-18,2	ROMANYA	106,9	HIRVATİSTAN	110,3	HIRVATİSTAN	46,9
5.	YUNANİSTAN	-56,4	YUNANİSTAN	12,3	YUNANİSTAN	-37,5	YUNANİSTAN	-64,2
6.	SLOVENYA	-149,2	SLOVENYA	-108,2	SLOVENYA	-65	SLOVENYA	-86
7.	MAKEDONYA	-246,5	MAKEDONYA	-197,3	BOSNA HERSEK	-147,4	MAKEDONYA	-146,1
8.	KARADAĞ	-301,6	BOSNA HERSEK	-206,4	MAKEDONYA	-184,5	BOSNA HERSEK	-281,3
9.	BOSNA HERSEK	-317	KARADAĞ	-212	KARADAĞ	-290	KARADAĞ	-365
10.	KOSOVA	-391,2	KOSOVA	-420	KOSOVA	-420	ARNAVUTLUK	-460,5
11.	ARNAVUTLUK	-726,4	ARNAVUTLUK	-690,8	ARNAVUTLUK	-713,1	KOSOVA	-496,2

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 29 tahıllara ilişkin balkan ülkelerinin RCA değerlerine göre sıralamasını göstermektedir. Balkan ülkeleri arasında 2008-2011 yılları arasında Sırbistan'ın birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Kosova'nın 10'ncu sırada olduğu, 2011 yılındada 11'nci sıraya gerilediği gözlenmektedir. Fakat RCA değerlerinin negatif çıkması nedeniyle Kosova'nın tahıllar açısından en dezavantajlı olduğu görülmektedir.

Tablo 30. Tahıllar CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	BULGARİSTAN	2,7	SIRBİSTAN	2,9	SIRBİSTAN	2,8	SIRBİSTAN	2,9
2.	ROMANYA	2	BULGARİSTAN	2	BULGARİSTAN	2,2	BULGARİSTAN	2,1
3.	SIRBİSTAN	1,7	ROMANYA	1,8	ROMANYA	1,7	ROMANYA	1,7
4.	YUNANİSTAN	0,4	HIRVATİSTAN	0,5	HIRVATİSTAN	0,4	HIRVATİSTAN	0,3
5.	HIRVATİSTAN	0,3	YUNANİSTAN	0,5	BOSNA HERSEK	0,3	YUNANİSTAN	0,3
6.	MAKEDONYA	0,1	BOSNA HERSEK	0,2	YUNANİSTAN	0,3	SLOVENYA	0,2
7.	SLOVENYA	0,1	KARADAĞ	0,1	SLOVENYA	0,1	MAKEDONYA	0,1
8.	BOSNA HERSEK	0,09	SLOVENYA	0,1	MAKEDONYA	0,09	BOSNA HERSEK	0,09
9.	KARADAĞ	0,05	MAKEDONYA	0,09	KARADAĞ	0,04	KARADAĞ	0,03
10.	KOSOVA	0,03	KOSOVA	0,02	KOSOVA	0,01	ARNAVUTLUK	0,02
11.	ARNAVUTLUK	0,002	ARNAVUTLUK	0,0001	ARNAVUTLUK	0,001	KOSOVA	0,01

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 30'de ise CEP değerlerine göre sıralama yapılmıştır. Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında sıralamada gerilediği gözlenmektedir. Ayrıca CEP değerlerinin 1'den küçük çıkması Balkan ülkeleri arasındaki rekabet gücü açısından avantajlı konumda değilde dezavantajlı olduğu gözlenmektedir. Kosova 2008-2010 yılları arasında CEP değerleri sıralaması gibi 10'ncu sıradadır. 2011 yılında bir sıra gerileyerek 11'nci sırada yer alır. Böylece Balkan ülkeleri sıralamasında 2011 yılında sonuncu sıraya yerleşmiştir.

3.2.6.2.Canlı Hayvanlar RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması

Tablo 31. Canlı Hayvanlar RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA
1.	SIRBİSTAN	196,2	SIRBİSTAN	183,4	SIRBİSTAN	276,3	SIRBİSTAN	188,6
2.	ROMANYA	104,9	MAKEDONYA	181,2	MAKEDONYA	169,2	ROMANYA	177,3
3.	MAKEDONYA	96,2	ROMANYA	62,9	ROMANYA	96,8	MAKEDONYA	121,4
4.	SLOVENYA	95,6	SLOVENYA	34,1	SLOVENYA	88,4	SLOVENYA	83,6
5.	BULGARİSTAN	-14,4	BULGARİSTAN	-11,4	BULGARİSTAN	5,4	BULGARİSTAN	1,1
6.	KOSOVA	-21,1	KOSOVA	-105	YUNANİSTAN	-167,1	YUNANİSTAN	-50,3
7.	HIRVATİSTAN	-204	YUNANİSTAN	-205,6	HIRVATİSTAN	-187,7	HIRVATİSTAN	-113,9
8.	YUNANİSTAN	-233,3	HIRVATİSTAN	-264,5	KOSOVA	-196,6	BOSNA HERSEK	-218
9.	BOSNA HERSEK	-319,4	BOSNA HERSEK	-350,7	BOSNA HERSEK	-201,7	KOSOVA	-299,6
10.	KARADAĞ	-690,8	ARNAVUTLUK	-368,9	KARADAĞ	-741,9	KARADAĞ	-741,9
11.	ARNAVUTLUK	-	KARADAĞ	-621,5	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-

Tarafından Hesaplanmıştır

Canlı hayvanların RCA değerlerine göre ülke sıralamasını Tablo 31 göstermektedir 2008-2011 yılları arasında RCA değerlerine baktığımızda Sırbistan'ın birinci sıradadır. Kosova'nın 2008 ve 2009 yıllarında 6'ncı sırada. Fakat 2010 ve 2011 yılları arasında gerileyerek 7'nci sıraya düşüş yaşadığı gözlenmektedir.

Tablo 32. Canlı Hayvanlar CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması(2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	ROMANYA	2,7	ROMANYA	2,7	SIRBİSTAN	2,3	ROMANYA	3,8
2.	SIRBİSTAN	2,4	SIRBİSTAN	2,5	ROMANYA	2,2	SIRBİSTAN	2
3.	SLOVENYA	1	MAKEDONYA	1	SLOVENYA	1	BULGARİSTAN	1,1
4.	KOSOVA	0,9	BULGARİSTAN	0,7	BULGARİSTAN	0,8	HIRVATİSTAN	0,8
5.	BULGARİSTAN	0,7	SLOVENYA	0,7	BOSNA HERSEK	0,5	SLOVENYA	0,7
6.	MAKEDONYA	0,5	KOSOVA	0,4	MAKEDONYA	0,5	MAKEDONYA	0,4
7.	HIRVATİSTAN	0,4	HIRVATİSTAN	0,2	HIRVATİSTAN	0,4	BOSNA HERSEK	0,3
8.	BOSNA HERSEK	0,2	BOSNA HERSEK	0,1	KOSOVA	0,3	YUNANİSTAN	0,2
9.	YUNANİSTAN	0,06	ARNAVUTLUK	0,09	YUNANİSTAN	0,1	KOSOVA	0,04
10.	KARADAĞ	0,004	YUNANİSTAN	0,09	KARADAĞ	0,003	KARADAĞ	0,003
11.	ARNAVUTLUK	-	KARADAĞ	0,008	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 32'de ise CEP değerlerine göre yapılan sıralamayı vermektedir. Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında bir sıralama düşüşü yaşadığı gözlenmektedir. Kosova'nın 2008 yılında 4'ncü sırada iken, 2009'da 6'ncı, 2010'da 8'nci ve 2011'de 9'ncü sıraya gerileyerek yıllar itibari ile ciddi bir gerileme yaşadığı görülmektedir.

3.2.6.3.Hayvansal ürünler için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması

3.2.6.3.1.Süt, Yumurta ve bal ürünler için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması

Tablo 33. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA
1.	SIRBİSTAN	108,1	SIRBİSTAN	148,6	SIRBİSTAN	81,2	SIRBİSTAN	73,6
2.	BULGARİSTAN	44,3	BULGARİSTAN	34,2	SLOVENYA	-2,3	SLOVENYA	-1,1
3.	SLOVENYA	14,7	SLOVENYA	-9,2	BULGARİSTAN	-8,2	BOSNA HERSEK	-16
4.	BOSNA HERSEK	-8,3	BOSNA HERSEK	-11,8	BOSNA HERSEK	-10,1	BULGARİSTAN	-26,7
5.	HIRVATİSTAN	-52,9	HIRVATİSTAN	-39,3	YUNANİSTAN	-65,2	YUNANİSTAN	-69,1
6.	YUNANİSTAN	-70,7	YUNANİSTAN	-61,1	HIRVATİSTAN	-72,6	HIRVATİSTAN	-82,8
7.	MAKEDONYA	-99,4	ROMANYA	-110	ROMANYA	-89,6	ROMANYA	-100
8.	ARNAVUTLUK	-101,6	MAKEDONYA	-154,6	ARNAVUTLUK	-136,6	MAKEDONYA	-132,4
9.	ROMANYA	118,4	ARNAVUTLUK	-158,5	MAKEDONYA	-137	ARNAVUTLUK	151,4
10.	KOSOVA	-434,3	KOSOVA	-288,2	KOSOVA	-332,4	KOSOVA	-381,7
11.	KARADAĞ	-580,9	KARADAĞ	-580,9	KARADAĞ	-811,2	KARADAĞ	-580,9

Tarafından Hesaplanmıştır.

Üçüncü grubu temsilen süt, yumurta ve bal ürünleri sıralaması Tablo 33 göstermektedir. 2008-2011 yılları arasında RCA değerlerine baktığımızda Sırbistan'ın listenin başında yer aldığını görmekteyiz. Kosova'nın Balkan ülkeleri içerisinde kıyasen 2008-2011 yılları arasında 10'ncu sırada olduğu gözlenmektedir.

Tablo 34. Süt Ürünleri, Yumurta ve Bal için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	BOSNA HERSEK	2,3	BOSNA HERSEK	2,3	BOSNA HERSEK	2,4	BOSNA HERSEK	2,4
2.	BULGARİSTAN	1,4	YUNANİSTAN	1,4	YUNANİSTAN	1,4	YUNANİSTAN	1,5
3.	SLOVENYA	1,3	BULGARİSTAN	1,3	BULGARİSTAN	1,3	SLOVENYA	1,2
4.	YUNANİSTAN	1,3	SLOVENYA	1,1	SLOVENYA	1,2	SIRBİSTAN	1,2
5.	SIRBİSTAN	1,1	SIRBİSTAN	1,1	SIRBİSTAN	1,1	BULGARİSTAN	1,1
6.	HIRVATİSTAN	0,6	HIRVATİSTAN	0,7	HIRVATİSTAN	0,6	HIRVATİSTAN	0,7
7.	MAKEDONYA	0,5	ROMANYA	0,4	ROMANYA	0,4	ROMANYA	0,4
8.	ROMANYA	0,3	MAKEDONYA	0,3	MAKEDONYA	0,4	MAKEDONYA	0,4
9.	ARNAVUTLUK	0,3	ARNAVUTLUK	0,2	ARNAVUTLUK	0,2	ARNAVUTLUK	0,2
10.	KOSOVA	0,04	KOSOVA	0,2	KOSOVA	0,1	KOSOVA	0,07
11.	KARADAĞ	0,01	KARADAĞ	0,01	KARADAĞ	0,001	KARADAĞ	0,01

Tarafımdan Hesaplanmıştır

Tablo 34'de canlı hayvanlara ilişkin CEP değerleri sıralamasına bakıldığında Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında sıralamasının değişmediği gözlenmektedir. Kosova 2008-2011 yılları arasında Balkan ülkeleri arasında 10'ncu sıradadır. Bu sıralama Kosova'nın Balkan ülkeleri arasında bu ürün konusunda önemli bir dezavantajının olduğu gözlenmektedir.

3.2.6.3.1. Hayvansal Yağlar için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması

Hayvansal yağlar için hesaplanan RCA değerlerine göre bakıldığında sıralamaya Kosova'nın Balkan ülkeleriyle arasında (Tablo 35) 2008-2010 yılları arasında değişken bir sıralamasının olduğu gözlenmektedir.

Tablo 35. Hayvansal Yağlar İçin RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA
1.	YUNANİSTAN	270,8	YUNANİSTAN	120,4	YUNANİSTAN	420	SIRBİSTAN	230,3
2.	KOSOVA	-580,9	SLOVENYA	-160,9	SLOVENYA	-207,9	BULGARİSTAN	125,3
3.	ARNAVUTLUK	-	KOSOVA	-482,8	ROMANYA	-214,6	ROMANYA	40,5
4.	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-	KOSOVA	-426,9	SLOVENYA	-33,7
5.	BULGARİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-	KOSOVA	-511,6
6.	HIRVATİSTAN	-	BULGARİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-
7.	KARADAĞ	-	HIRVATİSTAN	-	BULGARİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-
8.	MAKEDONYA	-	KARADAĞ	-	HIRVATİSTAN	-	HIRVATİSTAN	-
9.	ROMANYA	-	MAKEDONYA	-	KARADAĞ	-	KARADAĞ	-
10.	SIRBİSTAN	-	ROMANYA	-	MAKEDONYA	-	YUNANİSTAN	-
11.	SLOVENYA	-	SIRBİSTAN	-	SIRBİSTAN	-	MAKEDONYA	-

Tarafından Hesaplanmıştır.

Bu ürün grubunda 2008-2011 yılları arasında Kosova, 2008 yılında 2'nci sırada, 2009'da 3'ncü, 2010'da 4'ncü ve 2011'de de 5'nci sırada yer almaktadır. 2008-2011 yılları arasında Balkan ülkeleri sıralamasında hayvansal yağ açısından 2008-2010 yılları arasında Yunanistan listenin başında yer almaktadır. 2011 yılında ise listede Yunanistan yerini Sırbistana bırakmıştır.

Tablo 36. Hayvansal Yağlar için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	KOSOVA	150	KOSOVA	175	KOSOVA	75,3	KOSOVA	14,2
2.	SIRBİSTAN	2	SLOVENYA	0,3	YUNANİSTAN	1,3	SIRBİSTAN	3,3
3.	YUNANİSTAN	1,5	YUNANİSTAN	0,3	BULGARİSTAN	0,4	SLOVENYA	1,7
4.	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-	ROMANYA	0,1	YUNANİSTAN	1,3
5.	BOSNA HERSEK	-	BOSNA HERSEK	-	SLOVENYA	0,07	ROMANYA	1
6.	BULGARİSTAN	-	BULGARİSTAN	-	ARNAVUTLUK	-	BULGARİSTAN	0,2
7.	HIRVATİSTAN	-	HIRVATİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-
8.	KARADAĞ	-	KARADAĞ	-	HIRVATİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-
9.	MAKEDONYA	-	MAKEDONYA	-	KARADAĞ	-	HIRVATİSTAN	-
10.	ROMANYA	-	ROMANYA	-	MAKEDONYA	-	KARADAĞ	-
11.	SLOVENYA	-	SIRBİSTAN	-	SIRBİSTAN	-	MAKEDONYA	-

Tarafından Hesaplanmıştır.

Tablo 36'da CEP değerlerine bakıldığında Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında birinci sırayı elden bırakmayarak Balkan ülkeleri arasındaki avantajlı konumunu sürdürdüğü izlenmektedir. Diğer balkan ülkelerine bakıldığında ise bazı ülkelerin hayvansal yağ ihracatı olmadığı için CEP değerleri hesaplanamamıştır.

3.2.6.4. Endüstriyel Ürünleri İçin RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

Endüstriyel ürünler " şeker, şeker ürünleri, tütün, tütün ürünleri, kahve, çay, krema ve baharatlar " olmak üzere üç grup altında incelenmiştir.

3.2.6.4.1. Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması

Tablo 37. Şeker ve Şeker Ürünleri için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIR A	ÜLKELER	RC A	ÜLKELER	RC A	ÜLKELER	RC A	ÜLKELER	RC A
1.	MAKEDONYA	99,8	MAKEDONYA	83,1	MAKEDONYA	104,6	MAKEDONYA	74,8
2.	YUNANİSTAN	26,5	YUNANİSTAN	61	YUNANİSTAN	61,3	YUNANİSTAN	49,8
3.	SLOVENYA	-4,7	SIRBİSTAN	21,5	SIRBİSTAN	13,4	SIRBİSTAN	27,3
4.	SIRBİSTAN	-5	SLOVENYA	-19,8	SLOVENYA	-22,1	SLOVENYA	-9,3
5.	HIRVATİSTAN	-47,6	HIRVATİSTAN	-27,7	HIRVATİSTAN	-32,6	HIRVATİSTAN	-49,9
6.	BULGARİSTAN	-56,6	BULGARİSTAN	-100,5	BULGARİSTAN	-74	BULGARİSTAN	-87,9
7.	ROMANYA	-110	ROMANYA	-107	ROMANYA	-92,6	ROMANYA	-95,5
8.	KARADAĞ	-288,2	KARADAĞ	-208,7	KARADAĞ	-223,5	ARNAVUTLUK	-237,5
9.	KOSOVA	-312,4	ARNAVUTLUK	-386,3	ARNAVUTLUK	-357,6	KARADAĞ	-420
10.	BOSNA HERSEK	-354	KOSOVA	-426,9	KOSOVA	-420	KOSOVA	-451
11.	ARNAVUTLUK	-434,3	BOSNA HERSEK	-451	BOSNA HERSEK	-471,1	BOSNA HERSEK	-460,5

Tarafımdan Hesaplanmıştır

Birinci grubu temsilen şeker ve şeker ürünlerine ilişkin RCA değerlerine göre ülke sıralamasına Tablo 37' göstermektedir. Tabloya göre Kosova'nın Balkan ülkeleriyle arasında 2008 yılında 9'ncü sırada, 2009-2011 yılları arasında ise 10'ncü sırada olduğunu görülmektedir. 2008-2011 yılları arasında şeker ve şeker ürünleri açısından Makedonya'nın listenin başında yer aldığı görülür.

Tablo 38. Şeker ve Şeker Ürünleri için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	MAKEDONYA	6	MAKEDONYA	5,1	MAKEDONYA	5,2	MAKEDONYA	4,6
2.	SİRBİSTAN	1,8	SİRBİSTAN	1,5	SİRBİSTAN	1,5	SİRBİSTAN	1,7
3.	SLOVENYA	1,4	YUNANİSTAN	1,5	YUNANİSTAN	1,5	YUNANİSTAN	1,5
4.	YUNANİSTAN	1,1	SLOVENYA	1,2	HİRVATİSTAN	1	SLOVENYA	1,2
5.	HİRVATİSTAN	1	HİRVATİSTAN	1	SLOVENYA	1	HİRVATİSTAN	1
6.	KOSOVA	0,6	ROMANYA	0,4	BULGARİSTAN	0,5	ROMANYA	0,5
7.	BULGARİSTAN	0,5	BULGARİSTAN	0,3	KOSOVA	0,4	BULGARİSTAN	0,4
8.	ROMANYA	0,4	KARADAĞ	0,3	ROMANYA	0,4	KOSOVA	0,3
9.	KARADAĞ	0,2	KOSOVA	0,3	KARADAĞ	0,3	ARNAVUTLUK	0,2
10.	BOSNA HERSEK	0,1	BOSNA HERSEK	0,05	ARNAVUTLUK	0,06	BOSNA HERSEK	0,05
11.	ARNAVUTLUK	0,03	ARNAVUTLUK	0,04	BOSNA HERSEK	0,04	KARADAĞ	0,04

Tarafımdan Hesaplanmıştır

Tablo 38'de ki şeker ve şeker ürünlerinin CEP değerlerine ilişkin ülke sıralamasına bakıldığında Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında sıralamasınındalgalanmalar gösterdiği izlenmektedir. Kosova 2008 yılında 6'ncı sırada iken, 2009'da 9'ncü, 2010'da 7'nci ve 2011'de 8'nci sıraya gerileyerek yıllar itibari ile ciddi bir dalgalanma yaşadığı görülmektedir.

3.2.6.4.2. Tütün ve Tütün Ürünleri için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

Tablo 39: Tütün ve Tütün Ürünleri için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA
1.	MAKEDONYA	239,9	MAKEDONYA	226,2	MAKEDONYA	203	MAKEDONYA	190,3
2.	HIRVATİSTAN	92,8	ROMANYA	86,5	ROMANYA	107,8	ROMANYA	87,3
3.	ROMANYA	80,8	BULGARİSTAN	78,3	BULGARİSTAN	64,7	BULGARİSTAN	71
4.	BULGARİSTAN	70,6	HIRVATİSTAN	62,4	HIRVATİSTAN	59,2	YUNANİSTAN	63,4
5.	YUNANİSTAN	62,4	SİRBİSTAN	50,8	YUNANİSTAN	48,1	HIRVATİSTAN	35,7
6.	SİRBİSTAN	-5,8	YUNANİSTAN	37,2	SİRBİSTAN	23,8	SİRBİSTAN	-31,5
7.	BOSNA HERSEK	-167,1	BOSNA HERSEK	-123,1	BOSNA HERSEK	-148,7	BOSNA HERSEK	-151,9
8.	ARNAVUTLUK	-278,1	KARADAĞ	-273,3	ARNAVUTLUK	-260,4	ARNAVUTLUK	-239,7
9.	KARADAĞ	-278,1	ARNAVUTLUK	-291,9	KARADAĞ	-434,3	KARADAĞ	-321,9
10.	KOSOVA	-299,6	KOSOVA	-338,1	SLOVENYA	-621,5	SLOVENYA	-690,8
11.	SLOVENYA	-690,8	SLOVENYA	-529,8	KOSOVA	█	KOSOVA	█

Tarafından Hesaplanmıştır.

Tütün ve tütün ürünlerinin RCA değerlerine göre Balkan ülkeleri sıralamasını Tablo 39'da gösterir. Kosova'nın 2008 ve 2009 yılları arasında 10'ncu sırada olduğu görülmektedir. 2010 ve 2011'de ise ihracat değerlerine ulaşamadığından RCA değerleri hesaplanamamıştır. Söz konusu yıllar arasında tütün ve tütün ürünleri açısından Balkan ülkeleri arasında RCA değerleri en yüksek ülke Makedonya'dır.

Tablo 40. Tütün ve Tütün Ürünleri için CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	MAKEDONYA	4,9	MAKEDONYA	5,5	MAKEDONYA	4,4	MAKEDONYA	4,5
2.	BULGARİSTAN	1,6	BULGARİSTAN	2,7	BULGARİSTAN	1,8	BULGARİSTAN	1,7
3.	YUNANİSTAN	1,3	ROMANYA	1,8	ROMANYA	1,2	ROMANYA	1,3
4.	ROMANYA	1,2	YUNANİSTAN	1,6	YUNANİSTAN	1,1	YUNANİSTAN	1,1
5.	HIRVATİSTAN	0,7	SİRBİSTAN	0,8	HIRVATİSTAN	0,7	HIRVATİSTAN	0,5
6.	SİRBİSTAN	0,5	HIRVATİSTAN	0,7	SİRBİSTAN	0,5	SİRBİSTAN	0,5
7.	BOSNA HERSEK	0,3	BOSNA HERSEK	0,6	BOSNA HERSEK	0,3	BOSNA HERSEK	0,3
8.	ARNAVUTLUK	0,1	ARNAVUTLUK	0,1	ARNAVUTLUK	0,2	ARNAVUTLUK	0,2
9.	KARADAĞ	0,07	KARADAĞ	0,1	KARADAĞ	0,02	KARADAĞ	0,04
10.	KOSOVA	0,07	KOSOVA	0,05	SLOVENYA	0,001	SLOVENYA	0,0003
11.	SLOVENYA	0,001	SLOVENYA	0,003	KOSOVA	█	KOSOVA	█

Tarafından Hesaplanmıştır.

Tablo 40'da ki CEP değerlerine göre de Kosova'nın Balkan ülkeleri arasındaki sıralaması değişmemiş ve 10'ncu sırada yer almıştır.

3.2.6.4.3.Kahve, Çay; Krema ve Baharat Ürünleri için RCA ve CEP Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

Tablo 41. Kahve, Çay; Krema ve Baharat Ürünleri İçin RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	RCA
1.	BULGARİSTAN	-147,8	BULGARİSTAN	-128,7	BULGARİSTAN	-113	BULGARİSTAN	-107,9
2.	ARNAVUTLUK	-148,3	SLOVENYA	-160,4	SLOVENYA	-155,6	ROMANYA	-155,1
3.	SLOVENYA	-178,4	YUNANİSTAN	-191,1	BOSNA HERSEK	-200,2	SLOVENYA	-182
4.	YUNANİSTAN	-195,9	ARNAVUTLUK	-193,1	YUNANİSTAN	-201	YUNANİSTAN	-204
5.	HIRVATİSTAN	-198,8	BOSNA HERSEK	-194,5	HIRVATİSTAN	-212	HIRVATİSTAN	-227,3
6.	BOSNA HERSEK	-199,5	HIRVATİSTAN	-203,3	KOSOVA	-212,9	BOSNA HERSEK	-240,8
7.	ROMANYA	-231,3	ROMANYA	-225,4	ROMANYA	-213,7	KOSOVA	-255,1
8.	SİRBİSTAN	-274,9	KOSOVA	-240,8	ARNAVUTLUK	-246,5	ARNAVUTLUK	-297,6
9.	KOSOVA	-290	SİRBİSTAN	-274,9	SİRBİSTAN	-291,9	SİRBİSTAN	-299,6
10.	KARADAĞ	-314,7	MAKEDONYA	-329,7	MAKEDONYA	-341,1	MAKEDONYA	-305,8
11.	MAKEDONYA	-317	KARADAĞ	-471,1	KARADAĞ	-511,6	KARADAĞ	-319,4

Tarafından Hesaplanmıştır

Grubu temsilen kahve, çay, krema ve baharatlar ilişkin Balkan ülkeleri sıralamasını Tablo 41 vermektedir. RCA değerlerine bakıldığında Kosova'nın Balkan ülkeleri arasında 2008 yılında 9'ncü sırada, 2009 yılında 8'nci sırada, 2010 yılında 6'ncı, 2011 yılında ise 7'nci sırada olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan kahve, çay, krema ve baharat açısından Balkan ülkeleri sıralamasında Bulgaristan listenin başında yer almaktadır.

Tablo 42. Kahve, Çay; Krema ve Baharat Ürünleri için RCA Değerlerine Göre Ülke Sıralaması (2008-2011)

2008			2009		2010		2011	
SIRA	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP	ÜLKELER	CEP
1.	ARNAVUTLUK	2,4	BULGARİSTAN	2,4	BULGARİSTAN	2,7	BULGARİSTAN	2,4
2.	BOSNA HERSEK	2,3	BOSNA HERSEK	2	BOSNA HERSEK	1,8	BOSNA HERSEK	1,6
3.	BULGARİSTAN	2,1	ARNAVUTLUK	1,3	KOSOVA	1,6	ROMANYA	1,3
4.	HIRVATİSTAN	1	KOSOVA	1,1	SLOVENYA	0,8	KOSOVA	1,1
5.	YUNANİSTAN	0,9	HIRVATİSTAN	0,9	YUNANİSTAN	0,8	YUNANİSTAN	0,9
6.	SİRBİSTAN	0,8	YUNANİSTAN	0,9	HIRVATİSTAN	0,8	KARADAĞ	0,9
7.	KOSOVA	0,7	SLOVENYA	0,8	ROMANYA	0,7	HIRVATİSTAN	0,7
8.	SLOVENYA	0,7	ROMANYA	0,7	ARNAVUTLUK	0,7	SLOVENYA	0,6
9.	ROMANYA	0,7	SİRBİSTAN	0,6	SİRBİSTAN	0,5	SİRBİSTAN	0,5
10.	MAKEDONYA	0,5	MAKEDONYA	0,4	MAKEDONYA	0,3	MAKEDONYA	0,4
11.	KARADAĞ	0,3	KARADAĞ	0,2	KARADAĞ	0,2	ARNAVUTLUK	0,4

Tarafından Hesaplanmıştır

Tablo 42'de ise kahve, çay, krema ve baharatlar ilişkin CEP değerlerine bakıldığında Kosova'nın 2008-2011 yılları arasında bir sıralama yükselişi yaşadığı gözlenmektedir. Kosova 2008 yılında 7'nci sırada iken, 2009'da 4'ncü, 2010'da 3'ncü ve 2011'de 4'ncü sıralarda yer aldığı gözlenmektedir.

3.2.7. Yıllara Göre RCA ve CEP Değerlerinin Karşılaştırılması

Tablo 43. Tahıllar için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	SIRBİSTAN	258,5	BULGARİSTAN	2,7	1.	SIRBİSTAN	324,2	SIRBİSTAN	2,9
2.	BULGARİSTAN	202,2	ROMANYA	2	2.	BULGARİSTAN	205,7	BULGARİSTAN	2
3.	ROMANYA	109,3	SIRBİSTAN	1,7	3.	HIRVATİSTAN	137,6	ROMANYA	1,8
4.	HIRVATİSTAN	-18,2	YUNANİSTAN	0,4	4.	ROMANYA	106,9	HIRVATİSTAN	0,5
5.	YUNANİSTAN	-56,4	HIRVATİSTAN	0,3	5.	YUNANİSTAN	12,3	YUNANİSTAN	0,5
6.	SLOVENYA	-149,2	MAKEDONYA	0,1	6.	SLOVENYA	-108,2	BOSNA HERSEK	0,2
7.	MAKEDONYA	-246,5	SLOVENYA	0,1	7.	MAKEDONYA	-197,3	KARADAĞ	0,1
8.	KARADAĞ	-301,6	BOSNA HERSEK	0,09	8.	BOSNA HERSEK	-206,4	SLOVENYA	0,1
9.	BOSNA HERSEK	-317	KARADAĞ	0,05	9.	KARADAĞ	-212	MAKEDONYA	0,09
10.	KOSOVA	-391,2	KOSOVA	0,03	10.	KOSOVA	-420	KOSOVA	0,02
11.	ARNAVUTLUK	-726,4	ARNAVUTLUK	0,002	11.	ARNAVUTLUK	-690,8	ARNAVUTLUK	0,0001
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	SIRBİSTAN	372,5	SIRBİSTAN	2,8	1.	SIRBİSTAN	316,7	SIRBİSTAN	2,9
2.	BULGARİSTAN	236,2	BULGARİSTAN	2,2	2.	BULGARİSTAN	236,8	BULGARİSTAN	2,1
3.	ROMANYA	137,3	ROMANYA	1,7	3.	ROMANYA	119,3	ROMANYA	1,7
4.	HIRVATİSTAN	110,3	HIRVATİSTAN	0,4	4.	HIRVATİSTAN	46,9	HIRVATİSTAN	0,3
5.	YUNANİSTAN	-37,5	BOSNA HERSEK	0,3	5.	YUNANİSTAN	-64,2	YUNANİSTAN	0,3
6.	SLOVENYA	-65	YUNANİSTAN	0,3	6.	SLOVENYA	-86	SLOVENYA	0,2
7.	BOSNA HERSEK	-147,4	SLOVENYA	0,1	7.	MAKEDONYA	-146,1	MAKEDONYA	0,1
8.	MAKEDONYA	-184,5	MAKEDONYA	0,09	8.	BOSNA HERSEK	-281,3	BOSNA HERSEK	0,09
9.	KARADAĞ	-290	KARADAĞ	0,04	9.	KARADAĞ	-365	KARADAĞ	0,03
10.	KOSOVA	-420	KOSOVA	0,01	10.	ARNAVUTLUK	-460,5	ARNAVUTLUK	0,02
11.	ARNAVUTLUK	-713,1	ARNAVUTLUK	0,001	11.	KOSOVA	-496,2	KOSOVA	0,01

Tarafımdan Hesaplanmıştır

2008 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada iken, CEP değerlerinde 3'ncü sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile tahıllar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Bulgaristan RCA değerlerinde 2'nci sırada olup, CEP değerlerinde 1'nci sıradadır. RCA ve CEP değerlerinin yüksek çıkması hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından avantaja sahip bir ülkedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan

Ülkelerin RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2009 yılında Sırbistan RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile tahıllar konusunda hem kendi çapında emde Balkan lkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2010 yılında Sırbistan RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile tahıllar konusunda hem kendi çapında emde Balkan lkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında Sırbistan RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile tahıllar konusunda hem kendi çapında emde Balkan lkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 44. Canlı hayvanlar için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	SIRBİSTAN	196,2	ROMANYA	2,7	1.	SIRBİSTAN	183,4	ROMANYA	2,7
2.	ROMANYA	104,9	SIRBİSTAN	2,4	2.	MAKEDONYA	181,2	SIRBİSTAN	2,5
3.	MAKEDONYA	96,2	SLOVENYA	1	3.	ROMANYA	62,9	MAKEDONYA	1
4.	SLOVENYA	95,6	KOSOVA	0,9	4.	SLOVENYA	34,1	BULGARİSTAN	0,7
5.	BULGARİSTAN	-14,4	BULGARİSTAN	0,7	5.	BULGARİSTAN	-11,4	SLOVENYA	0,7
6.	KOSOVA	-21,1	MAKEDONYA	0,5	6.	KOSOVA	-105	KOSOVA	0,4
7.	HIRVATİSTAN	-204	HIRVATİSTAN	0,4	7.	YUNANİSTAN	-205,6	HIRVATİSTAN	0,2
8.	YUNANİSTAN	-233,3	BOSNA HERSEK	0,2	8.	HIRVATİSTAN	-264,5	BOSNA HERSEK	0,1
9.	BOSNA HERSEK	-319,4	YUNANİSTAN	0,06	9.	BOSNA HERSEK	-350,7	ARNAVUTLUK	0,09
10.	KARADAĞ	-690,8	KARADAĞ	0,004	10.	ARNAVUTLUK	-368,9	YUNANİSTAN	0,09
11.	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-	11.	KARADAĞ	-621,5	KARADAĞ	0,008
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	SIRBİSTAN	276,3	SIRBİSTAN	2,3	1.	SIRBİSTAN	188,6	ROMANYA	3,8
2.	MAKEDONYA	169,2	ROMANYA	2,2	2.	ROMANYA	177,3	SIRBİSTAN	2
3.	ROMANYA	96,8	SLOVENYA	1	3.	MAKEDONYA	121,4	BULGARİSTAN	1,1
4.	SLOVENYA	88,4	BULGARİSTAN	0,8	4.	SLOVENYA	83,6	HIRVATİSTAN	0,8
5.	BULGARİSTAN	5,4	BOSNA HERSEK	0,5	5.	BULGARİSTAN	1,1	SLOVENYA	0,7
6.	YUNANİSTAN	-167,1	MAKEDONYA	0,5	6.	YUNANİSTAN	-50,3	MAKEDONYA	0,4
7.	HIRVATİSTAN	-187,7	HIRVATİSTAN	0,4	7.	HIRVATİSTAN	-113,9	BOSNA HERSEK	0,3
8.	KOSOVA	-196,6	KOSOVA	0,3	8.	BOSNA HERSEK	-218	YUNANİSTAN	0,2
9.	BOSNA HERSEK	-201,7	YUNANİSTAN	0,1	9.	KOSOVA	-299,6	KOSOVA	0,04
10.	KARADAĞ	-741,9	KARADAĞ	0,003	10.	KARADAĞ	-741,9	KARADAĞ	0,003
11.	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-	11.	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-

Tarafından Hesaplanmıştır

2008 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada iken, CEP değerlerinde 2'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2009 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada iken, CEP değerlerinde 2'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu

gözenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2010 yılında Sırbistan RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında Sırbistan RCA değerleriye 1'nci sırada, CEP değerleriyle 2'nci sırada yer almaktadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile tahıllar konusunda hem kendi çapında emde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 45. Süt ürünleri, yumurta ve bal için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	SIRBİSTAN	108,1	BOSNA HERSEK	2,3	1.	SIRBİSTAN	148,6	BOSNA HERSEK	2,3
2.	BULGARİSTAN	44,3	BULGARİSTAN	1,4	2.	BULGARİSTAN	34,2	YUNANİSTAN	1,4
3.	SLOVENYA	14,7	SLOVENYA	1,3	3.	SLOVENYA	-9,2	BULGARİSTAN	1,3
4.	BOSNA HERSEK	-8,3	YUNANİSTAN	1,3	4.	BOSNA HERSEK	-11,8	SLOVENYA	1,1
5.	HIRVATİSTAN	-52,9	SIRBİSTAN	1,1	5.	HIRVATİSTAN	-39,3	SIRBİSTAN	1,1
6.	YUNANİSTAN	-70,7	HIRVATİSTAN	0,6	6.	YUNANİSTAN	-61,1	HIRVATİSTAN	0,7
7.	MAKEDONYA	-99,4	MAKEDONYA	0,5	7.	ROMANYA	-110	ROMANYA	0,4
8.	ARNAVUTLUK	-101,6	ROMANYA	0,3	8.	MAKEDONYA	-154,6	MAKEDONYA	0,3
9.	ROMANYA	118,4	ARNAVUTLUK	0,3	9.	ARNAVUTLUK	-158,5	ARNAVUTLUK	0,2
10.	KOSOVA	-434,3	KOSOVA	0,04	10.	KOSOVA	-288,2	KOSOVA	0,2
11.	KARADAĞ	-580,9	KARADAĞ	0,01	11.	KARADAĞ	-580,9	KARADAĞ	0,01
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	SIRBİSTAN	81,2	BOSNA HERSEK	2,4	1.	SIRBİSTAN	73,6	BOSNA HERSEK	2,4
2.	SLOVENYA	-2,3	YUNANİSTAN	1,4	2.	SLOVENYA	-1,1	YUNANİSTAN	1,5
3.	BULGARİSTAN	-8,2	BULGARİSTAN	1,3	3.	BOSNA HERSEK	-16	SLOVENYA	1,2
4.	BOSNA HERSEK	-10,1	SLOVENYA	1,2	4.	BULGARİSTAN	-26,7	SIRBİSTAN	1,2
5.	YUNANİSTAN	-65,2	SIRBİSTAN	1,1	5.	YUNANİSTAN	-69,1	BULGARİSTAN	1,1
6.	HIRVATİSTAN	-72,6	HIRVATİSTAN	0,6	6.	HIRVATİSTAN	-82,8	HIRVATİSTAN	0,7
7.	ROMANYA	-89,6	ROMANYA	0,4	7.	ROMANYA	-100	ROMANYA	0,4
8.	ARNAVUTLUK	-136,6	MAKEDONYA	0,4	8.	MAKEDONYA	-132,4	MAKEDONYA	0,4
9.	MAKEDONYA	-137	ARNAVUTLUK	0,2	9.	ARNAVUTLUK	151,4	ARNAVUTLUK	0,2
10.	KOSOVA	-332,4	KOSOVA	0,1	10.	KOSOVA	-381,7	KOSOVA	0,07
11.	KARADAĞ	-811,2	KARADAĞ	0,001	11.	KARADAĞ	-580,9	KARADAĞ	0,01

Tarafından Hesaplanmıştır

2008 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada, CEP değerlerinde 5'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı

görülmektedir. 2009 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada iken, CEP değerlerinde 5'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2010 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada iken, CEP değerlerinde 5'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında Sırbistan RCA değerlerinde ilk sırada iken, CEP değerlerinde 4'ncü sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 46. Hayvansal yağlar için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	YUNANİSTAN	270,8	KOSOVA	150	1.	YUNANİSTAN	120,4	KOSOVA	175
2.	KOSOVA	-580,9	SIRBİSTAN	2	2.	SLOVENYA	-160,9	SLOVENYA	0,3
3.	ARNAVUTLUK	-	YUNANİSTAN	1,5	3.	KOSOVA	-482,8	YUNANİSTAN	0,3
4.	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-	4.	ARNAVUTLUK	-	ARNAVUTLUK	-
5.	BULGARİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-	5.	BOSNA HERSEK	-	BOSNA HERSEK	-
6.	HIRVATİSTAN	-	BULGARİSTAN	-	6.	BULGARİSTAN	-	BULGARİSTAN	-
7.	KARADAĞ	-	HIRVATİSTAN	-	7.	HIRVATİSTAN	-	HIRVATİSTAN	-
8.	MAKEDONYA	-	KARADAĞ	-	8.	KARADAĞ	-	KARADAĞ	-
9.	ROMANYA	-	MAKEDONYA	-	9.	MAKEDONYA	-	MAKEDONYA	-
10.	SIRBİSTAN	-	ROMANYA	-	10.	ROMANYA	-	ROMANYA	-
11.	SLOVENYA	-	SLOVENYA	-	11.	SIRBİSTAN	-	SIRBİSTAN	-
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	YUNANİSTAN	420	KOSOVA	75,3	1.	SIRBİSTAN	230,3	KOSOVA	14,2
2.	SLOVENYA	-207,9	YUNANİSTAN	1,3	2.	BULGARİSTAN	125,3	SIRBİSTAN	3,3
3.	ROMANYA	-214,6	BULGARİSTAN	0,4	3.	ROMANYA	40,5	SLOVENYA	1,7
4.	KOSOVA	-426,9	ROMANYA	0,1	4.	SLOVENYA	-33,7	YUNANİSTAN	1,3
5.	ARNAVUTLUK	-	SLOVENYA	0,07	5.	KOSOVA	-511,6	ROMANYA	1
6.	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-	6.	ARNAVUTLUK	-	BULGARİSTAN	0,2
7.	BULGARİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-	7.	BOSNA HERSEK	-	ARNAVUTLUK	-
8.	HIRVATİSTAN	-	HIRVATİSTAN	-	8.	HIRVATİSTAN	-	BOSNA HERSEK	-
9.	KARADAĞ	-	KARADAĞ	-	9.	KARADAĞ	-	HIRVATİSTAN	-
10.	MAKEDONYA	-	MAKEDONYA	-	10.	YUNANİSTAN	-	KARADAĞ	-
11.	SIRBİSTAN	-	SIRBİSTAN	-	11.	MAKEDONYA	-	MAKEDONYA	-

Tarafından Hesaplanmıştır

2008 yılında Yunanistan RCA değerleriyle 1'nci sırada yer alırken, Cep değerlerinde 3'ncü sırada yer alır. RCA ve CEP değerlerinin pozitif çıkmasıyla em kendi çapında hem de Balkan Ülkeleri açısından avantaja sahiptir. Kosova RCA değerlerinde 2'nci sırada yer alırken, CEP değerlerinde 1'nci sırada yer alarak RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması, kendi açısından rekabet gücünde dezavantaja, CEP değerlerinin pozitif çıkması ise Balkan ülkeleri açısından avantaja sahip olduğunu gösterir. Sıralamada geriye kalan ülkelerde ise RCA ve CEP değerleri ürün hakkında ihracata sahip olmadıklarından RCA ve CEP verilerine ulaşılamamıştır.

2009 yılında Yunanistan RCA değerleriyle 1'nci sırada yer alırken, Cep değerlerinde 3'ncü sırada yer alır. Slovenya RCA ve CEP değerlerinde 2'nci sırada yer alarak avantaja sahiptir. RCA ve CEP değerlerinin pozitif çıkmasıyla em kendi çapında hem de Balkan Ülkeleri açısından avantaja sahiptir. Kosova RCA değerlerinde 3'ncü sırada yer alırken, CEP değerlerinde 1'nci sırada yer alarak RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması, kendi açısından rekabet gücünde dezavantaja, CEP değerlerinin pozitif çıkması ise Balkan ülkeleri açısından avantaja sahip olduğunu gösterir. Sıralamada geriye kalan ülkelerde ise RCA ve CEP değerleri ürün hakkında ihracata sahip olmadıklarından RCA ve CEP verilerine ulaşılamamıştır. 2010 yılında Yunanistan RCA değerleriyle 1'nci sırada yer alırken, Cep değerlerinde 2'nci sırada yer alır. RCA ve CEP değerlerinin pozitif çıkmasıyla em kendi çapında hem de Balkan Ülkeleri açısından avantaja sahiptir. Kosova RCA değerlerinde 4'ncü sırada yer alırken, CEP değerlerinde 1'nci sırada yer alarak RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması, kendi açısından rekabet gücünde dezavantaja, CEP değerlerinin pozitif çıkması ise Balkan ülkeleri açısından avantaja sahip olduğunu gösterir. Sıralamada geriye kalan ülkelerde ise RCA ve CEP değerleri ürün hakkında ihracata sahip olmadıklarından RCA ve CEP verilerine ulaşılamamıştır. 2011 yılında Sırbistan RCA değerleriyle 1'nci sırada yer alırken, Cep değerlerinde 2'nci sırada yer alır. RCA ve CEP değerlerinin pozitif çıkmasıyla em kendi çapında hem de Balkan Ülkeleri açısından avantaja sahiptir. Kosova RCA değerlerinde 5'nci sırada yer alırken, CEP değerlerinde 1'nci sırada yer alarak RCA değerlerinin 0'dan küçük çıkması, kendi açısından rekabet gücünde dezavantaja, CEP değerlerinin pozitif çıkması ise Balkan ülkeleri açısından avantaja sahip olduğunu gösterir. Sıralamada geriye kalan ülkelerde ise RCA ve CEP değerleri ürün hakkında ihracata sahip olmadıklarından RCA ve CEP verilerine ulaşılamamıştır.

Tablo 47. Şeker ve Şeker ürünleri için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	MAKEDONYA	99,8	MAKEDONYA	6	1.	MAKEDONYA	83,1	MAKEDONYA	5,1
2.	YUNANİSTAN	26,5	SİRBİSTAN	1,8	2.	YUNANİSTAN	61	SİRBİSTAN	1,5
3.	SLOVENYA	-4,7	SLOVENYA	1,4	3.	SİRBİSTAN	21,5	YUNANİSTAN	1,5
4.	SİRBİSTAN	-5	YUNANİSTAN	1,1	4.	SLOVENYA	-19,8	SLOVENYA	1,2
5.	HIRVATİSTAN	-47,6	HIRVATİSTAN	1	5.	HIRVATİSTAN	-27,7	HIRVATİSTAN	1
6.	BULGARİSTAN	-56,6	KOSOVA	0,6	6.	BULGARİSTAN	-100,5	ROMANYA	0,4
7.	ROMANYA	-110	BULGARİSTAN	0,5	7.	ROMANYA	-107	BULGARİSTAN	0,3
8.	KARADAĞ	-288,2	ROMANYA	0,4	8.	KARADAĞ	-208,7	KARADAĞ	0,3
9.	KOSOVA	-312,4	KARADAĞ	0,2	9.	ARNAVUTLUK	-386,3	KOSOVA	0,3
10.	BOSNA HERSEK	-354	BOSNA HERSEK	0,1	10.	KOSOVA	-426,9	BOSNA HERSEK	0,05
11.	ARNAVUTLUK	-434,3	ARNAVUTLUK	0,03	11.	BOSNA HERSEK	-451	ARNAVUTLUK	0,04
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	MAKEDONYA	104,6	MAKEDONYA	5,2	1.	MAKEDONYA	74,8	MAKEDONYA	4,6
2.	YUNANİSTAN	61,3	SİRBİSTAN	1,5	2.	YUNANİSTAN	49,8	SİRBİSTAN	1,7
3.	SİRBİSTAN	13,4	YUNANİSTAN	1,5	3.	SİRBİSTAN	27,3	YUNANİSTAN	1,5
4.	SLOVENYA	-22,1	HIRVATİSTAN	1	4.	SLOVENYA	-9,3	SLOVENYA	1,2
5.	HIRVATİSTAN	-32,6	SLOVENYA	1	5.	HIRVATİSTAN	-49,9	HIRVATİSTAN	1
6.	BULGARİSTAN	-74	BULGARİSTAN	0,5	6.	BULGARİSTAN	-87,9	ROMANYA	0,5
7.	ROMANYA	-92,6	KOSOVA	0,4	7.	ROMANYA	-95,5	BULGARİSTAN	0,4
8.	KARADAĞ	-223,5	ROMANYA	0,4	8.	ARNAVUTLUK	-237,5	KOSOVA	0,3
9.	ARNAVUTLUK	-357,6	KARADAĞ	0,3	9.	KARADAĞ	-420	ARNAVUTLUK	0,2
10.	KOSOVA	-420	ARNAVUTLUK	0,06	10.	KOSOVA	-451	BOSNA HERSEK	0,05
11.	BOSNA HERSEK	-471,1	BOSNA HERSEK	0,04	11.	BOSNA HERSEK	-460,5	KARADAĞ	0,04

Tarafından Hesaplanmıştır

2008 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi

içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2009 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2010 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 48. Tütün ve Tütün ürünleri için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	MAKEDONYA	239,9	MAKEDONYA	4,9	1.	MAKEDONYA	226,2	MAKEDONYA	5,5
2.	HIRVATİSTAN	92,8	BULGARİSTAN	1,6	2.	ROMANYA	86,5	BULGARİSTAN	2,7
3.	ROMANYA	80,8	YUNANİSTAN	1,3	3.	BULGARİSTAN	78,3	ROMANYA	1,8
4.	BULGARİSTAN	70,6	ROMANYA	1,2	4.	HIRVATİSTAN	62,4	YUNANİSTAN	1,6
5.	YUNANİSTAN	62,4	HIRVATİSTAN	0,7	5.	SIRBİSTAN	50,8	SIRBİSTAN	0,8
6.	SIRBİSTAN	-5,8	SIRBİSTAN	0,5	6.	YUNANİSTAN	37,2	HIRVATİSTAN	0,7
7.	BOSNA HERSEK	-167,1	BOSNA HERSEK	0,3	7.	BOSNA HERSEK	-123,1	BOSNA HERSEK	0,6
8.	ARNAVUTLUK	-278,1	ARNAVUTLUK	0,1	8.	KARADAĞ	-273,3	ARNAVUTLUK	0,1
9.	KARADAĞ	-278,1	KARADAĞ	0,07	9.	ARNAVUTLUK	-291,9	KARADAĞ	0,1
10.	KOSOVA	-299,6	KOSOVA	0,07	10.	KOSOVA	-338,1	KOSOVA	0,05
11.	SLOVENYA	-690,8	SLOVENYA	0,001	11.	SLOVENYA	-529,8	SLOVENYA	0,003
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	MAKEDONYA	203	MAKEDONYA	4,4	1.	MAKEDONYA	190,3	MAKEDONYA	4,5
2.	ROMANYA	107,8	BULGARİSTAN	1,8	2.	ROMANYA	87,3	BULGARİSTAN	1,7
3.	BULGARİSTAN	64,7	ROMANYA	1,2	3.	BULGARİSTAN	71	ROMANYA	1,3
4.	HIRVATİSTAN	59,2	YUNANİSTAN	1,1	4.	YUNANİSTAN	63,4	YUNANİSTAN	1,1
5.	YUNANİSTAN	48,1	HIRVATİSTAN	0,7	5.	HIRVATİSTAN	35,7	HIRVATİSTAN	0,5
6.	SIRBİSTAN	23,8	SIRBİSTAN	0,5	6.	SIRBİSTAN	-31,5	SIRBİSTAN	0,5
7.	BOSNA HERSEK	-148,7	BOSNA HERSEK	0,3	7.	BOSNA HERSEK	-151,9	BOSNA HERSEK	0,3
8.	ARNAVUTLUK	-260,4	ARNAVUTLUK	0,2	8.	ARNAVUTLUK	-239,7	ARNAVUTLUK	0,2
9.	KARADAĞ	-434,3	KARADAĞ	0,02	9.	KARADAĞ	-321,9	KARADAĞ	0,04
10.	SLOVENYA	-621,5	SLOVENYA	0,001	10.	SLOVENYA	-690,8	SLOVENYA	0,0003
11.	KOSOVA	-	KOSOVA	-	11.	KOSOVA	-	KOSOVA	-

Tarafından Hesaplanmıştır

2008 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2009 yılında yılın'da Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı

hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan lkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2010 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan lkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan lkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 49. Kahve, çay, krema ve baharatlar için Ülkelerin Yıllara göre RCA ve CEP değerlerinin karşılaştırılması

2008					2009				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	BULGARİSTAN	-147,8	ARNAVUTLUK	2,4	1.	BULGARİSTAN	-128,7	BULGARİSTAN	2,4
2.	ARNAVUTLUK	-148,3	BOSNA HERSEK	2,3	2.	SLOVENYA	-160,4	BOSNA HERSEK	2
3.	SLOVENYA	-178,4	BULGARİSTAN	2,1	3.	YUNANİSTAN	-191,1	ARNAVUTLUK	1,3
4.	YUNANİSTAN	-195,9	HIRVATİSTAN	1	4.	ARNAVUTLUK	-193,1	KOSOVA	1,1
5.	HIRVATİSTAN	-198,8	YUNANİSTAN	0,9	5.	BOSNA HERSEK	-194,5	HIRVATİSTAN	0,9
6.	BOSNA HERSEK	-199,5	SIRBİSTAN	0,8	6.	HIRVATİSTAN	-203,3	YUNANİSTAN	0,9
7.	ROMANYA	-231,3	KOSOVA	0,7	7.	ROMANYA	-225,4	SLOVENYA	0,8
8.	SIRBİSTAN	-274,9	SLOVENYA	0,7	8.	KOSOVA	-240,8	ROMANYA	0,7
9.	KOSOVA	-290	ROMANYA	0,7	9.	SIRBİSTAN	-274,9	SIRBİSTAN	0,6
10.	KARADAĞ	-314,7	MAKEDONYA	0,5	10.	MAKEDONYA	-329,7	MAKEDONYA	0,4
11.	MAKEDONYA	-317	KARADAĞ	0,3	11.	KARADAĞ	-471,1	KARADAĞ	0,2
2010					2011				
SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP	SIRA	ÜLKELER	RCA	ÜLKELER	CEP
1.	BULGARİSTAN	-113	BULGARİSTAN	2,7	1.	BULGARİSTAN	-107,9	BULGARİSTAN	2,4
2.	SLOVENYA	-155,6	BOSNA HERSEK	1,8	2.	ROMANYA	-155,1	BOSNA HERSEK	1,6
3.	BOSNA HERSEK	-200,2	KOSOVA	1,6	3.	SLOVENYA	-182	ROMANYA	1,3
4.	YUNANİSTAN	-201	SLOVENYA	0,8	4.	YUNANİSTAN	-204	KOSOVA	1,1
5.	HIRVATİSTAN	-212	YUNANİSTAN	0,8	5.	HIRVATİSTAN	-227,3	YUNANİSTAN	0,9
6.	KOSOVA	-212,9	HIRVATİSTAN	0,8	6.	BOSNA HERSEK	-240,8	KARADAĞ	0,9
7.	ROMANYA	-213,7	ROMANYA	0,7	7.	KOSOVA	-255,1	HIRVATİSTAN	0,7
8.	ARNAVUTLUK	-246,5	ARNAVUTLUK	0,7	8.	ARNAVUTLUK	-297,6	SLOVENYA	0,6
9.	SIRBİSTAN	-291,9	SIRBİSTAN	0,5	9.	SIRBİSTAN	-299,6	SIRBİSTAN	0,5
10.	MAKEDONYA	-341,1	MAKEDONYA	0,3	10.	MAKEDONYA	-305,8	MAKEDONYA	0,4
11.	KARADAĞ	-511,6	KARADAĞ	0,2	11.	KARADAĞ	-319,4	ARNAVUTLUK	0,4

Tarafından Hesaplanmıştır

2008 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2009 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

2010 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hem de Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında yılında Makedonya RCA ve CEP değerleri 1'nci sıradadır. Fakat RCA değerinin 0'dan büyük çıkması ve CEP değerlerinin 1'den büyük çıkması ile canlı hayvanlar konusunda hem kendi çapında hemde Balkan ülkeleri açısından ciddi bir avantaja sahip olduğu gözlenmektedir. Kosova'nın da yer aldığı sıralamanın devamında kalan ülkelerin çoğunda RCA ve CEP değerleri düşük çıkıp hem kendi içlerinde hemde balkan ülkeleri arasında rekabet güçlerinin olmadığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kosova, coğrafi yapısı ve iklim özellikleri ile tarımsal üretim çeşitlerinin üretilmesi için uygun ekilebilir alan ve verimliliğe sahiptir. Tarım sektörü gayri safi yurt içi hasılanın % 19'unu oluşturup, aynı zamanda nüfusun önemli bir çoğunluğu için gelir kaynağıdır. Kosova'nın üretim potansiyeli yüksek olmasına rağmen Kosova tarım ürünleri ihtiyacının büyük bir bölümünü ithal ederek karşılamaktadır. Kosova % 52'si tarım alanı, % 39'u ise ormanlık alandan oluşur. Toprakların % 53'ü tarıma elverişlidir. Nüfusun % 60'ı kırsal alanda çalışır. Kosova ekonomisi temelde tarıma dayalıdır.

Tarım, hayvancılık ve ormancılık sektörlerinde yeterli ilerlemeler gerçekleştirmek için gerekli siyasal ve yasal süreçlerin tamamlanması, üretimde maksimum verim ve çalışan iş gücü kapasitesinin artırılması, üretim sürecinde önceliklerin belirlenmesi ve tarımsal üretimi desteklemek için tarımsal fonların oluşturulması, yabancı yatırımcı çekmek için uygun şartların sağlanması ve kontrol mekanizmasının geliştirilmesi, teknolojik haberleşme ve modern laboratuvar sisteminin oluşturulması ile Kosova tarımcılık sektörü ile Avrupa Birliği tarım sektörü arasında entegrasyonunun sağlanmasıdır.

Kosova ve Balkan ülkeleri açısından bazı temel tarım ürünlerinde 2008-2011 dönemi için dört grup altında RCA ve CEP değerleri hesaplanarak taraflar arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığı ilan etmesinden sonraki tarımsal verilerin alınması, yapılan çalışma açısından uygun görülmüştür. Tarım ürünleri ticaretinde ağırlığa sahip söz konusu dört grup: tahıllar, canlı hayvanlar, hayvansal ürünler (süt ürünleri, yumurta, bal ve hayvansal yağlar) ve endüstriyel ürünler (şeker, şeker ürünleri, tütün, tütün ürünleri, kahve, çay, krema ve baharatlar) olarak seçilmiştir. Kosova istatistik kurumu tarafından, hayvansal ürünler grubunda "süt ürünleri, yumurta ve bal" ve endüstriyel ürünler grubunda "şeker, şeker ürünleri ve tütün, tütün ürünleri ve kahve, çay, krema, baharatlar" ürünlerinin bir bütün halinde gösterilmesinden dolayı gruplanmış bir şekilde çalışmamda yer alır. Kosova ve Balkan ülkelerinin seçilmiş tarım ürünlerinin dış ticaret dengelerine bakılarak RCA ve CEP değerlerini bulup Kosova'nın Balkan ülkeleri arasındaki rekabet gücünü ortaya koymaya çalışılmıştır.

RCA ve CEP sonuçlarına göre Kosova'nın Balkan ülkeleri arasındaki yerine bakıldığında, seçilmiş tarım ürünlerinin Kosova ekonomisindeki rekabet gücünün

rekabet gücünün olmadığı görülmektedir. Fakat 2008-2011 yılları arasında hayvansal yağ ve 2009-2011 yılları arasında kahve, çay, krema ve baharat'ın Balkan ülkeleriyle yapılmış olan karşılaştırmada rekabet gücünün varlığından söz etmek mümkün olmaktadır. Böylece Kosovanın seçilmiş tarım ürünleriyle Balkan ülkelerinin genel olarak karşılaştırılmasına bakıldığında Kosova rekabet gücü açısından gücü olmadığı görülmektedir.

Kosova'nın, mutlaka tarımsal alanda yeniden yapılandırmayı gerçekleştirmesi gerekmektedir. Tarım sektöründe araştırma kuruluşlarını etkili bir şekilde kullanarak, çeşitli kurum ve kuruluş tarafından yapılan araştırma faaliyetlerinden yararlanarak, özellikle yabancı yatırımcı fırsatlarını değerlendirerek bu fırsatların tarımsal araziye, yani üretime yansıtılması gerekmektedir. Bunun sonucunda gerçekleştirilecek üretimle ayrıca işleme sanayi sektörünün geliştirilmesi ve diğer ülkeler ile rekabet edebileceği bir konuma getirilmesi gerekmektedir.

Kosova, tarım sektöründe dünyadaki gelişmeleri ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)'na Kosova tarımının uyumu da göz önünde tutulduğunda, kaynak ve fırsatların etkin kullanımı ile; ekonomik, çevresel ve sosyal alanda gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde, artan nüfusun dengeli, sağlıklı ve ekonomik beslenmesini temel alacak şekilde, rekabet gücü yüksek, dengeli ve uzun vadeli bir tarımsal politikanın belirlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Başak. (2009) **AB'nin Kosova Sorununa İlişkin Oynayacağı Rol Üzerine Senaryolar**, Ankara, 2009.

Agriculture and Food Processing Industry 2008

Akman, Halil. (2006). *Paylaşlamayan Balkanlar*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Anketa e Ekonomive Shtëpiake Bujqësore 2007

Bahar, Ozan ve Kozak, Metin.(2005) **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik**. Detay Yayıncılık, Ankara

Demir, İbrahim. (2001) **Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği**, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Bakanlığı Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2571, Ankara.

Eraktan, G., N. Ören (2005), “**AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci ve Türkiye’ye Etkileri**”, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*, 1. Cilt, Sy:23-33, 3-7 Ocak 2005 Milli Kütüphane, Ankara.

Institucionet E Përkohshme Të Vetëqeverisjes Ministria E Bujqësisë, Pylltarisë Dhe Zhvillimit Rural. Libri I Gjelbërt I Kosovës. 2003.

Hyseni, Skender. (2010) **Kosovo in the International Court of Justice**. Priştina,

Lalaj, Ana. (2000) “**Kosova rruga e gjat drejt vetevendosjes**” (**Kosova’yı belirlemenin uzun yolu**). Teona Yayınevi. Tiran.

Karatay, Osman. (1998) **Kosova Kanlı Ova**. İstanbul: İz Yayıncılık.

Konya Ticaret Odası (2009) “**Kosova Cumhuriyeti Ülke Raporu**”. Etüd-Araştırma Servisi..

Kosovo-Fulfilling its European Perspective, Commission of the European Communities. (2009) Brussels, (Erişim)[http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/-LexUriServ.do?uri= COM:2009:0534:FIN:EN:PDF](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/-LexUriServ.do?uri=COM:2009:0534:FIN:EN:PDF) adresinden 21. Mayıs. 2013 tarihinde alınmıştır.

Kosova Statistical Office (erişim) <http://esk.rks-gov.net/eng/> (19.06.2013)

Kosovo" <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> (erişim) (18.05.2013)

- Kraja, Mehmet. (2003) **Başka Bir Savaşta Buluşmak Üzere**. Priştine. Rozafa Yayınları
- Kut, Şule. (1998) “**Kosova Milliyetçiliğinin Kör Düğümü**”. Foreign Policy. Sayı 3. İstanbul.
- Önen, Ahmet Meriç(2006). **Kosova’nın Nihai statüsü; Tarihi Süreç ve Günümüzde ki Gelişmelerin İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi.
- Petritsch, Wolfgang – Pichler, Robert. (2002) **Savaşa Doğru Uzun Bir Yol, Kosova ve Uluslar arası Toplum 1989-1999**. Priştine: Koha Yayınları.
- Peci, Lulzim.(2007) **Kosovo’s post-status Foreign Policy, Forum 2015**, September, Prishtina.
- Republic of Kosovo Ministry of Trade and Industry, Investor's Guide
- Shala, Blerim. (2001) **Kosova’nın 1998-1999 Yılları**. Priştine: Koha Yayınları, 2001
- Şahin, Mehmet; **Avrupa’nın Balkan Genişlemesi, Stratejik Düşünce**
Enstitüsühttp://www.sde.org.tr/tr/haberler/244/avrupanın-balkangenislemesi.aspx adresinden 18. Mayıs. 2013 tarihinde alınmıştır.
- Taşdemir, Fatma ve Yürür, Pınar. (1999). “**Kosova Sorunu: Tarihi ve Hukuki Bir Değerlendirme**”. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.Sayı: 3*
- Türbedar, Erhan. “**Kosova’nın Bağımsızlığının Sırbistan, Bosna-Hersek, Makedonya’ya Etkileri**”. Avrasya Dosyası. Cilt 14. Sayı 1. 2008.
- Türkoğlu, Emir. (2001) “**Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği**”. Balkan Diplomasisi. Ankara: Asam Yayınları.
- Uçak, Harun. (2009). **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Ve Üye Ülkelerin Tarım Politikalarının Yakınsaması:Polonya Ülke Örneği**. Yayınlanmış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü. Adana
- Uzgel, İlhan. (2001)’’**Yugoslavya’nın Kuruluşu**’’, TDP, **Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar 1998-2001**. Cilt 2. ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Ülger, İrfan Kaya. (2003) **Yugoslavya Neden Parçalandı?** . Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ünal, Hasan. (1998) “**Balkanlarda Arnavut Meselesi ve Türkiye**” Avrasya Dosyası, Cilt.4: 1-2.

Yaşın, Gözde.(2006) **Kosova'da Protestolar AB Misyonuna Yönelde.**
TÜRKSAM, (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/a1766.html> 26.07.2013.

Yılmaz, Murat(2005) **Bağımsızlık Yolunda Kosova,** İstanbul, İlke
Yayıncılık/İslam Coğrafyası Dizisi.

Yörükoğlu, İhsan. (1999). “**Kosova; Neden Kanlı Ova?**” *Altınoluk Dergisi:*
Sayı: 159.

“**YSFC 1974 Anayasası**”, 4.Madde; Kosova Anayasası, 1974, 3 paragraf.

Yürür, Pınar. (2009) “**Kosova'nın Bağımsızlık Süreci ve Balkanlarda Son
Durum**” **Karasam Bülteni,** Aylık Strateji Toplantıları.

WORLD BANK. <http://databank.worldbank.org> adresinden 21. Temmuz. 2013
tarihinde alınmıştır.